

C O V V S

HET VERLEDEN VERANKEREN IN DE TOEKOMST

Het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog

COLOFON

Samenstelling en eindredactie: Wim D. Visser

Ontwerp: suggestie & illusie te Utrecht

Foto's: Erik Kottier

HET VERLEDEN VERANKEREN IN DE TOEKOMST

Het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog

Verslag COVVS-conferentie van 20 november 2010

Inhoudsopgave

INLEIDING	5
OPENINGSWOORD - Dik de Boef	8
WELKOMSTWOORD: HET VERLEDEN VERANKEREN IN DE TOEKOMST - Lucas Bolsius	11
HERDENKEN EN JEUGDVOORLICHTING: HOE VERDER? - Nine Nooter	14
DE TOEKOMST VAN DE VRIJWILLIGERSORGANISATIES - Lies Schneiders	18
DE JEUGD BIJ DE LES HOUDEN - Dienne Hondius	23
VAN HUMOR EN 'ZWIJGEN' NAAR MILDHEID EN PLICHTSBESEF - Esther Captain	29
VERSLAGEN GESPREKSGROEPEN:	
1. Verankering herinnering Tweede Wereldoorlog: ideeën bij de organisaties	35
2. Bestuurlijke vernieuwing: verjonging van de besturen	39
3. Educatieve reizen en gastlessen	44
4. Nederlandse beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog	47
5. Nederlands-Indië: beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog	51
6. Samenwerking tussen de Nederlandse organisaties van oorlogsgetroffenen: een nieuw platform?	55
7. Internationale samenwerking van organisaties van oorlogsgetroffenen	58
SAMENVATTING CONCLUSIES GESPREKSGROEPEN - Tineke van den Klinkenberg	64
BIJLAGEN	
Programma	69
Gespreksgroepen: inhoudsbeschrijving	70
Personalia	72
COVVS: organisatiebeschrijving	73
Wie herdenken we op 4 mei: notitie Nationaal Comité 4 en 5 mei	74
Lijst met deelnemende organisaties	75

Inleiding

Op 20 november 2010 kwamen in de Eenhoorn te Amersfoort 83 organisaties van oorlogsgetroffenen, waaronder een aantal 4 en 5 mei comités, bijeen om met elkaar te discussiëren over het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog en de toekomst van de organisaties van oorlogsgetroffenen. Het COVVS, de initiatiefnemer, was van mening dat een conferentie met de aangesloten leden, en zo mogelijk samen met andere niet bij het COVVS aangesloten organisaties, een goede vorm was om - gelet op de toenemende vergrijzing van de organisaties van oorlogsgetroffenen - over deze thematiek van gedachten te wisselen. Cogis werd benaderd om de organisatie van de conferentie op zich te nemen. In goed overleg, en met financiële steun van het ministerie van VWS, is deze conferentie gerealiseerd. In deze publicatie treft u de schriftelijke neerslag aan van onder meer de voordrachten die op de conferentie gehouden zijn en de verslagen van de gespreksgroepen.

ACHTERGROND EN AANLEIDING

In het herdenkingsjaar 2010 is het vijftienvestig jaar geleden dat de Tweede Wereldoorlog werd beëindigd. Het aantal mensen dat de oorlog heeft meegemaakt wordt steeds kleiner, laat staan de mensen die een actieve rol gespeeld hebben in het verzet en die nu ver in de tachtig en negentig zijn. De organisaties waarin oorlogsgetroffenen zich verenigd hebben, laten alle een zelfde beeld zien: ze vergrijzen en hun ledenaantal loopt elk jaar zienderogen terug. Bestuurlijk gezien levert dat grote problemen op en ook financieel zijn de lasten nauwelijks meer op te brengen. Er zijn al verenigingen die zichzelf als gevolg daarvan hebben opgeheven, zoals bijvoorbeeld de Expogé en de Nationaal Federatieve Raad Voormalig Verzet. Ook Verenigd Verzet 1940 - 1945 is het niet gelukt nieuwe aanwas te krijgen van jongere generaties en gaat haar leden voorstellen zichzelf op te heffen.

De vraag die zich, gelet op het bovenstaande, ook voor de organisaties die verenigd zijn in het COVVS steeds meer opdrong was: hoe kunnen wij vanuit onze verantwoordelijkheid de herinnering

aan de Tweede Wereldoorlog levend houden en hoe kan deze worden zeker gesteld en verankerd.

Herdenken is daarbij een sleutelwoord, waarbij het erom gaat stil te staan bij het belang van het maken van keuzes tegen onder meer discriminatie, antisemitisme, ongelijkwaardigheid en vóór solidariteit. Tenslotte is dit voor de meeste organisaties van oorlogsgetroffenen hun belangrijkste reden van bestaan. Daar heeft men zich de afgelopen vijftienvestig jaar voor ingezet.

DOELSTELLING

De hoofddoelstelling van de conferentie was: het leveren van een concrete en wezenlijke bijdrage aan de verankering van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog voor jongere en toekomstige generaties, met als centrale vraag: op welke wijze kan de voorlichting en kennisoverdracht over de Tweede Wereldoorlog, en de centrale

waarden waar de verenigingen en comités van oorlogsbetrokkenen voor staan, het beste worden gerealiseerd en uitgedragen. Om antwoord te krijgen op deze vraag stonden drie thema's centraal:

1. Verankering van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog en de plannen en ideeën die er bij de organisaties bestaan ten aanzien van:
 - de toekomst van organisaties van oorlogsbetrokkenen (o.a. verjonging van de besturen/comités);
 - het organiseren van educatieve reizen (Hoe? Door wie? Voor wie?);
 - het geven van gastlessen op scholen: hoe, door wie en op welke wijze;
 - samenwerking met internationale verenigingen en comités waar de Nederlandse bij zijn aangesloten.

2. De beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog

Met betrekking tot Europa:

Uitgangspunt in het kader van de voorlichting en overdracht van kennis is dat alle aspecten van de Tweede Wereldoorlog worden belicht en met elkaar in verband worden gebracht: de vervolging, het verzet, de Holocaust, de onderduik, etc. Daarbij is een belangrijke vraag: wat is het belang van herdenken en welke vorm en inhoud kan die herdenking krijgen? Ook dient er aandacht te zijn voor nieuwe benaderingen van het beeld over de Tweede Wereldoorlog, onder meer in het licht van het verenigde Europa.

Met betrekking tot Nederlands-Indië:

Uitgangspunt is dat de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog, ook de oorlog in Nederlands-Indië impliceert. Daarbij dient er aandacht te zijn voor de bezetting door Japan, de internering in de kampen, het leven buiten de kampen, de Bersiap-periode en de remigratie naar Nederland en de ingroei in de Nederlandse samenleving. En ook hier is de vraag: wat is het belang van herdenken van de oorlog aldaar en welke vorm en inhoud kan die herdenking krijgen?

3. Samenwerking

Het zoeken van samenwerking met andere organisaties van oorlogsbetrokkenen die zich herkennen in de doelstellingen

van het COVVS, onder meer met betrekking tot onderlinge informatie-uitwisseling.

DOELGROEP

De doelgroep van de conferentie werd in eerste instantie gevormd door de verenigingen en comités die deel uitmaken van het COVVS. Daarnaast waren ook andere verenigingen en organisaties van oorlogsbetrokkenen uitgenodigd, die zich met name herkenden in de doelstellingen van het COVVS en de hoofddoelstelling van de conferentie. Daartoe behoren ook de organisaties van wie de leden een directe relatie hebben met Nederlands-Indië.

In deze publicatie treft u, zoals eerder aangegeven, de neerslag aan van de plenaire voordrachten die op de conferentie gehouden zijn, alsmede de verslagen van de zeven gespreksgroepen die elk, in parallelsessies, tweemaal gehouden zijn. Daarnaast treft u aan het openingswoord van COVVS-voorzitter Dik de Boef, het uitgebreide welkomstwoord van Lucas Bolsius (burgemeester van Amersfoort) en een samenvattende conclusie van dagvoorzitter Tineke van den Klinkenberg. Tenslotte zijn er een aantal bijlagen in deze publicatie opgenomen waaronder het programma, een notitie van het Nationaal Comité 4 en 5 mei over herdenken en een lijst van deelnemende organisaties. Het geheel wordt geïllustreerd met foto's van de conferentie van fotograaf Erik Kottier.

Openeningswoord

Dik de Boef, voorzitter COVVS

Geachte aanwezigen, mijnheer de burgemeester, beste vrienden en vriendinnen.

Een bijzonder welkom voor de inleiders en gespreksleiders van vandaag en een speciaal welkom voor de vertegenwoordigers van het ministerie van VWS. Deze conferentie is mede mogelijk gemaakt door een royale subsidie van VWS, waarvoor onze welgemeende dank. En uiteraard ook een hartelijk welkom voor de burgemeester van Amersfoort, de stad met een bijzondere oorlogsgeschiedenis, waar wij vandaag te gast zijn. Hij zal zo dadelijk een welkomstwoord uitspreken.

Dit is een belangrijke conferentie omdat, voor zover mij bekend, het de eerste keer is dat vanuit de basisorganisaties beide delen

van de Tweede Wereldoorlog, Azië en Europa, samenkomen om te praten en overleggen hoe, nu het einde van de oorlog 65 jaar achter ons ligt, onze rol in de toekomst zal zijn.

U vertegenwoordigt een breed spectrum: organisaties van Verzet, Vervolging, Herdenkingscomités, 4 en 5 mei comités, vrijwilligers- en professionele organisaties. De vragen die wij ons stellen als Centraal Orgaan Voormalig Verzet en Slachtoffers worden kennelijk breed gedragen. Als C.O.V.V.S. hebben wij voor de toekomst geen pasklare antwoorden. Vandaar dat wij vandaag graag uw mening willen horen. Het materiaal dat u ontvangen heeft in de conferentiemap biedt voldoende basis voor discussie in de gespreksgroepen. De conferentie vindt plaats op een moment dat tal van voornamelijk verzetsorganisaties zich opheffen of al opgeheven zijn. Dat brengt problemen met zich mee, maar

het biedt ook unieke kansen. Het schept de mogelijkheid om vastgeroeste structuren los te weken en creëert zo ruimte voor nieuwe oplossingen.

Vragen die zich dan aandienen zijn onder andere: is er ook op de langere termijn nog een rol weggelegd voor vrijwilligersorganisaties, of moeten we het volledig overlaten aan professionele organisaties? Wat gaat er verloren als wij als vrijwilligersorganisaties er niet meer zijn of langzaam leeglopen en niet gezorgd hebben voor vastlegging, borging en overdracht? Op de lange duur zullen directbetrokkenen geen deel meer uitmaken van bestaande vrijwilligersorganisaties. Met derde en vierde generatie vrijwilligers krijgen we per definitie ook een ander verhaal. Zij staan nu eenmaal op hun eigen manier in de traditie en geschiedenis. Dit geldt natuurlijk ook voor een koepelorganisatie als het C.O.V.V.S. En stel wij komen vandaag gezamenlijk tot de conclusie dat het anders moet. Hoe gaan we dan de overgang regelen?

In de afgelopen decennia is er heel veel bereikt door de vrijwilligersorganisaties: wij hebben aan de wieg gestaan van het Indische Herinneringscentrum, Herinneringscentrum Kamp Westerbork, Nationaal monument Kamp Vught en Nationaal monument Kamp Amersfoort, de oorlog- en verzetsmusea. Tal van herdenkingen worden gedragen door vele vrijwilligers. Wij zijn nog steeds de personen die gastspreker zijn op scholen om getuigenverhalen te vertellen. Wij organiseren nog verschillende soorten reizen naar de concentratie- en vernietigingskampen in Duitsland en Polen. In het boek van Esther Captain tref je voor de reizen naar Indonesië de term 'Pelgrimsreizen' aan naar wat zij noemt 'plekken van herinnering' aan de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog en de Bersiap-tijd.

Maar achter dit alles ligt de vraag hoe lang kunnen wij dit nog doen. De afgelopen jaren hebben zich gekenmerkt door veel activiteiten in het kader van het programma 'Erfgoed van de oorlog', dat mogelijk is gemaakt door het ministerie van VWS. Dit is bedoeld om toekomstige generaties met vooral digitale middelen op een nieuwe manier te laten kennismaken met de Tweede Wereldoorlog en hoe we daarmee om zijn gegaan. Prachtige dingen zijn daardoor tot stand gekomen. Ik wil er enkele noemen,

te beginnen met de oogst van het programma Erfgoed van de oorlog: 221 projecten in woord en beeld. Thuis op de computer te bekijken. Daarnaast zijn voor een groot publiek, jong en oud, twee indrukwekkende tv-series gerealiseerd: '13 in de oorlog' gepresenteerd door Lisa Wade en "de Oorlog" gepresenteerd door Rob Trip. Ook zijn er in dit kader een viertal boeken gepubliceerd, te weten:

Hinke Piersma, *Bevochten Recht, politieke besluitvorming rond de wetten voor oorlogsslachtoffers*.

Elly Touwen-Bouwsma: *Op Zoek naar Grenzen, Toepassing en uitvoering van de wetten voor oorlogsslachtoffers*.

Esther Captain en Guno Jones: *Oorlogserfgoed Overzee, De erfenis van de Tweede Wereldoorlog in Aruba, Curaçao, Indonesië en Suriname*.

Dienke Hondius: *oorlogslessen, Onderwijs over de oorlog sinds 1945*.

Deze boeken hebben niet meer de oorlog zelf als onderwerp maar gaan over de nasleep en verwerking daarvan.

Als we naar de geschiedenis van de Tweede Wereldoorlog kijken, zoals die in Nederland beleefd wordt, is de oorlog zoals die zich voltrok in het voormalig Nederlands- Indië, met in haar nasleep de Bersiap-periode, laat verankerd in het collectieve geheugen. Het hoofddaccent lag op de oorlog die zich voltrokken had in Europa met als moreel dieptepunt de Holocaust en als beslismoment voor de bevrijding: D-day. Nu de koudeoorlog definitief voorbij is en de verdeeldheid van Europa is opgeheven, groeit het besef dat dit een eenzijdig beeld is geweest. Het keerpunt in de oorlog lag bij de vernietigende nederlaag van de Duitse legers bij Stalingrad. Deze slag duurde van 17 juli 1942 tot 3 februari 1943. Wie meer wil weten over de gruwelen en de offers die daar gebracht zijn vindt dit bij Wassili Grossmann "Stalingrad" in 1946 in een Nederlandse vertaling uitgegeven en veel uitgebreider nog van dezelfde auteur, ook handelend over het leven in de toenmalige Sovjet Unie, in " Leven en Lot".

Als wij denken aan de Holocaust, dan denken wij aan Auschwitz en de andere gruwelkampen met hun gaskamers en crematoria, terwijl dit beeld pas compleet is als we daar 'de Holocaust per kogel' bij betrekken zoals die zich voltrokken heeft in Wit-Rusland, Oekraïne en Rusland. Zie Patrick Desbois' 'Holocaust door kogels' op zoek naar ooggetuigen en sporen van de massamoord in Oekraïne. En de vernietiging op basis van etniciteit van de Slavische volkeren. Ook dat waren Untermenschen in de Nazi-optiek.

Het doel van de conferentie is om op basis van een inventarisatie vast te stellen hoe de stand van zaken is met betrekking tot de verankering van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. En wat vanuit ons perspectief in de toekomst nodig is om de geschiedenis van de oorlog en haar nasleep vast te houden in de hoop dat de generaties die na ons komen een kompas hebben om mee te helpen dat dit niet weer zal gebeuren. In het bijzonder moeten de morele ijkpunten vastgehouden worden die in die jaren van rechteloosheid en het ontbreken van een rechtsstaat gevormd zijn. Die zijn verankerd in het begrip "Dat Nooit Weer" en neergeslagen in artikel 1 van de Nederlandse grondwet. Als erfenis van de Tweede Wereldoorlog kunnen we met zekerheid stellen dat rechtsstaatprincipes niet ondergeschikt gemaakt mogen worden aan politiek opportunisme, of aan de waan van de dag. "Dat Nooit Weer" is ook het geestelijk fundament waarop de Europese Unie rust.

Wat kunnen we meegeven na 65 jaar om dat besef blijvend over te brengen aan nieuwe generaties? En wie gaat dat straks doen? En wat zou onze rol dan kunnen zijn? Kunnen we concrete projecten benoemen die naar ons idee waardevol zijn, omdat ze in lijn zijn met alles waar wij in al die jaren actief mee bezig zijn geweest? Ik nodig u uit tot het geven van ideeën, en begin zelf met het noemen van enkele suggesties. Een mooi te realiseren plan zou zijn dat op de lange termijn alle middelbare scholieren in het kader van hun geschiedenisles tenminste eenmaal een voormalig concentratiekamp of plek van herinnering bezoeken, in Nederland of daarbuiten.

Een bescheiden en snel te realiseren object kan zijn het aanbrengen van een plaquette in het voormalig concentratiekamp

Flossenbürg. Flossenbürg was niet een klein kamp. In de periode 1938-1945 zaten er ongeveer 84.000 mannen en 16.000 vrouwen gevangen uit meer dan 30 landen, waaronder enkele honderden uit Nederland. En er is niets aanwezig dat herinnert aan onze landgenoten. Een mooi project voor het NIOD en VWS.

Een vraag die zich ook voordoet is: wie draagt er in de toekomst de zorg voor de internationale monumenten? Is dat de Nederlandse regering, of zijn daar afspraken over gemaakt met de regeringen in Indonesië, Duitsland en Polen? Deze vraag geldt natuurlijk ook voor de monumenten in Nederland, maar daar zitten we met onze neus bovenop en veel is al vastgelegd in overeenkomsten met gemeenten.

Een uitkomst van de inventarisatie van vandaag zou ook kunnen zijn dat we na afloop van deze conferentie, en op basis van de inzichten die hier worden opgedaan, een werkgroep instellen om concrete vervolgstappen te zetten. Een van de stappen zou kunnen zijn: opkomen voor de 5^e mei als betaalde vrije dag. Dit waren slechts enkele voorbeelden. Ik hoop dat er op deze dag vele zullen volgen. Van heel concreet tot heel globaal. De discussies die we vandaag hier voeren worden vastgelegd en het is de bedoeling dat er een boekje van gemaakt wordt dat ieder van u te zijner tijd zal ontvangen.

Ik wens u een vruchtbare conferentie en veel inspiratie toe in de gespreksgroepen.

Welkomstwoord: de verankering van het verleden in de toekomst

Lucas Bolsius, burgemeester van Amersfoort

Dames en heren, ik zat gisteravond goed te kijken naar de titel van dit congres: "het verleden verankeren in de toekomst". Ik vroeg mezelf af: hoe heb ik nu als representant van de tweede generatie met de Tweede Wereldoorlog te maken? Een jaar of twee geleden sloten wij de erfenis van mijn oude moeder af. En ik kom uit een groot gezin, ben nummer zes van zeven kinderen. Mijn broer, die bij ons de foto's beheert, had na de dood van onze moeder een grote doos uit haar huis meegenomen. En hij komt, bij een afsluitend diner met mijn broers en zussen, opeens met een kopie van een dagboek van mijn vader uit de hongerwinter op de proppen. Daar wisten wij niets van. En het interessante was, er waren twee versies van. Daar was de versie zoals mijn vader die geschreven had in een moeilijk leesbaar handschrift. En er was de versie die mijn moeder had overgeschreven, maar waar alle liefkozingen uit gekuist waren.

STUDENT

Mijn vader was student. Hij was in 1939 in Leiden gaan studeren en had te maken met de 'niet-Jood verklaring'. Als je die niet tekende kon je niet verder studeren. En hij weigerde. Hij is toen ondergedoken bij zijn ouders in Den Haag. Mijn grootvader was daar huisarts en had daar de beschikking over zowel een auto als een telefoon.

Mijn moeder is begin september '44 in Den Bosch terecht gekomen. Aanvankelijk hadden mijn vader en moeder eerst nog wat telefonisch contact en ook via de post. Maar op een gegeven moment hebben ze geen contact meer. En dan gaat mijn vader opschrijven wat hij voelt. Hij is immers het contact met mijn moeder kwijt - ze waren overigens niet getrouwd op dat moment en ze zijn, mede als gevolg van de oorlog, tien jaar verloofd geweest. En hij schrijft dat op en u moet er zich daarbij bedenken dat er in dat huis van zijn vader allerlei informatie binnenkomt. Niet in de laatste plaats omdat in dat huis ook de oom van mijn vader, die commissaris van de koningin van Zuid-Holland was, verbleef.

Hij was als gedeputeerde doorgeschoven naar die positie. Na de oorlog is dat allemaal keurig gecontroleerd en hij ging vrijuit: een typische figuur van burgemeester in oorlogstijd.

INTERESSANT DOCUMENT

In dat huis komt dus allerlei informatie binnen. Op een gegeven moment wordt het Dolle Dinsdag. Mijn vader schrijft iedere keer op wat hij hoort via die oom. Die had bijvoorbeeld de burgemeester van Vianen aan de telefoon gehad en die zegt dan: ik hoor daar dit en ik hoor daar dat. Als we tegenwoordig iets opschrijven, hebben we de computer en dan denk je: nou dit is fout of dit formuleer ik toch maar anders, en we deleten het. Maar hij schrijft alles wat hij van belang vindt op, dag na dag. En dát document komt dus twee jaar geleden bij ons in de familie naar boven. En ja, wat doe je er dan mee? Nou ben ik

historicus, dus dacht ik: dit hoort thuis in het gemeentearchief van Den Haag. Dus heb ik contact gezocht met het gemeente- archief van Den Haag om te kijken of dit inderdaad een interessant document is? Ikzelf was daarvan overtuigd, ook al omdat mijn vader de bombardementen op het Bezuidenhout beschrijft: de lanceringen van de V1's en V2's, enzovoorts. Dat gebeurde vlak bij het Vredespaleis. Mijn vader heeft het allemaal genoteerd. Maar ik vond het ook in een ander opzicht een interessant document, omdat het mij iets over mijn vader leerde wat ik niet wist. Dat komt er nog eens bij, los van alle feiten. En natuurlijk komt daarin ook de verhouding tussen mijn vader en moeder naar voren. Dat is voor mij en mijn familie een hele bijzondere gewaarwording geweest. Het is een persoonlijk voorbeeld van hoe het verleden is verankerd in de toekomst. En dat gegeven is dus ook voor mijn familie interessant.

ROTTERDAM EN DE TWEEDE WERELDOORLOG

Ik ben sinds kort burgemeester van Amersfoort, maar ik kom uit Rotterdam. Daar ben ik acht jaar wethouder geweest. En in Rotterdam is er een paar jaar geleden een initiatiefgroep geweest, die gezegd heeft: dat bombardement van 14 mei 1940 moeten wij veel beter herdenken. Daar heeft de stad nooit tijd voor gehad en daar wilde de stad ook geen tijd voor maken. Rotterdam kon als stad moeilijk met die emotie omgaan. Uiteindelijk heeft een aantal mensen het initiatief genomen om daar iets aan te doen. Het is heel voorzichtig begonnen met een herdenking aan de Statenweg en we zijn uiteindelijk naar het beeld van Zadkine gegaan. Om daar naartoe te gaan was een lastig en emotioneel beladen moment. Inmiddels is dat een herdenking geworden waar steeds meer mensen naartoe komen.

Maar er is in Rotterdam nog iets waarin het verleden is verankerd in de toekomst: de afgelopen jaren is de brandgrens letterlijk in het straatbeeld van Rotterdam uitgerold en gemarkeerd. Je kunt precies zien welke gebieden er door het bombardement verwoest zijn en welke niet. Het verleden wordt dus niet alleen verbeeld in brochures en films, maar kan dus ook letterlijk in het straatbeeld worden gevangen door dit soort beelden neer te zetten. Uiteraard hoort er bij dit project ook een keurige internetsite waarop het oorlogsverhaal van Rotterdam wordt verteld aan die nieuwe Rotterdammers, die dat niet via de ouders of grootouders

meekrijgen. Want dat is denk ik een van de lastigste opgaven in het huidige Nederland: het verhaal van de oorlog en de gevolgen daarvan doorvertellen aan de nieuwe bevolkingsgroepen.

DE NAWEEËN VAN DE OORLOG IN AMERSFOORT

En dan kom ik bij Amersfoort, want ook Amersfoort heeft nieuwe Amersfoorters. En daartoe reken ik ook de kinderen van mensen die tien, twintig, dertig jaar geleden naar Nederland of naar deze stad zijn gekomen. Zij hebben de verhalen over de oorlog niet van huis uit meegekregen. Dat vind ik een van de lastigste opgaven waar ik me als burgemeester voor gesteld zie, omdat er zich in Amersfoort ook allerlei spanningen voordoen. Laatst waren er een paar incidenten rond de Joodse rabbijn. Er is niet achterhaald wat er precies gebeurd is. Dat wil zeggen, wel wat er gebeurd is, maar niet door wie. Dan voel je die spanning en je weet dat je daar als burgemeester op moet reageren. En hoe ga je dat doen? Kies je er dan bijvoorbeeld voor om scholieren naar kamp Amersfoort te laten gaan? Ik vind sowieso dat we op de basisschool al met het verleden en met bestaande tegenstellingen aan de gang moeten gaan. Dus niet pas op de middelbare schoolleeftijd. Voor mij als burgemeester is een belangrijke vraag: hoe ga ik de interactie tussen die verschillende religieuze bevolkingsgroepen organiseren? Ik vind dat een uitdaging, maar ook een taak. Ik ben op zoek naar manieren om daar vorm en richting aan te geven.

EVACUATIE

Tot slot: omdat ik net ben benoemd tot burgemeester van Amersfoort, heb ik me ook in de geschiedenis van de stad verdiept. Kamp Amersfoort neemt daarin een belangrijke plaats in. Daarbij kwamen ik er achter dat Amersfoort in de meidagen van 1940 bijna helemaal geëvacueerd is geweest, omdat het op de Grebbelinie lag. In een paar dagen tijd hebben ongeveer vijfendertigduizend mensen de stad noodgedwongen moeten verlaten. Dat is ingrijpend en moet een soort spookbeeld zijn geweest. Amersfoort was een garnizoenstad. Ook dat behoort tot de geschiedenis. Nou, al dat soort beelden komen er nu ook bij mij binnen. Hoe gaat deze stad om met de geschiedenis en ervaringen die het heeft gehad. En dan kamp Amersfoort: dat is natuurlijk een vreselijke plaats geweest. En die mensen liepen wel van het station naar daarboven op die berg. Hoe is Amersfoort daarmee

omgegaan? Iets soortgelijks heeft zich ook bij Buchenwald en Weimar afgespeeld. Wat wist de bevolking? Hoe heeft men dat ervaren? In Amersfoort zie je nu ook dat mensen actief met dit soort zaken bezig zijn en zich daar druk om maken.

NAAMLOOS BEGRAVEN

Een andere kwestie is dat er hier mensen uit de voormalige Sovjet Unie, Oezbeken enzovoorts, begraven liggen, vaak naamloos. Inmiddels is er een journalist actief die bezig is namen te achterhalen en families op te sporen. En met resultaat: de eerste mensen uit Rusland, de Sovjet Unie of andere statenrepublieken zijn hier al op bezoek geweest. Ik heb het dan over kinderen en kleinkinderen van mensen die tientallen jaren niet hebben geweten waar hun ouders, of hun vader, zijn omgebracht of zijn begraven. Die geschiedenis en de emoties die daarbij horen, zijn van groot belang voor die gezinnen. Ook dit is een illustratie van hoe het verleden is verankerd in de toekomst, hun toekomst. En er zijn nog een heleboel van die mensen die hier naamloos liggen. Het is de kunst en de uitdaging om ook hen een gezicht en een naam te geven. De vraag alleen is: hoe krijg je contact met die mensen en die families van achter of bij de Oeral? Hoe lukt het je om het verhaal van Amersfoort te vertellen in Oezbekistan? Een van de dingen die ik in dit verband onlangs heb gedaan - ja Russen zijn best wel gevoelig voor status - is mijn partijgenoot Jaap de Hoop Scheffer, de oud secretaris-generaal van de Navo, vragen om met de Russen contact te leggen om daar het verhaal te kunnen vertellen. Op die manier probeer ik ook als burgemeester mijn steentje bij te dragen om die mensen een gezicht te geven en hun namen te achterhalen. Zo moet elke stad, denk ik, bezig zijn en zijn best doen om dat verleden te verankeren in de toekomst. Dat geldt dus ook voor mijzelf. En dat zal best wel eens een zoektocht zijn, waarbij ik een paar keer struikel en val, maar ach het vuur is goed.

Ik wens u een hele inspirerende dag toe in Amersfoort.

Herdenken en jeugdvoorlichting: hoe verder?

Nine Nooter

Wanneer je de gemiddelde Nederlander vraagt hoe lang de Nationale Herdenking al op de Dam plaatsvindt, dan zal hij waarschijnlijk antwoorden dat dit toch altijd al zo is geweest. Natuurlijk weet juist u als geen ander dat mensen vroeger thuis op 4 mei naar de herdenking op de Waalsdorpervlakte keken. Er was ook helemaal geen Nationale Herdenking op de Dam om acht uur 's avonds. De Koningin legde 's middags om vier uur een krans bij het Nationaal Monument op de Dam. Dit vanuit de gedachte dat iedereen 's avonds om acht uur naar de herdenking in de eigen woonplaats zou kunnen gaan.

Al tijdens de Tweede Wereldoorlog werden er in Nederland herdenkingen georganiseerd. De traditie van herdenken in Nederland is dus ruim 65 jaar oud. Dit in tegenstelling tot veel van de ons

omringende landen, die een langere traditie van herdenken kennen, omdat zij al betrokken waren bij de Eerste Wereldoorlog.

De geschiedenis van herdenken en vieren, en van 4 en 5 mei, is allesbehalve rechtlijnig en eenduidig verlopen; er hebben veel veranderingen plaatsgevonden en er zullen in de toekomst vast en zeker opnieuw veranderingen plaatsvinden. Dat kan ook niet anders wanneer je wilt dat herdenken en vieren daadwerkelijk betekenis houden voor jongere generaties.

Natuurlijk is de huidige opzet van, en belangstelling voor, de herdenking ook niet van de een op de andere dag tot stand gekomen. Daar is sinds 1988 aan gebouwd. Het Nationaal Comité 4 en 5 mei is pas in 1987 door het toenmalige kabinet Lubbers ingesteld. De organisatie van de nationale momenten van 4 en 5 mei was tot die tijd in handen van verschillende - particuliere - organisaties. De belangstelling voor beide momenten was op dat moment niet

groot. De minister-president maakte zich zorgen over de toekomst van herdenken en vieren. Met de instelling van het comité door de rijksoverheid werden de taken met betrekking tot 4 en 5 mei samengevoegd en ondergebracht in één organisatie.

TOEGENOMEN DRAAGVLAK

Ik wil u vandaag graag iets vertellen over de uitdagingen waar wij als Nationaal Comité 4 en 5 mei op dit moment voor staan. Maar wij niet alleen, dit geldt voor alle organisaties die de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend willen houden. En ik wil u graag ook iets vertellen over de uitbreiding van taken van het Nationaal Comité per 1 januari 2011, wanneer het ministerie van VWS een aantal taken overdraagt.

De belangstelling en het draagvlak voor herdenken en vieren zijn in de afgelopen 25 jaar flink toegenomen. Aanvankelijk bestond er in de aanloop naar het lustrumjaar vijftig jaar viering bevrijding in (1994 en 1995) vooral bij de tweede en derde generaties enige terughoudendheid over de vraag of 4 en 5 mei in de toekomst door moesten gaan. De Tweede Wereldoorlog was tenslotte vooral de oorlog van hun ouders: de eerste generatie. En met het wegval- len van die eerste generatie was het wel mooi geweest met al die aandacht voor de Tweede Wereldoorlog.

Nu ruim vijftien jaar later lijkt deze vraag over het continueren van herdenken en vieren niet langer aan de orde. De belangstelling voor de Tweede Wereldoorlog lijkt welhaast groter dan ooit. Uit het Nationaal Vrijheidsonderzoek, dat het Comité jaarlijks laat uitvoeren, blijkt dat het draagvlak voor herdenken en vieren anno 2010 onverminderd groot is, onder zowel oud als jong. Op dit moment vindt in 98% van de gemeenten op 4 mei een herdenking plaats. En ruim 80% van de bevolking is van mening dat herdenken en vieren ook in de toekomst door moeten gaan, ook wanneer de generatie die de oorlog zelf heeft meegemaakt er niet meer is.

HERDENKEN: WAT EN WIE?

Hierbij is het interessant om na te gaan waarom mensen van mening zijn dat we moeten blijven herdenken, wat of wie mensen nu precies herdenken, wie men vindt dat er zouden moeten herdenken en tot slot ligt daar de vraag of de eerste generatie anders over deze vragen denkt dan naoorlogse generaties. Om met die laatste vraag te beginnen: er zijn inderdaad grote

verschillen tussen de generaties, zo blijkt uit onderzoek. Voor de eerste generatie staan de eigen herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog voorop. Voor naoorlogse generaties is de actualiteit de reden om te herdenken. Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog is er nog geen dag voorbij gegaan dat er niet ergens in de wereld een oorlog woedde. We zien de beelden daarvan dagelijks op tv. Voor naoorlogse generaties blijven herdenken en vieren actueel, zolang er oorlog en onderdrukking bestaan. Op 4 mei staan zij stil bij de gevolgen van oorlog zowel vroeger als nu. Deze conclusies vinden we ook terug in de onderzoeken die we afgelopen jaren hebben uitgevoerd onder het publiek op De Dam en onder de aanwezigen in De Nieuwe Kerk. Op de Dam komen op 4 mei opvallend veel jonge mensen. Aan de Rokinzijde staan vooral (jonge) Amsterdammers. Zij komen elk jaar op 4 mei naar de herdenking (vaak op het allerlaatste moment, maar ze zijn er!). Aan de Damrakzijde staan vooral mensen die elders uit het land komen. Zij komen in familieverband: grootouders, kinderen en kleinkinderen. Deze groep komt niet elk jaar, maar een of twee keer in hun leven omdat ze er 'ooit een keer zelf bij willen zijn geweest'.

Wat alle aanwezigen op de Dam met het algemene publiek in Nederlander gemeen hebben is, dat het voor hen belangrijk is om op 4 mei niet alleen de slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog te herdenken, maar nadrukkelijk alle oorlogsslachtoffers, dus ook diegenen die zijn omgekomen bij oorlogsgeweld na de Tweede Wereldoorlog.

Voor de aanwezigen in De Nieuwe Kerk ligt dit heel anders. De eerste generatie is bij deze herdenkingsbijeenkomst sterk vertegenwoordigd. Het Nationaal Comité heeft in overleg met de koepelorganisaties (Samenwerkend Verzet 1940-1945, het COVVS, de Stichting Herdenking 15 augustus 1945 en het Veteranenplatform) afgesproken dat de eerste generatie voorrang heeft.

Het zal u niet verassen dat de aanwezigen in De Nieuwe Kerk op 4 mei allereerst hun dierbaren, die ze tijdens de Tweede Wereldoorlog hebben verloren, herdenken en niet de slachtoffers van actuele oorlogen.

DE BETEKENIS VAN HERDENKEN

Waar alle generaties het wel over eens zijn, is de vraag voor wie herdenken en vieren nu van belang zijn. Iedereen is van mening dat herdenken en vieren belangrijk zijn voor alle mensen in

Nederland, ongeacht leeftijd en achtergrond. De uitdaging voor komende jaren is hoe invulling te geven aan herdenken en vieren, zodat ze voor beide groepen betekenis hebben.

Voor de eerste generatie hebben herdenken en vieren dus een persoonlijke betekenis. En voor naoorlogse generaties vooral een maatschappelijke betekenis. Daarin ligt direct ook een risico want er zijn veel meer onderwerpen die men belangrijk vindt. Herdenken en vieren moeten dus concurreren in de belangstelling met een groot aantal andere maatschappelijke onderwerpen. De sleutel om huidige en toekomstige generaties blijvend te betrekken ligt naar mijn overtuiging in de betekenis van vrijheid. Want voor naoorlogse generaties is het weliswaar niet hun oorlog, maar wel hun vrijheid. En hoewel we in Nederland al weer 65 jaar in vrede en vrijheid leven, moeten we ons realiseren dat vrijheid niet vanzelfsprekend is. Vrijheid behoeft permanent aandacht en onderhoud. Vrijheid vraagt om mensen die voor haar opkomen, haar bewaren en bewaken. Het vraagt mensen die alles op alles zetten om eraan bij te dragen dat anderen, die nu in onvrijheid leven, weer perspectief krijgen op dat allergrootste dierbare goed: vrijheid. Het Nationaal Comité ziet het als een uitdaging om ervoor te zorgen dat herdenken en vieren ook voor naoorlogse generaties persoonlijk betekenis krijgen.

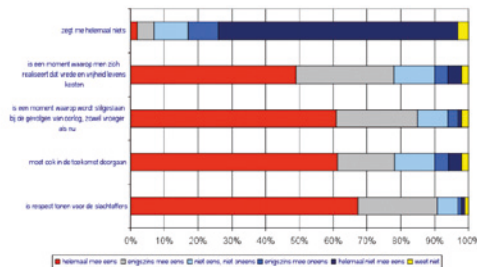
CONCRETE PLANNEN

Na dit wat meer filosofische verhaal over herdenken en vieren vertel ik u ook graag iets over de concrete plannen voor komende jaren. Op 1 januari 2011 begint voor het Comité een nieuwe beleidsperiode. We hebben daarvoor een meerjarenbeleidsplan geschreven. Dat plan is tot stand gekomen op basis van interne discussies en gesprekken met allerlei partijen. In dit plan staat onder andere dat de opzet van de Nationale Herdenking, zoals die in 2000 in heel nauw overleg met al uw organisaties tot stand is gekomen, in grote lijn gehandhaafd blijft, omdat iedereen daar tevreden over is. Natuurlijk hebben we niet nagelaten om, daar waar het kan of nodig is, verbeteringen aan te brengen. We merken bijvoorbeeld dat het niet voor iedereen altijd even duidelijk is wie we nu herdenken op 4 mei. Het Comité heeft daarom een nieuwe tekst opgesteld die daar een toelichting opgeeft en die voor iedereen beschikbaar is.

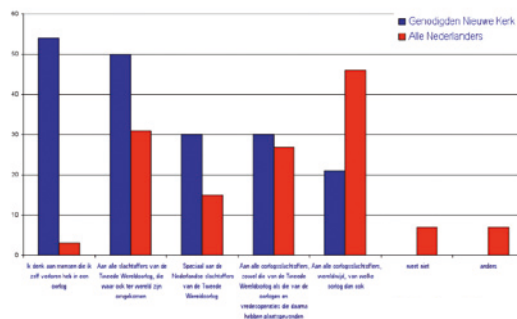
Een ander punt dat onze speciale aandacht heeft gehad, is het feit

Waarom herdenken we?

In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling (n=975).
De jaarlijkse dodenherdenking op 4 mei...

Wie herdenken we?

Nieuwe taken van het comité

- ondersteuning van organisaties die herinnering levend houden;
- internationale samenwerking rond herinnering aan de Tweede Wereldoorlog;
- organisatorische ondersteuning van herdenkingen eerste generatie;
- ondersteuning reünies en lotgenotencontacten (voorheen Cogis);
- educatie en publieksgerichte toepassingen Erfgoed van de oorlog;
- toegepast onderzoek

dat de afgelopen jaren verschillende organisaties van oorlogsgetroffenen zijn opgeheven. In overleg met de koepelorganisaties hebben we afgesproken dat dit niet uitmaakt. Zolang de mensen er nog zijn, komen zij in aanmerking om om beurten een keer de krans te leggen bij het Nationaal Monument op de Dam.

In de komende beleidsperiode wordt het werkterrein van het Comité verbreed en verdiept. Met ingang van 1 januari 2011 draagt het ministerie van VWS taken op het terrein van 'herinneren' aan het Comité over. Deze nieuwe taken sluiten goed aan bij datgene wat het comité nu al doet. Naast algemene advisering van de rijksoverheid gaat het specifiek om de volgende zes taken:

- ondersteuning van organisaties die de herinnering levend houden
- internationale samenwerking
- herdenkingen
- reünies en lotgenotencontacten (voorheen Cogis)
- educatie en voorlichting
- toegepast onderzoek

ONDERSTEUNING BIJ HERDENKINGEN

Een van deze taken heeft betrekking op het ondersteunen van herdenkingen. Organisatoren van herdenkingen en vieringen kunnen al langer bij het Comité terecht daar waar het gaat om organisatorische, protocollaire of inhoudelijke suggesties. Daarnaast kunnen organisatoren hun activiteiten aanmelden bij het Comité, zodat wij die weer op kunnen nemen in een kalender, waardoor iedereen in het land kan zien waar en wanneer herdenkingen en vieringen plaatsvinden. Vanaf 1 januari 2011 komt er de mogelijkheid voor eerste generatie organisaties van oorlogsgetroffenen om een beroep te doen op het comité voor hulp bij de organisatie van een herdenking. We kunnen daarvoor geen subsidies verstrekken, maar we kunnen u wel met raad en daad bijstaan.

In het kader van twee van de zes nieuwe taken kunnen straks wel organisaties subsidieaanvragen indienen. Het Comité zal het stokje overnemen van Cogis, daar waar het gaat om subsidies in het kader van de reünies en lotgenotencontacten. Bent u van plan om een bijzondere bijeenkomst te organiseren, of een bijzondere uitgave te maken, dan kunt bij ons terecht. In afstemming met Cogis en VWS zullen we ervoor zorgen dat er voor u zo min mogelijk veranderingen plaatsvinden. En we zullen ook afstemmen

met het V-fonds, het fonds dat veel van uw organisaties al zo vaak ondersteuning heeft verleend. Mocht u in het nieuwe jaar vragen hebben over subsidies dan kunt u terecht bij Nienke Majoor en Dorothee Kaiser van het Comité.

EDUCATIE EN VOORLICHTING

Een tweede subsidieregeling die we overnemen van VWS is die op het terrein van educatie en voorlichting. Dit is geen vreemde materie voor het ons. Het Comité stond mede aan de wieg van dit beleid toen de overheid dit eind jaren tachtig opstartte. VWS was daartoe trouwens geïnspireerd en aangezet door de Werkgroep Gastdocenten van de Stichting Samenwerkend Verzet, die het een schande vond dat de rijksoverheid tot op dat moment niets deed op dit terrein.

Nu 25 jaar later is er mede dankzij het voorlichtingsbeleid - en ook het specifieke erfgoedbeleid van VWS - heel veel (educatief) materiaal beschikbaar. Er is zelfs zoveel materiaal dat het Comité allereerst wil kijken hoe er zo goed mogelijk gebruik kan worden gemaakt van al dit materiaal.

Wanneer het gaat om het maken van nieuw materiaal zullen we er allereerst voor waken dat er geen doublures komen. En we zullen ons met het voorlichtingsbeleid zeker ook niet alleen op het onderwijs richten. Wij weten uit ervaring dat er op scholen al veel aandacht is voor de Tweede Wereldoorlog en dat de scholen veel meer materiaal aangeboden krijgen dan ze kunnen gebruiken. Het Comité wil zich met het voorlichtingsbeleid dus niet alleen richten op kinderen en jongeren, maar ook projecten ondersteunen die zich richten op de naoorlogse generatie in haar volle breedte, binnen en buiten het onderwijs.

FAKKELLOGO

De komende jaren zal het Nationaal Comité het fakkellogo extra onder de aandacht brengen en mensen uitnodigen en aansporen dit symbool voor herinneren, herdenken en vieren te dragen. In elk geval in de aanloop naar 4 en 5 mei, maar natuurlijk op elk moment dat dit gepast is. Als blijk van waardering en respect voor al het werk dat u in de afgelopen jaren met elkaar heeft verzet, wil ik graag elke conferentiedeelnemer een exemplaar aanbieden.

De toekomst van de vrijwilligersorganisaties

Lies Schneiders

INLEIDING

Mij is gevraagd een persoonlijke visie te geven op de toekomst van de organisaties. Ik doe dat vanuit mijn jarenlange werkervaring op het vlak van ondersteuning van de landelijke vrijwilligersorganisaties van oorlogsgetroffenen, hun partners en kinderen. Daar richt ik mij op. Op de deelnemerslijst zag ik dat er vandaag een flink aantal lokale 4 en 5 mei comités in de zaal zitten. Over die lokale comités zal ik aan het eind iets zeggen. Ik schets eerst kort twee ontwikkelingen en van daaruit ga ik in op wat belangrijk is voor de toekomst van de vrijwilligersorganisaties van oorlogsgetroffenen.

TWEE ONTWIKKELINGEN

- Eind 1982 toen ik bij het voormalige ICODO, de voorloper van Cogis kwam werken, moest er een beleidsnotitie komen over een nieuwe vorm van vrijwilligerswerk onder oorlogsgetroffenen; de zelfhulpgroepen. Ook elders in de hulpverlening kwamen die zelfhulpgroepen op, vaak ingebed in de vrouwenhulpverlening. En dat fenomeen deed zich ook voor in de vrijwillige hulpverlening onder oorlogsgetroffenen. Er was een toestroom van met name kongsi's - gespreksgroepen voor mensen die als kind de Japanse bezetting hadden meegemaakt - die bij het ICODO aanklopten voor ondersteuning. In die tijd was het bij het ICODO zo dat je een beleidsnotitie die je had geschreven, persoonlijk toelichtte in het bestuur, dat voornamelijk bestond uit vertegenwoordigers van instellingen voor oorlogsgetroffenen en een aantal kroonleden. Ik werd op mijn vingers getikt door een bestuurslid met, wat we nu zouden zeggen, 'een Indische achtergrond'. In die notitie beschreef ik de ontwikkeling van die groepen voor Indische kampkinderen, zo noemden zij zich, en ik had het over de Indische cultuur. Dat zag ik toch helemaal fout. Dat moest zijn de Nederlandse cultuur. Men werd daar in het voormalig Nederlands-Indië in de Nederlandse cultuur opgevoed, volgens dit bestuurslid.

Ook de naam Indisch kampkind was voor sommige deelnemers aan die groepen niet de juiste naam. 'Indisch' was een term voor mensen van gemengde komaf. Dat was men niet. Jappenkampkind was een betere naam vonden sommigen. Inmiddels is er een Indisch platform, waar allerlei Indische organisaties bij zijn aangesloten en spreekt men in officiële stukken over de Indische gemeenschap, daarbij doelend op Nederlanders die de Japanse bezetting en de nasleep daarvan in het voormalig Nederlands-Indië hebben meegemaakt en naar Nederland zijn gekomen; sommigen voor het eerst van hun leven. De term Indisch is in de loop der jaren breder geworden, zou je kunnen zeggen.

- Naar aanleiding van een demografisch onderzoek van Nederlandse joden en hun binding met het jodendom, dat Joods Maatschappelijk Werk onlangs heeft laten uitvoeren is een website ontwikkeld, JONET.nl. Dat is een laagdrempelige plek voor mensen die eerst geen weg wisten met hun eigen joodse identiteit, omdat zij geen enkele betrokkenheid hadden bij het religieuze Jodendom of joodse organisaties, dan wel dat hun vader joods is. Voor de joodse kerkgenootschappen is alleen iemand met een joodse moeder joods. Er zijn veel gemengde families. Dat betekent overigens niet dat de binding met het joods-zijn ophoudt. Dit onderzoek laat dat ook zien. Verder blijkt uit het onderzoek dat de Nederlandse joden zich door de oorlog nauw verbonden voelen met elkaar, meer nog dan door culturele en religieuze gebruiken. Slechts 16% van de ondervraagden is lid van een kerkgenootschap. JMW staat een bredere binding met joden voor dan de joodse kerkgenootschappen en streeft naar een nieuwe joodse beweging, waarbij de term 'joods' breder geïnterpreteerd wordt.

IDENTITEIT

Waarom vertel ik dit? Beide ontwikkelingen laten een zoeken zien naar identiteit of naar een deel van een identiteit die tot dan toe niet aan bod kon komen, niet kon of mocht worden benoemd:

wat heb je nou als kind meegemaakt in de oorlog in Indië? Mag je wel Indisch kampkind zijn? Mag je je als kind van een joodse vader, van wie de halve familie is vermoord, wel joods noemen? Je voelt je joods of Indisch vanwege het gemeenschappelijke verleden dat getekend is door de oorlog, vanwege de gemeenschappelijke familiegeschiedenis. Dat geeft de verbondenheid. Het zoeken naar die verbondenheid, de gedeelde oorlogsgeschiedenis, geldt eigenlijk voor alle groepsvorming zoals die zich op het terrein van het vrijwilligerswerk onder oorlogsgetroffenen heeft voorgedaan en die meteen na de Tweede Wereldoorlog begon. Daarnaast wilde men zich inzetten om te waarschuwen tegen discriminatie en racisme, of voerde men actie tegen bijvoorbeeld de vrijlating van de drie van Breda of later tegen de komst van de Japanse keizer.

Ook het zich achtergesteld voelen en weten was aanleiding tot groepsvorming.

De groepsvorming onder Indische kampkinderen had minder te maken met cultuur, ook al kan dat een onderdeel daarvan geweest zijn, maar meer met achterstelling: geen aandacht hier in Nederland voor ervaringen uit Indië en geen aandacht van de eigen oudere generatie wier oorlogsverhaal dominant was. Die achterstelling gold niet alleen voor de kinderen maar voor de hele Indische groepering: voor vrouwelijke verzetsstrijders, het Indisch verzet, Joodse onderduikkinderen, kinderen van verzetsdeelnemers, burgeroorlogsgetroffenen, Molukkers, Sinti en Roma, Japans-Indische nakomelingen en kinderen van politiek foute ouders.

Die groepsvorming is steeds in ontwikkeling, niet omdat men - zoals je soms hoort - ook graag een traumaslachtoffer wil zijn, maar omdat men - vaak afhankelijk van de levensfase waarin men verkeert - op zoek gaat naar een gemeenschappelijk verleden, naar een gemeenschappelijke familiegeschiedenis en de eigen plek daarin. En daarin stuit men ook op dingen die ingewikkeld zijn: de oplopende spanningen rond 4 en 5 mei of 15 augustus en die een ontlading krijgen in een woedeuitbarsting, de onverwerkte ervaringen die op latere leeftijd opspelen, het niet serieus nemen van wat iemand als kind heeft meegemaakt, het zwijgen van de oudere generatie en de beduchtheid van kinderen om vragen te stellen omdat men de ouder wil ontzien, de boosheid om het gebrek aan erkenning.

Er is in de loop der jaren een keur aan organisaties ontstaan, waarvan een deel hier in de zaal zit. De voormannen en voorvrouwen van uw organisaties hebben bijna alles tot stand gebracht: de oorlogswetten, de begeleidende instellingen waarvan de meeste als vrijwilligersorganisatie zijn begonnen: Pelita, JMW, Stichting 1940-1945, de Stichting Burgeroorlogsgetroffenen. U stond aan de wieg van Centrum '45 en het ICODO. U heeft monumenten opgericht en allerlei activiteiten georganiseerd ten behoeve van de eigen achterban. Maar hoe we het ook wenden of keren: u zit als organisatie in een overgangsfase. En daarom zitten we hier.

WAT HEEFT DE OVERGANGSFASE TOT NU TOE GEBRACHT?

Een aantal verzetsorganisaties heeft zich inmiddels opgeheven en het adressenbestand van de leden is ondergebracht bij begeleidende instellingen als de Basis of de Stichting 1940-1945, zodat ook in de komende jaren de leden worden uitgenodigd voor herdenkingen en reünies. Ook een aantal Indische organisaties heeft zich opgeheven bij gebrek aan bestuursleden, terwijl er nog wel regionale activiteiten zijn die met steun van Pelita kunnen

plaatsvinden voor de achterban van deze organisaties. Voor die activiteiten en voor de laagdrempelige inloopbijeenkomsten die Pelita voor haar doelgroep organiseert, bestaat grote belangstelling. Het feit dat besturen wegvallen betekent niet dat de behoefte aan verbondenheid bij de achterban wegvalt. Er is immers ook een generatie oorlogskinderen. Dat wordt nog wel eens vergeten. Ook Joods Maatschappelijk Werk biedt, als daar behoefte aan is, steun aan joodse organisaties. Ook Cogis bood die ondersteuning.

TOEKOMST VRIJWILLIGERSORGANISATIES OORLOGSGETROFFENEN

Het gaat om u. Wat voor toekomst ziet u voor uw eigen organisatie? Die toekomst hangt wel samen met het doel van uw organisatie. Als het doel is lotgenotencontact en belangenbehartiging, kan er een moment komen waarop uw doel is bereikt. Dat zie je bij organisaties die als voornaamste activiteit zelfhulpgroepen, gespreksgroepen, hebben. Dat heeft in de jaren tachtig en negentig van de vorige eeuw een grote vlucht genomen en er is nu duidelijk sprake van een afname. Als er geen behoefte meer is bij

je eigen achterban voor de activiteit die je te bieden hebt, waarom dan blijven bestaan? Er is niets mis mee om op een gegeven moment te zeggen: we hebben ons doel bereikt. Voor degenen die vanwege hun betrokkenheid bij de Tweede Wereldoorlog iets willen doen, zijn er genoeg mogelijkheden. Je kunt je als vrijwilliger inzetten bij een herinneringscentrum, een oorlogs- of verzetsmuseum of je kunt kijken wat je kunt betekenen voor een van de kamporganisaties.

Voor die organisaties die een monument hebben en een herdenking organiseren, ligt het anders. Met het ouder worden van de bestuursleden wordt het organiseren daarvan steeds lastiger. Nu is het interessante dat het sommige organisaties lukt om hun bestuur te verjongen en daarin speelt die oudere generatie zelf een rol. Ik noem slechts een paar voorbeelden - er zijn er meer - vanwege de tijd.

- De mensen van de verzetsorganisatie LO-LKP, (landelijke hulp voor onderduikers, landelijke knokploegen, overval van distributiekantoren etc.) vonden aanvankelijk na de oorlog dat men zijn plicht had gedaan. Men wilde geen onderscheiding, en ieder ging gewoon zijn weegs na de oorlog. Dat laatste bleek iets te eenvoudig gedacht. Dat wat men had meegemaakt kon niet zomaar opzijgeschoven worden. Vandaar de behoefte aan voortzetting van de organisatie. Zo'n twintig jaar geleden kondigde de toenmalige voorzitter aan dat het werk te zwaar werd en dat er in de toekomst geen reünies meer zouden worden georganiseerd. Iemand van de tweede generatie heeft zich aangemeld, en het bestuur is als vanzelfsprekend overgegaan van de eerste naar de tweede generatie. En dit nieuwe bestuur zal zolang de eerste generatie in leven is de reünie organiseren, de nieuwsbrief uitgeven en het archief beheren.
- Het bestuur van de Vriendenkring Oud-Dachauers bestaat uit de tweede en derde generatie. De oudere generatie heeft gericht jongere bestuursleden benaderd in de kringen van oud-Dachauers. Ook hier geldt dat zolang de eerste generatie er is de herdenking en de reünie worden voortgezet en het blad verschijnt. Ook het nieuwe bestuur heeft gericht jonge bestuursleden gezocht om het bestuur voltallig te krijgen. Op een van de reünies kwam een vrouw die in Dachau had gezeten met haar

kinderen en kleinkinderen, die met elkaar een gezelschap van twintig personen vormden. In zijn toespraak zei iemand van het bestuur daarover: 'Het kan niet anders of daar moet een nieuw bestuurslid bij zitten'. En zo geschiedde.

- Het Nederlands Auschwitz Comité is volgens mij de eerste organisatie geweest waar de oudere bestuursleden, met het oog op de toekomst, bestuursleden uit een jongere generatie (in dit geval de generatie oorlogskinderen) heeft aangetrokken.

En natuurlijk zijn er strubbelingen en hobbels te nemen. Sommige ouders kwamen beschadigd uit de oorlog en dat had zijn weerslag op de gezinnen. Ook de generatie oorlogskinderen is niet ongeschonden uit de oorlog gekomen. Het is vanzelfsprekend dat dit ook doorspeelt in die organisaties. Dat neemt niet weg dat de ervaring laat zien dat de generatie oorlogskinderen en de tweede en derde generatie heel goed in staat zijn om een organisatie voort te zetten. En die generaties brengen vanuit de gedeelde familiegeschiedenis een betrokkenheid met zich mee die een meerwaarde vormt.

Daaraan gaat wel iets vooraf. Kan de oudere generatie bestuursleden wel zaken loslaten? Men is vaak zo vergroeid met de eigen organisatie die met het klimmen der jaren juist meer betekenis krijgt. Met het ouder worden gaat het verleden immers vaak meer opspelen en voelt men zich meer verbonden met de organisatie en haar achterban. Het is ook een generatie van doorzetters, men wil het volhouden, men wil de controle, men wil niet tekortschieten, maar dat gaat wel gebeuren of gebeurt al. Als het u niet lukt om jongere bestuursleden te vinden, zoek steun bij de instelling die u vanwege het gedeelde verleden het dichtst bijstaat en die een grote expertise en gevoeligheid heeft voor die gedeelde familiegeschiedenis. En daarbij doel ik op Pelita, JMW en de Stichting 1940-1945.

Voor die organisaties die blijven bestaan zolang de eerste generatie er nog is en die ook een website hebben en die de website niet kunnen onderhouden, zou ik willen zeggen: kijk ook naar mogelijkheden die herinneringscentra u kunnen bieden. Vaak is er vanuit de eigen organisatie een band met een bepaald herinneringscentrum. Zoals bijvoorbeeld Vught of Amersfoort dat zijn voor de Vriendenkring Oud-Dachauers, omdat oud-Dachauers namelijk vaak eerst in een van die twee kampen terecht kwamen.

De herinneringscentra zoals Westerbork, Vught, en Amersfoort, de verzetsmusea, het Joods Historisch Museum en het Indisch herinneringscentrum hebben educatieve programma's voor leerlingen van scholen, iets wat u ook na aan het hart ligt.

SAMENWERKING

Dan de organisaties die voor zichzelf een duidelijke taak in de nabije toekomst zien, vanwege een monument, een herdenking, het levend houden van die gedeelde familiegeschiedenis en het waarschuwen tegen discriminatie en racisme. Voor deze organisaties geldt:

- Trek jonge bestuursleden aan om zo te kunnen aansluiten bij nieuwe ontwikkelingen en werk samen met andere organisaties en instellingen. Het idee van JONET.nl - dat ik in het begin noemde -, de nieuwe joodse beweging op internet, heeft tot gevolg gehad dat er een samenwerkingsverband is ontstaan van allerlei joodse instellingen, inclusief het Joods Historisch Museum. Dit is een samenwerkingsverband waarin de joodse vrijwilligersorganisaties zijn ingebed en dat ondersteund wordt door Joods Maatschappelijk Werk. Iets dergelijks zou ik me ook kunnen voorstellen voor de Indische organisaties, met Pelita als ondersteunende instelling. Dus werk samen met andere organisaties en instellingen met wie er een gemeenschappelijk verleden bestaat. Gezamenlijk kunt u aandacht vragen voor die gedeelde familiegeschiedenis. Hetzelfde geldt voor de verzetsorganisaties die voor zichzelf een taak zien in de toekomst. Samenwerking met de Stichting 1940-1945, het Verzetsmuseum of een herinneringscentrum en het Comité Herdenking Februaristaking ligt voor de hand. Ook voor de Sinti en Roma die een eigen steunpunt hebben gekregen, ligt samenwerking in de lijn, met Westerbork en met het Nederlands Auschwitz Comité als partners. Als ik goed geïnformeerd ben maken zij al deel uit van het bestuur. Die samenwerking is er dus waarschijnlijk al, maar ik wil het gewoon genoemd hebben.
- Zoek dus samenwerking met andere organisaties en instellingen vanuit het gedeelde verleden, de gemeenschappelijke geschiedenis. Daarnaast ligt, vanuit het oogpunt

van belangenbehartiging en verankering voor de toekomst van wat u belangrijk vindt, ook samenwerking met andere oorlogsorganisaties voor de hand. En dan bedoel ik inclusief de begeleidende instellingen én met het Nationaal Comité 4 en 5 mei. Laatstgenoemde organisatie heeft immers een taak op het gebied van herdenken en vieren, en jeugdvoorlichting. En uiteraard horen ook de herinneringscentra en musea bij die samenwerking betrokken te worden. Het gaat om u en wat voor uw organisatie het beste is voor de toekomst!

Nog even over de lokale 4 en 5 mei comités. Zolang het u lukt die lokale herdenking te organiseren, is dat fantastisch. Als dat niet meer gaat, klop aan bij het Nationaal Comité 4 en 5 mei.

Tot slot nog een oproep aan diegenen van de oorlogsgeneratie die nog geen gastspreker zijn. Geef u op bij het Landelijk Steunpunt Gast sprekers (LSG) dat is ondergebracht bij Westerbork, en wel hierom: ik heb me door leerkrachten laten vertellen dat er niets gaat boven levende geschiedenis in de klas en dat bent u als u als gastspreker uw persoonlijke verhaal vertelt. Als u aarzelt of het iets voor u is, weet dan dat het LSG een cursus aanbiedt. U kunt dat uitzoeken. En dan zie ik u weer terug op de cursus.

De jeugd bij de les houden

Trends in de geschiedenis van het onderwijs over de Tweede Wereldoorlog en de Jodenvervolg

Dienke Hondius

Vorig jaar januari nam ik mijn zoon Robbie van 13 mee voor een kort bezoek aan de VS, en we bezochten onder meer het Holocaust Memorial Museum in Washington, omdat ik daar afspraken had. Toen we naar het grote grijze betonnen gebouw vlak bij de Mall liepen zagen we een groot bord waarop de huidige activiteiten van het museum aangekondigd werden. Decent vormgegeven met grote letters: *Think About What You Saw*. Terwijl ik begon na te denken over deze kennelijk nieuwe slogan van het museum waarin de kern van de boodschap verwoord werd, zei Robbie, naast me, niet onder de indruk: ja, duh.. *Think About What You Saw*.. Duh.. dat is zoveel als: hè hè, jaja, We weten het wel, hoor. Boeiend.. vertel me eens wat nieuws. Zo zag ik hoe een ongetwijfeld zeer weloverwogen en goed bedoelde samenvatting van de oorlogsles overkwam op iemand die tot de doelgroep van die les behoorde – de pubers van nu.

Mijn boek 'Oorlogslessen'* gaat over de geschiedenis van die goed bedoelde, serieuze en allesomvattende boodschappen voor de jeugd. Het is een wereld die ik wel ken, omdat ik behalve bij de universiteit ook bij het Anne Frank Huis werk aan internationale tentoonstellingen en educatieve projecten. Er is sinds de jaren negentig een golf van studies over herinneringen, geheugen (memory) verschenen. Maar er was nog nooit onderzoek gedaan naar wat er zoal aan de jeugd geleerd wordt, en hoe dat veranderd is in de loop van de naoorlogse periode. Dit is het eerste boek dat inzoomt op wat ik noem 'de educatieve herinneringscultuur van de Tweede Wereldoorlog en de Jodenvervolg'. Ik heb ervoor gekozen de nadruk te leggen op het contact tussen de oorlogsgetuigen en de jeugd. Wat wilden degenen die de oorlog zelf hebben meegemaakt zoal aan de jeugd overdragen, en wat is daarin in de loop der tijd veranderd?

* Dienke Hondius, *Oorlogslessen. Onderwijs over de oorlog sinds 1945*. Bert Bakker, Amsterdam 2010.

De opzet en inhoud van mijn boek is chronologisch. Ik verdeel de tijd na de bevrijding op in vijf perioden:

1. Oorlogsles als bemoediging en vermaning: 1944- 1961
2. Oorlogsles als uitroepeteken: Nooit meer! 1962- 1978
3. Oorlogsles als getuigenis: sprekers voor de jeugd 1977-85
4. Oorlogsles over 'toen' en 'nu': herdenken en waarschuwen, 1986-1995
5. Oorlogsles als beleving: heroriëntatie in een labiele tijd (1996-2010)

DE EERSTE PERIODE: 1944 - 1961

De eerste periode begint in de oorlog en loopt door tot 1961. Tijdens de oorlog gaat het onderwijs door. De oorlog krijgt een plaats in de klas en in de les. Leerlingen en docenten nemen hun ervaringen, het nieuws en de geruchten mee. Het motto is: zoveel mogelijk gewoon doorgaan. Dat geldt zelfs voor kinderen die in concentratiekampen of in de onderduik terecht waren gekomen. Overal zijn dan nog schooltjes, lessen, lezingen en gesprekken. Er zijn ook individuele lessen; een moeder leerde haar kleine zoon lezen in Bergen Belsen. Dat was, zegt de zoon achteraf, een teken van hoop. Deze oorlogslessen tijdens de oorlog hebben een belangrijke functie: de leerlingen bemoedigen.

Dat is denk ik een belangrijke functie van onderwijs in het algemeen, en van de jeugdvoorlichting in het bijzonder: bemoedigen. Bij de jeugdvoorlichting werkt het bovendien naar twee kanten: degene die lesgeeft, een verhaal vertelt, ervaringen deelt, wordt ook bemoedigd door de aandacht en de vragen van de leerlingen en het publiek.

Aan het einde van de oorlog is er van het onderwijs niet veel meer over. De meeste scholen sluiten vanwege brandstofgebrek, veel schoolgebouwen worden gevorderd, en heel veel scholieren gaan in het laatste oorlogsjaar nog nauwelijks naar school.

De eerste periode na de bevrijding is er een van een zoektocht naar trots. Er is een duidelijke actieve constructie van trots. Trots op het verzet, trots op de koningin – al was die gevluht – trots op prins Bernhard, al was het een Duitser. Die trots wordt ook in schoolboeken nadrukkelijk neergezet. De terugkerende gevangenen en joodse overlevenden ondervinden die trots niet; hun taak is het vooral om dankbaar te zijn. Over militairen en veteranen gaat het nog niet in de schoolboeken. Maar zij organiseren zichzelf En in de loop van de jaren vijftig gaan ze op weg naar de Dam om bij de Nationale Herdenking te zijn. In 1961 lukt dat. Het succes van de veteranen, en de meer nationalistische kant van het verzet op de Dam, markeert ook een breuk. In Amsterdam en andere studentensteden groeit de irritatie snel, en daar komt een alternatieve herinneringscultuur op.

Foto's van het zogenaamde 'Jeugdappèl' op de Dam in 1960 laten het nationale ideaal zien van hoe de jeugd de oorlog zou moeten herdenken. Dit ideaal wordt voor het eerst in de aanloop naar de 10-jarige herdenking van de bevrijding geformuleerd. Het idee is dat de jeugd aantreedt voor een Jeugdappèl, 's ochtends vroeg, op een centraal plein in stad of dorp. Daar worden zij toegesproken door gezagsdragers, en zingen zij gezamenlijk nationale liederen, rond of bij vlaggen.

Voorbeelden van het uitvoeren van dit jeugdappèl heb ik gevonden vanaf de tweede helft van de jaren vijftig tot ongeveer eind jaren zestig in de provincie. Bij de bijeenkomst in 1960 op de Dam staat prinses Beatrix symbool voor de Nederlandse jeugd. Zij wordt er toegesproken door professor Gesina van der Molen, en met haar zijn er dan uit elke provincie 50 jongeren gekomen die meeluisteren.

DE TWEEDE PERIODE: 1962 - 1977

In de tweede periode, van 1962 tot 1977, staat de jongerencultuur centraler, en die vermengt zich in de grote steden met een grotere aandacht voor de geschiedenis van de jodenvervolgung. In de tweede helft van de jaren zeventig krijgt deze trend nog duidelijker gestalte in de vorm van nieuwe monumenten, zoals het Auschwitz-monument van Jan Wolkers. Het herinneringslandschap wordt een meerstromenland. De ene stroom wat nationalistischer, de andere wat kritischer. Hierin speelt de geschiedenis van het militarisme en het antimilitarisme ook een rol.

Een belangrijk fenomeen in de educatieve herinneringscultuur zijn de tentoonstellingen. Een eerste tentoonstelling gericht op de jeugd is er al in 1946, georganiseerd door oud-verzetslieden van Expogé, en een tentoonstelling met grote schilderijen van Amsterdamse kunstenaars. In de tentoonstellingen leiden overlevenden en verzetsstrijders jongeren rond en ontstaat een gesprek over hun ervaringen. Dit fenomeen van de ooggetuigen die aan jongeren hun ervaringen vertellen, staat centraal in hoofdstuk 3 en 5. Ik laat zien hoe een nieuwe jonge generatie, van met name dienstweigeraars, als erkend gewetensbezwaarden aan de slag gaat. Zij koppelen als eersten gastsprekers, uit kringen van het verzet en andere overlevenden, aan verzoeken van scholen. In de loop der jaren zijn er verschillende interessante regels en richtlijnen voor die optredens voor de jeugd verschenen, waar ik veel aan heb gehad.

Een duidelijke trend is die van een aanvankelijke huiver voor alles wat met emotie te maken heeft, naar de huidige periode die ik typeer als 'overemotioneel'. Ik ben zelf geen tegenstander van emotionele elementen in de geschiedschrijving of in het onderwijs, maar constateer wel dat daar risico's aan verbonden zijn.

De nadruk op identificatie is zo'n risico. Een leraar liet zijn klas lagereschoolleerlingen allemaal bloembollen eten. Goed bedoeld, voor het inlevingsvermogen. Ze werden er allemaal ziek van, ouders kwaad.

Een lerares verdeelde haar klas in tweeën en vertelde de ene helft dat ze vanaf nu gevangenen zaten in een kamp en hun ouders nooit meer zouden zien. Ook weer, goed bedoeld, voor het inlevingsvermogen. Allemaal huilen natuurlijk, ouders kwaad.

Ik heb gezocht naar dit soort gekke voorvallen, maar de eerlijkheid gebiedt me te zeggen dat het uitzonderingen zijn. In het algemeen is er is veel betrokkenheid en grote inzet en voorzichtigheid.

ANDERE TREND

Een andere trend is die waarin sprekers aanvankelijk veel verschillende overzichten en een complete oorlogsgeschiedenis met veel feiten aan de jeugd moeten vertellen, naar de huidige periode waarin de relevantie van feiten wordt gerelativeerd.

Een derde trend gaat over de Tweede Wereldoorlog als examenstof. Dat gebeurt voor het eerst in 1974 en wordt dan snel vanzelfsprekend in de landelijke tentamens. Maar tot mijn verbazing is vanaf 1991 diezelfde oorlog sindsdien nooit meer onderwerp geweest van een landelijk tentamen. De twintig jaar waarin geen centraal schriftelijk tentamen meer is gemaakt over de Tweede Wereldoorlog en de Holocaust valt samen met wat genoemd wordt 'het tijdperk van de ooggetuige'. Het persoonlijke verhaal van de oorlogsgetuige komt centraal te staan, en dat gaat ten koste van de overzichtskennis en de bredere context. Ik pleit ervoor om dat maar weer eens te proberen.

In de meest recente periode, vanaf halverwege de jaren negentig, vonden belangrijke nieuwe ontwikkelingen plaats in de context van nieuwe militaire conflicten, eerst in voormalig Joegoslavië, later in Irak en Afghanistan. Deze nieuwe oorlogstijd en periode van vredesmissies en aanslagen duurt inmiddels al aanzienlijk langer dan de Tweede Wereldoorlog. Met horten en stoten krijgt

die nieuwe oorlogstijd een plaats in de geschiedenismethodes. Ik zie er nog weinig reflectie over.

In het onderwijs is de zelfwerkzaamheid en het zelf zoeken van informatie op internet voor werkstukken in de recente periode een vanzelfsprekend element geworden. Dit heeft kansen en risico's: de lezer, of de leerling, of de kijker wil niet bij de hand genomen worden maar geeft er de voorkeur aan tekst of beeld zelf te ondergaan, zelf te ervaren en zelf te beoordelen.

Naast de nieuwe oorlogstijd en de enorme impact van internet en zelfwerkzaamheid vormen voor jongeren computergames een andere parallele wereld, waarin velen elke dag uren verblijven. Veel van die games gaan over oorlog, veel over de Tweede Wereldoorlog, en de spelers worden aangemoedigd zich in te leven in de rol van soldaat. Dit is een multi million dollar industrie waarin met name het Amerikaanse leger heel direct betrokken is als adviseur. We weten nog weinig over de impact van games op scholieren en hoe gamen zich verhoudt tot het opdoen van historische kennis. Hier ligt een kans.

SCHAAMTE EN TROTS

In de herinnering aan de oorlog blijven schaamte en trots belangrijke vraagstukken. Het nationale Nederlandse zelfbeeld als klein maar dapper land is vanaf de jaren zestig steeds meer aangetast door de indringende kennis over de Shoah. Kort samengevat zou je kunnen zeggen dat de trots verdwijnt, de schaamte verschijnt en daarmee ook het besef van verlies. Besef van onvoldoende hulp aan de vervolgd. Besef van een groot gebrek aan alertheid en gebrek aan solidariteit. In het onderwijs zien we dit besef in de jaren negentig steeds sterker worden en leiden tot meer aandacht voor het herkennen van onrecht en uitsluiting.

Een omwonende van Westerbork zei het in een documentaire over het kamp in 1995: "we hadden meer kunnen doen." Koningin Beatrix zei het, in vrijwel gelijke bewoordingen, in datzelfde jaar in Israël tijdens een bezoek aan de Knesseth. Het jaar 1995 was ook het jaar van Srebrenica. Ook daar gold: we hadden meer moeten doen. Het nationale zelfbeeld werd opnieuw aangetast.

De tweede helft van de jaren negentig kende nog meer schaamtvolle episodes. Er kwam oog voor de roof van joodse tegoeden, het niet teruggeven van joodse bezittingen. Overlevenden lieten met nieuwe kracht van zich horen, met meer verontwaardiging en woede. Nieuw onderzoek volgde, en na enkele jaren volgden de conclusies en de politieke gevolgen. Zowel Joodse- als Indische Nederlanders kregen een eenmalige gift van de overheid als erkenning van het politieke falen van de Nederlandse overheid rond de bevrijding en in de eerste periode na de oorlog. Het Srebrenica-rapport was aanleiding voor de val van het kabinet Kok.

In Duitsland is dit besef van tekortschieten en van schaamte al veel langer en dieper doorgedrongen in het onderwijs. In Duitsland is de schaamte er direct na de bevrijding letterlijk in geslagen door een programma van heropvoeding met Amerikaans lesmateriaal over democratie, en door gedwongen bezoeken aan de voormalige kampen en het kijken naar het opnieuw begraven van vele slachtoffers. Pas de laatste jaren worden meer publieke uitingen van Duitse trots geuit, onder meer vanwege het voetballen. Er kwam meer ruimte

voor erkenning van Duits slachtofferschap. Ik denk dat er een internationale samenhang was: de bredere erkenning van het falen van Nederland en andere landen, ook van Frankrijk, de Verenigde Staten en de rest van Europa ten opzichte van de joden. Dit verklaart waarom er in Duitsland wat meer ontspanning kon groeien.

Na de aanslagen van 11 september 2001 groeide ook in Nederland spoedig een sfeer van crisis. Er was sprake van angst, onzekerheid en spanning. De verloren trots en het verloren zelfvertrouwen worden dan sterk gemist. En er wordt opnieuw hard om geroepen. De zoektocht naar trots, trots op Nederland, trots op episodes uit de Nederlandse geschiedenis, trots op helden uit het verzet of van langer geleden, is inmiddels in volle gang. In sommige opzichten lijkt het op de periode vlak na 1945. In deze nogal labiele periode, die nog niet is afgelopen, is de vraag of deze recente ontwikkelingen in de geschiedensismethodes terecht zullen komen.

EMPATHIE EN IDENTIFICATIE

Mijn boek bevat ook een hoofdstuk met nieuwe ontwikkelingen in de geschiedschrijving. Ik zie een nieuw dilemma in het onderwijs over de oorlog en de jodenvervolgung, dat onbedoeld is ontstaan door de nadruk op multiperspectiviteit en humanisering. Empathie en identificatie zijn belangrijke begrippen in de educatieve wereld. Waar het empathie en identificatie met oorlogsslachtoffers en overlevenden betreft, is die begrijpelijk. Moeilijker ligt het met allerlei andere groepen historisch betrokkenen. Hoe moet er bijvoorbeeld worden omgegaan met de geschiedenis van de daders? En van de omstanders? Welke plaats krijgen die in de geschiedenisles? Hierover verwacht ik de komende jaren meer confrontaties tussen historici en tussen makers van educatieve materialen.

Al die tijd zijn de gastlessen op scholen doorgegaan. Er is veel in veranderd, blijkt uit mijn onderzoek. Ik pleit voor het blijven inbouwen van ontmoetingen met oorlogsgetuigen in het onderwijs. In het contact tussen de oorlogsgeneratie en de jeugd vinden veel bijzondere ontmoetingen plaats, maar er gaat ook veel scheef en mis. In Nederland is hier nog geen onderzoek naar gedaan, maar op grond van internationaal onderzoek geef ik enkele suggesties voor verbeteringen hierin. Het blijkt veel

beter te werken om een gastspreker in gesprek te laten gaan met een groep jongeren, dan deze een eigen verhaal te laten vertellen. Het onderwijs is veranderd, en lange lezingen zijn niet meer van deze tijd. Een enkeling kan nog wel eens een groep boeien, maar er zijn ook vaak spanningen en teleurstellingen tussen een oudere spreker en een jong publiek. En die moeilijkheden zijn eigenlijk niet zo moeilijk te voorkomen. Laat jongeren, en trouwens ook ouderen, zelf vragen bedenken. Tijdens een gesprek kan de gastspreker daar dan improviserend op ingaan. De ervaring leert dat een gastspreker in zo'n gesprek de belangrijkste dingen die hij of zij wilde vertellen altijd wel kan doorgeven, en dat er ook nog allerlei andere aspecten aan de orde kunnen komen, zonder dat dit van tevoren bedacht of opgeschreven is. Een dergelijk meer spontaan optreden als ontmoeting wordt veel positiever gewaardeerd. NSB'

Er zijn soms uiteenlopende verwachtingen van een oorlogsles en van een bezoek aan een herinneringsplek. Een collega in Berlijn bij het Haus der Wannsee, een belangrijk museum daar, zei het zo: "sommige docenten verwachten van ons dat we als een wasmachine werken: jongeren gaan er als neonazi's in, en komen er als lieve jongens uit." Dit is eigenlijk al heel lang de hoop van velen: dat een oorlogsles als een soort inenting, een vaccinatie, werkt. Overspannen verwachtingen kunnen tot teleurstellingen leiden. Dat wil niet zeggen dat gastlessen meestal mislopen; we weten allemaal dat er ook heel bijzondere ontmoetingen voorkomen. Het blijft een geweldig belangrijk educatief middel; een open gesprek, voorbereid door basiskennis vooraf te geven, en met aandacht gevoerd en ook nabesproken.

ONDERLINGE SPANNINGEN

Ik vond nog een nieuwe verklaring voor het succes van de ontmoetingen met de jeugd. Natuurlijk is er het aanzienlijke verschil in leeftijd en ervaring. Voor jongeren is het zien en spreken van iemand die zelf echt iets in de oorlog heeft meegemaakt een belangrijk gegeven. Daar komt nog wat bij. Voor de oudere oorlogsgetuige is het vinden van gehoor bij jongeren meestal een goede ervaring, omdat dat gehoor dichterbij huis vaak lastiger te

vinden is. In de eigen kring van familie, kennissen en lotgenoten is sprake van aanzienlijk meer spanning, rivaliteit, wantrouwen, competitie en hiërarchie. Die valt bijna altijd weg in een ontmoeting met de jeugd. Dat geldt in feite voor alle groepen oorlogsgetuigen, zoals oud-militairen, veteranen, vezetslieden, politieke gevangenen, en joodse overlevenden. Vaak ontstaan in eigen kring irritaties over wie wat precies gedaan heeft, of niet, of al of niet heeft meegemaakt. Dit blijkt een verschijnsel te zijn dat in allerlei groepen ooggetuigen voorkomt. Daarom is mijn advies aan de organisatoren van dergelijke ontmoetingen: zet bij bijeenkomsten met jongeren niet teveel mensen van de oorlogsgeneratie bij elkaar. Werk in groepen bij voorkeur met individuele getuigen.

Nu ooggetuigen ouder worden is een laatste punt dat zij steeds vaker een vaste begeleider hebben die met hen meegaat naar optredens op scholen. U kent hen vast wel. Hierover is een gesprek nodig. Kan de zoon of dochter van een ooggetuige ook diens verhaal vertellen? En kan een goede vriend of kennis dat? Wat verandert er wanneer niet de ooggetuige het verhaal vertelt, maar iemand namens hem of haar? De begeleiders kunnen hun eigen redenen hebben, hun eigen verhaal, hun eigen agenda. Dit kan spanningen geven. Een vorm die ik ook al gezien heb is het eerst laten zien van een korte film, en daarna gelijk in gesprek gaan met een groep. Minder vermoeiend en toch effectief. En betrouwbaar, want het is het eigen verhaal, ook al is het gemonoteerd tot een filmpje. De vraag is of hiermee het verhaal verandert, en wat daarvan de betekenis is.

HET VERHAAL VAN NSB'ERS EN COLLABORATEURS

Een groep die systematisch uit het onderwijs en de jeugdverlichting geweerd is, zijn de NSB'ers en andere collaborateurs, de 'foute sector'. Hierin komt nu wat meer beweging doordat er nieuwe boeken uitkomen van kinderen van NSB'ers, en interviews, en ook studies over bijvoorbeeld de NSB in Amsterdam. Dat levert veel nieuwe informatie op.

De vraag is welke gevolgen dat zal hebben voor het onderwijs. We leren jongeren om zich in te leven in anderen en zich met hen te identificeren. Maar lukt datzelfde ook met daders? Kun je je inleven in een ander waarvoor je geen sympathie voelt? Empathie is nog geen sympathie. In de praktijk is dat niet eenvoudig. Ik denk dat dit

de komende jaren meer aan de orde zal komen.

Er is een hoop archiefonderzoek in mijn boek verwerkt, en ook verschillende interviews. Ik werk ook aan een internationale versie van dit boek en heb daar al veel materiaal voor verzameld. Het boek is bedoeld als aanzet voor verder onderzoek, en voor discussie over herinneringen aan en ervaringen met oorlogslessen. Het is dus geen complete geschiedenis van het onderwijs over de oorlog. Aangezien educatie zo'n breed en universeel gegeven is, ben ik benieuwd naar meer ervaringen en herinneringen aan inspirerende lessen, en ook naar rare voorbeelden. Van dingen die mislopen kun je immers ook veel leren. En ook hoor ik graag naar wat volgens u nu het belangrijkste is om door te geven aan de jeugd. Wat uw antwoord is op de reactie van de pubers van nu, die een belerende toon vervelend vinden: *Think about what you saw.. Duh.. Ja.. weet ik.*

Van humor en ‘zwijgen’ naar mildheid en plichtsbesef

Drie Indische generaties over de oorlog in Nederlands-Indië/Indonesië (1942-1949)

Esther Captain

Sinds 2002 laat het Nationaal Comité 4 en 5 in Amsterdam het zogenaamde Nationaal Vrijheidsonderzoek uitvoeren.¹ Dit is een onderzoek, dat is opgezet om de beleving van burgers ten aanzien van de nationale Dodenherdenking en Bevrijdingsdag te peilen. De achterliggende gedachte is dat deze beleving in de loop der tijd kan veranderen omdat de Tweede Wereldoorlog verder achter ons ligt en jongere generaties in de Nederlandse samenleving geen directe ervaringen met de oorlog hebben. Een van de vragen in het Nationaal Vrijheidsonderzoek van 2009 was: “Als er over de oorlog wordt gesproken, aan welke oorlog denkt u dan?”² De eerste associatie met het woord ‘oorlog’ bleek de Tweede Wereldoorlog te zijn (53%). Dit blijkt met name voor 65-plussers de eerste associatie te zijn: 74% van hen denkt bij de woorden ‘de oorlog’ aan de periode 1940-1945. De volgende associaties waren achtereenvolgens de oorlog in Israël/Midden-Oosten (18%), op de voet gevolgd door de oorlog in Irak (17%) en de oorlog in Afghanistan (13%). Met name de jongere generaties scoren hoger bij het noemen van deze oorlogen. Was het in de jaren na de bevrijding vrijwel altijd duidelijk waar iemand het over had als men over de ‘de oorlog’ sprak, tegenwoordig is dit anders. De Tweede Wereldoorlog ligt inmiddels 65 jaar achter ons en er zijn op diverse andere plekken op de wereld conflicten en oorlog geweest. Die bereiken ons door kranten, televisie en internet, maar ook via de verhalen van mensen die zelf bij een recente oorlog betrokken zijn geweest. Anno 2010 is de associatie met Tweede Wereldoorlog nog steeds sterk, maar van een eenduidig beeld van de oorlog is geen sprake meer.

NATIONAAL VRIJHEIDSONDERZOEK

In het Nationaal Vrijheidsonderzoek wordt terecht naar voren gebracht dat het vlak na 1945 doorgaans duidelijk was waarover men sprak als men het over ‘de oorlog’ had. Maar de toenmalige voorstelling van de oorlog was selectief; met andere woorden, de weergave van destijds had zijn beperkingen. In dit verband is het nuttig om een onderscheid te maken tussen *openbare oorlogsherinneringen* (met andere woorden: beelden van de oorlog die in het publieke domein van de Nederlandse samenleving in algemene zin met elkaar worden

gedeeld) en *oorlogsherinneringen van deelgroepen* (dat wil zeggen: beelden van de oorlog die binnen een bepaalde groep onderling rouleren). Bij *beeldvorming* gaat het *niet* zozeer om de historische feiten van de Tweede Wereldoorlog, maar om het proces waarin sommige beelden in het openbare debat de overhand hebben gekregen en weer andere beelden ondergesneeuwd raakten. Beeldvorming (representatie) kan recht doen aan de feiten, maar dat hoeft niet per se zo te zijn. Een klassiek voorbeeld van het laatste is dat de oorlog in Nederlands-Indië ‘niet zo erg was, daar had je immers geen hongerwinter, en ook was het in Indië altijd warm.’

Ook ten aanzien van het concept ‘de oorlog in Nederlands-Indië/Indonesië’ is een korte toelichting op zijn plaats. Met de term ‘de oorlog’ verwijs ik niet alleen naar de periode van de Japanse bezetting (1942-1945) als onderdeel van de Tweede Wereldoorlog, maar ook naar de bersiap-periode (augustus 1945-maart 1946) en de periode van dekolonisatie (1945-1949). Uit deze brede tijdsafbakening vloeit een eveneens ruime definitie van oorlogsgetroffenen en -betrokkenen in Indië/Indonesië voort: deze omvat krijgsgevangenen, geïnterneerden, kampkinderen, personen buiten de kampen, Japans-Indische nakomelingen en Indië-veteranen. Uit het Nationaal Vrijheidsonderzoek van 2007 kwam naar voren dat de ondervraagden minder kennis hadden over de Tweede

¹ Dieter Verhulst, Rogier van Kalmthout en Harmen Binnema, *Nationaal Vrijheidsonderzoek 2009. Draagvlakdeel*. Amsterdam: Veldkamp, 2009.

² Ibidem, p. 32.

Wereldoorlog in Azië dan de oorlog in Europa.³ De oorlog in Nederlands-Indië/Indonesië maakte lange tijd geen deel uit van de openbare herinnering aan de oorlog. Er zijn een aantal clichés die verwijzen naar deze stilte, zoals het fenomeen 'Indisch zwijgen' en de variant op het spreekwoord 'Spreken is zilver, zwijgen is... Indisch.' Bij deze typering wil ik twee kanttekeningen plaatsen. In de eerste plaats is deze verwijzing naar de etnische en/of culturele achtergrond van Indische Nederlanders en Nederlanders uit Indië mijns inziens niet steekhoudend. Het is niet specifiek 'Indisch' dat deze mensen over hun oorlogservaringen zouden hebben gezwegen. Het is een kenmerk dat zij delen met andere oorlogsgetroffenen die het lastig hebben gevonden om over hun ervaringen en herinneringen te spreken. Bovendien kan het beeld van stilte worden genuanceerd. Uit onderzoek is naar voren gekomen dat de oorlog in Indië binnen de *eigen* kring van Indische oorlogsgetroffenen al direct onderwerp van gesprek was in kampreünies die sinds 1946 zijn georganiseerd.

KAMPREÜNIES

Humor was een belangrijk ingrediënt op deze bijeenkomsten, zoals blijkt uit het relaas van een deelnemster aan een reünie uit 1957:

"Was het ongezond, al die kampherinneringen op te halen? Ik geloof van niet, want iedereen lag krom van het lachen en lachen is gezond toch? (...) Luitjes, was het niet éinig? Wie wil nu nog volhouden, dat het verleden dood is, dat we al die rotzooi maar vergeten moesten, dat het ophalen van herinneringen zinloos is en ongezond zou zijn?"

In 1967 vond de eerste Birma-reünie plaats met duizend ex-krijgsgevangenen in het Kurhaus in Scheveningen. Wim Kan, oud-krijgsgevangene, voerde er een éénakter op waarin het kampleven werd verbeeld: "...pure slapstickcomedy die de zaal deed schudden van het lachen."⁴ De verslagen uit die tijd maken echter wel duidelijk waarom het beeld van zwijgen heeft kunnen ontstaan: deze bijeenkomsten waren uitsluitend voor lotgenoten en de kampervaringen

³ Bas Swinkels en Dieter Verhulst, *Nationaal Vrijheidsonderzoek 2007. Kennisdeel*. Amsterdam: Veldkamp, 2007.

⁴ Ibidem, p. 186.

werden *niet* met buitenstaanders gedeeld. Mede-kampgevangenen waren degenen die aan één woord genoeg hadden en de kamphumor begrepen. Maar er is een schaduwzijde aan deze nadruk op kamp- of (algemener gesteld) oorlogshumor, die zo duidelijk uit de verslagen van destijds naar voren komt.

Ten eerste kan oorlogshumor worden geïnterpreteerd als een lachen uit onmacht. Nemen we de context van de Nederlandse, naoorlogse samenleving in ogenschouw, dan waren eind jaren veertig en in de jaren vijftig 'assimilatie' en 'integratie' de sleutelwoorden waarmee Indische Nederlanders werden bejegend. Er was geen begripvolle samenleving waarin de oorlogsherinneringen van Indische Nederlanders konden worden geplaatst. In maatschappelijk opzicht moesten zij dubbel bewijzen dat zij wel degelijk 'echte Nederlanders' waren – en om dit te bereiken moesten zij hun leven in Indië vergeten. Bij gebrek aan een betekenisvol kader behielpen Indische Nederlanders zich in deze decennia met grappen binnen de eigen groep. Ten tweede bleek oorlogshumor een fenomeen dat een select gezelschap van ingewijden *met elkaar* deelde. De eerste generatie van ooggetuigen wisselde hierover van gedachten met lotgenoten, maar *niet* met hun kinderen. Dit had begrijpelijke redenen, zoals de wens om hun eigen kinderen niet te belasten met deze moeilijke en pijnlijke periode in hun leven. Daarnaast had men de voorstelbare behoefte zich op de toekomst te concentreren en niet om te kijken naar het verleden.

BEELDVORMING

Als we terugkeren naar het thema van beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog in Indië, dan kunnen we stellen dat de Japanse bezetting van Nederlands-Indië decennialang in de schaduw van de oorlog in Europa heeft gestaan. Met andere woorden: de oorlog in Indië behoorde niet tot de openbare herinnering, die in het publieke domein algemeen bekend was. De oorlog in Indië was de herinnering van een deelgroep – die van de eerste generatie, die zich weliswaar in kampreünies organiseerde, maar een besloten gemeenschap bleef. Mijn inziens is het dan ook gerechtvaardigd om te constateren dat er sprake was van een breuk in de overdracht van Indische oorlogservaringen tussen de eerste generatie (de generatie van ooggetuigen) en hun kinderen, de naoorlogse of tweede generatie. Betekent deze breuk dat er sprake is van een onoverbrugbare kloof tussen de generatie die de oorlog in Indië zelf heeft

meegemaakt en de generaties daarna? De Amerikaanse historicus Jay Winter heeft in dit verband een paradoxale tendens gesignaleerd: naarmate de oorlog verder van ons af komt te liggen, zal de interesse ervoor niet af- maar juist toenemen. Hoewel hij deze tendens beschrijft in zijn onderzoek naar de herdenking van de Eerste Wereldoorlog (1914-1918) in Groot-Brittannië, is zijn verwachting dat deze opmerkelijke conclusie ook voor de Tweede Wereldoorlog zal opgaan.⁵ Hoewel Winter hiervoor drie redenen ziet, kan ik omwille van de tijd alleen dieper ingaan op de tweede reden die hij noemt.⁶ Winter stelt vast dat familiegeschiedenis (waaronder ook oorlogsgeschiedenis) van generatie op generatie wordt overgedragen, gewoonlijk door grootmoeders en grootvaders. Het opmerkelijke is dat grootouders in dit proces als het ware over de hoofden van hun eigen kinderen heen tot hun kleinkinderen spreken. Hun eigen kinderen wilden zij niet belasten met hun eigen, soms pijnlijke, herinneringen. Maar met de komst van de derde generatie doet zich een hernieuwde

5 Lezing Jay Winter, 'Time, the passing of survivors and the renewal of commemorative activity in the 21st century'. Lezing voor de openingsconferentie van het Programma Erfgoed van de Oorlog, Instituut voor Beeld en Geluid, Hilversum, 20 juni 2007.

6 De eerste redenen die Winter noemt is dat het verscheiden van de eerste generatie de kwestie oplost wie de eigenaar van geschiedverhalen en herdenkingen is. Ooggetuigen stonden vaak aan de wieg van de totstandkoming van monumenten en tentoonstellingen, maar hebben de realisatie ervan ook bemoeilijkt door naar voren te brengen dat hun ervaringen niet goed zouden worden gerepresenteerd. Volgens Winter maakt de factor tijd de weg vrij naar een historie en herdenking zonder de 'traditionele eigenaars' en 'directe bezitters' van die geschiedenis. Het gevolg is dat de representatie van belangrijke momenten in het verleden steeds meer mensen zal aangaan: het wordt '*everyone's business*.' (...) Als derde reden ziet Winter de verhalen van oorlogsgetroffenen als een specifiek soort vertelling, die we traumatische herinnering zijn gaan noemen. Deze vorm van herinnering delen oorlogsgetroffenen tegenwoordig met vele anderen, zoals slachtoffers van mishandeling, verkrachting en zinloos geweld, oorlog en genocide. Dat hun verhalen en herinneringen kunnen worden verbonden met die van Anne Frank, Primo Levi en Elie Wiesel is volgens Winter de verdienste van de mensenrechtenbeweging. Hun activisme is een krachtige vorm van herdenken gebleken.

interesse in familieherinneringen voor. Gebleken is dat deze jonge mensen het voortouw nemen in het herdenken van de oorlog en de oorlogsgetroffenen. Tussen de eerste en derde generatie is er een afstand in tijd, maar voldoende vertrouwelijkheid om dit gesprek met elkaar aan te gaan.

BETEKENISGEVING

Dit proces van betekenisgeving zie ik inderdaad terug in de wijze waarop de Indische derde generatie haar belangstelling voor het leven van de eerste generatie in Indië, inclusief de oorlogservaringen, laat blijken. De tweede generatie, de tussengeneratie, viel in deze ontwikkeling eigenlijk tussen wal en schip. De complexe dynamiek tussen de Indische oorlogsgeneratie en de naoorlogse generaties wil ik nader toelichten aan de hand van een aantal bekende Indische Nederlanders en Nederlanders met een Indische achtergrond. In de jaren zeventig en tachtig ging de oorlog in Indië een steeds grotere ruimte innemen in het publieke debat. De Indische kampreünies groeiden uit tot een traditie. In het kielzog daarvan ontstonden herdenkingen en sinds 1980 kende men een jaarlijkse Indië-herdenking met nationale allure. Er kwam ruimte voor de verwerking van oorlogservaringen en slachtofferschap, maar tegelijkertijd ook voor zelfbewustzijn en strijdbaarheid. Het beeld van de oorlog in Indië veranderde: de Japanse bezetting trad uit de schaduw van de oorlog in Europa. Nederlands-Indië en Indonesië werden zichtbaar in de openbare ruimte, onder andere door de schrijvers van de Indische tweede generatie.

literatuur was een belangrijk medium waarin deze auteurs kenbaar maakten wat hen bezighield. In hun boeken kwam onder meer naar voren dat zij worstelden met de nalatenschap die zij van hun ouders hadden meegekregen, zoals onder andere Marion Bloem in *Geen gewoon Indisch meisje* (1983) en Adriaan van Dis in *Indische duinen* (1994) lieten zien. De buitenwereld zag hen als anders dan 'de doorsnee-Nederlander' en zij voelden dat binnen hun families met Indische gewoontes en gebruiken zelf ook, maar de boodschap van hun ouders was altijd geweest dat zij Nederlanders waren. En niet zomaar Nederlanders, maar Nederlanders die correcter Nederlands spraken dan degenen die in dit land geboren waren – het 'je dubbel bewijzen' was als levenshouding bij sommige Indische Nederlanders diep ingesleten.

INDISCH MONUMENT

De dubbele boodschappen van de eerste generatie leidde tot weerstand en rebellie onder een aantal schrijvers van de tweede generatie. Theodor Homan beschreef in zijn roman *Hoe ik mijn moeder vermoordde* (1999) dat hij samen met zijn moeder, die was geïnterneerd in een vrouwenkamp, het Indisch monument in Den Haag opzocht:

'Ik reed haar erheen, zag het beeld en was ontgaan. Zo vals! Volmaakte troep! Je zag vrouwen in het prikkeldraad hangen en met grote holle ogen naar boven kijken. Het was een misselijkmakend beeld van krijgsgevangenschap. 'Wat een prachtig monument,' zei mijn moeder. Ik zag dat ze ontroerd was. 'Dit is vals,' zei ik.'"

Adriaan van Dis liet een milder, maar even afwijzend commentaar ten aanzien van het Indisch monument horen: "Ik heb niets met dat monument. Maar als anderen er behoefte aan hebben: prima. Ik bespeur daar veel onecht verdriet."⁸ Van Dis stelde toen al vast dat zijn reactie moest worden gezien in het kader van de psychologie van 'de tweede generatie' en 'het kind van ontkennende ouders'. Het was al langer bekend dat de eerste en de derde generatie met elkaar in gesprek zijn gegaan, zoals historicus Jay Winter heeft geschetst. In de meest recente jaren is er een nieuw en wat, mij betreft, opmerkelijk verschijnsel zichtbaar. We zien dat de *derde* generatie met haar ouders en andere familieleden van de *tweede* generatie in gesprek raakt. De derde generatie neemt het initiatief en neemt de tweede generatie op sleeptouw. Historicus Onno Sinke (32 jaar), een neef van Adriaan van Dis, nam zijn oom mee naar de opening van het kantoor van het Indisch Herinneringscentrum Bronbeek in augustus 2009. Van Dis verklaarde in Arnhem weliswaar dat zijn jongere neef 'veel Indischer' was dan hij, waaruit ik een zeker ongemak proefde over zijn aanwezigheid bij deze bijeenkomst, maar de schrijver was er wel. Eerder, in 2006, hield Van Dis de herdenkingsrede

7 Theodor Holman, *Hoe ik mijn moeder vermoordde*. Amsterdam: Nijgh & Van Ditmar, 1999, p. 88.

8 Adriaan van Dis en Wim Willems, 'Twee brieven over monumenten' in : Gert Oostindie (ed.), *Het verleden onder ogen. Herdenking van de slavernij*. Den Haag: 1999, p. 89-96.

bij het Indisch monument in Den Haag. Daar bracht hij zijn betrokkenheid en distantie met het oorlogsverleden als volgt onder woorden:

*"[Ik] behoor tot de tweede generatie. De oorlog van mijn familie heeft ook mij gevormd. Maar ik mag niet mijn hun oorlog aan de haal gaan. (...) [over nabestaanden -EC] Met hen voel ik een heimelijke verwantschap, zoals ik dat met alle door de oorlog aangeraakte mensen voel. Daarom durf ik hier vandaag te staan. Zij het met huiver."*⁹

BETROKKENHEID BIJ INDIË EN INDONESIË

Momenteel is Van Dis voor de VPRO bezig met het voorbereiden van een televisieserie over Indonesië, vergelijkbaar met de succesvolle serie 'Van Dis in Afrika'. Over zijn betrokkenheid bij Indië en Indonesië zullen we het komende jaar dus nog veel meer gaan zien en horen.

Niet alleen Van Dis, maar zelfs Theodor Holman is milder geworden. In 2008 ging hij samen met zijn dochter Marscha (27 jaar) voor het eerst naar de Indië-herdenking in Den Haag. Zijn beide ouders waren inmiddels overleden en nu zij niet meer in leven zijn, is Holman van mening dat het belangrijk is om de geschiedenis van zijn ouders te herinneren en acht hij het een plicht om de herdenkingstraditie voort te zetten. Dat doet hij samen met zijn dochter, tweede en derde generatie samen.¹⁰ Op de Indië-herdenking van 2010 zag ik Mark Rutte (43 jaar), toen nog geen premier maar fractievoorzitter van de VVD. De vader van Mark Rutte was directeur van een handelsonderneming in Nederlands-Indië. De premier bracht het Indische verleden in zijn familie als volgt onder woorden:

*"Mijn ouders hebben een paar keer in hun leven helemaal opnieuw moeten beginnen. Mijn vader zat in een Jappenkamp. Hij verloor zijn vrouw en bezat toen hij terugkwam alleen nog het pak dat hij aan had. Hij hertrouwde met de zus van zijn eerste vrouw, mijn moeder, ging terug naar Indonesië en bouwde een nieuw bestaan op. Totdat Soekarno iedereen eruit gooide in 1958. Weer moesten ze van voren af aan beginnen."*¹¹

En zo zijn er nog vele anderen uit de Indische tweede en derde generatie, die de traditie van herdenken omarmen en het verleden verankeren in de toekomst.

¹¹ *Algemeen Dagblad*, 29 mei 2010.

⁹ Adriaan van Dis, *Herdenkingsrede Indisch Monument*, 15 augustus 2006. Zie: <http://www.indieherdenking.nl/cms/publish/content/showpage.asp?pageid=70>, bezocht op 18 november 2010.

¹⁰ Zie column van Marscha Holman in Moesson, september 2008, geciteerd in: Marijke Schuurmans, *Indische oorlogsmonumenten als begin- of eindpunt? De Indische oorlogsmonumenten in 'nationale stijl' en hun rol binnen de Indische herinneringscultuur van de Tweede Wereldoorlog en dekolonisatieoorlog in Nederlands-Indië*. Masterscriptie Erfgoedstudies, Universiteit van Amsterdam, 2010.

Gespreksgroep 1:

Verankering herinnering Tweede Wereldoorlog: ideeën bij de organisaties

Gespreksleider: Jeroen van den Eijnde

Verslag: Jeanne Dikkers

CENTRALE DISCUSSIEVRAAG

Welke initiatieven kunnen de organisaties voor oorlogsgetroffenen ontplooiën om de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend te houden en welke manier kan worden gevonden om de waarden en het verhaal te bewaren en te verankeren, in het bijzonder voor de toekomstige generatie.

ONDERWIJS

L. Landtman (LKG) stelt dat geschiedenislessen over de Tweede Wereldoorlog tekortschieten, zowel in het lager- als voortgezet onderwijs. In het bijzonder wat betreft de gevolgen van de oorlog voor de betrokkenen. M.J. de Loos (Oud Natzweilers) meent dat niet de inhoud van de schoolboeken de oorzaak is van onwetendheid van de schooljeugd, maar dat docenten tekortschieten in kennis en vaardigheden om die kennis over te dragen. R.S. van den Berg (Auschwitzcomité) sluit daarbij aan. Het is van essentieel belang dat de jeugd op de lagere school al kennis neemt van de Tweede Wereldoorlog en deze kennisneming moet een vervolg krijgen in het voortgezet onderwijs en op de Pabo's. J. Landtman is het met de vorige sprekers eens en geeft tevens aan dat de overheid hierin een essentiële taak heeft. Enkele organisaties, zoals het Comité Vrouwen van Ravensbrück en het Nederlands Auschwitz Comité organiseren kampreizen voor scholieren en Pabo-studenten en zijn in gesprek met jongeren. Ook ouders worden daarbij betrokken. Na de reis volgen terugkomdagen, waarbij studenten presentaties houden en samenwerkingsverbanden worden aangegaan. M. van Urk (LKG) vindt deze initiatieven mooi, maar ze komen te laat. Lange tijd heeft de regering en de plaatselijke overheid de informatieoverdracht naar jongeren overgelaten aan lokale organisaties en verenigingen. In plaats daarvan zouden middelbare scholieren opdracht moeten krijgen om een werkstuk te maken, waarbij ze moeten onderzoeken

hoe het misging, hoe de democratie (tijdelijk) verloren is gegaan en hoe slachtoffers herdacht kunnen worden. De jeugd weet te weinig van staatsinrichting en democratie en dan is het moeilijk om van het verleden te leren en te letten op maatschappelijke tendensen die daaruit voortvloeien. Ook R.S. van den Berg vindt dat het in Nederland slecht gesteld is met het historisch besef. Er mag kritiek zijn op de overheid, maar er zijn ook positieve ervaringen met locale, landelijke en internationale overheden vinden de G.A.M. Beekelaar (4 en 5 mei comité Nijmegen) en J. Roodveldt (Ravensbrück).

Gastsprekers van de eerste generatie leveren een positieve bijdrage aan de kennisoverdracht over de Tweede Wereldoorlog, maar de tweede generatie moet proberen zich deze kennis eigen te maken, zodat zij het stokje kunnen overnemen. M.W. Jaeger (Dachaucomité) stelt dat een reizende tentoonstelling een goed middel is om bij te dragen aan deze kennisoverdracht. H.Th. Bussemaker (Indisch Platform) merkt op dat het reizen naar het voormalig Nederlands-Indië nauwelijks mogelijk is. De reis is te kostbaar en vele kampen bestaan niet meer. Het is moeilijk voor gastdocenten, die het verhaal over Nederlands Indië willen komen vertellen, om op scholen uitgenodigd te worden. Er bestaat voor de geschiedenis van Europa en Nederland veel meer aandacht dan voor de geschiedenis van het voormalige Nederlands-Indië, beaamt ook A.M. Werner-Vos (Stichting Herdenking Gevallen en Slachtoffers Nederlands-Indië).

De gespreksgroep is unaniem van mening dat op scholen en lerarenopleidingen, in een verplicht studiejaar, meer aandacht moet worden geschonken aan de Tweede Wereldoorlog en de gevolgen daarvan. Ook wordt de ambitie uitgesproken om alle scholieren, ook allochtonen, eenmaal in hun schoolperiode een kamp te laten bezoeken: reizen is belangrijk, maar wat blijft hangen nog meer. Breng een vonk over, zodat een vuur kan ontstaan, zo wordt gesteld: ga op emotionele wijze om met de gevolgen van de oorlog. Om dit te bereiken kan bijvoorbeeld elke

(kamp-, verzets- en herdenkings-) organisatie een Pabo adopteren en samenwerking creëren.

SAMENWERKINGSVERBAND

Probeer, om de verankering van het verleden vorm te geven, samenwerkingsverbanden te creëren. Er zou een coördinatiepunt ingericht kunnen worden dat zorgt voor samenwerking van alle organisaties die toekomstgericht bezig zijn. R.S. van den Berg en J. Grishaver memoreren dat zo'n punt er eigenlijk al is, de Holocaust Memorial Day, waarbij al meer dan twintig organisaties zijn aangesloten. 'Nooit weer Auschwitz' betekent ook: 'Nooit meer Dachau', 'Nooit meer Buchenwald', etcetera.. Elke organisatie die zich aansluit, blijft autonoom. De jaarlijkse Auschwitzlezing, waarbij een prominent spreker wordt uitgenodigd, zorgt dat thema's als vervolging en dergelijke bij een groot publiek onder de aandacht worden gebracht, aldus dhr. J. Weisz. Dik de Boef stelt dat de Holocaust Memorial Day te beperkt is en dat het Nationaal Comité 4 en 5 mei een voortrekkersrol kan spelen en initiatieven zou kunnen ontplooiën bij het ontwikkelen van een

samenwerkingsverband. Daarbij moet volgens M. van Urk ook gekeken worden hoe 'nieuwe' Nederlanders worden bereikt. En een niet onbelangrijk punt is dat de Nederlandse overheid een plicht heeft ervoor te zorgen dat bestaande organisaties nog lang kunnen blijven voortbestaan.

ORGANISATIES, MIDDELEN, ANKERPUNTEN, JEUGD

Voor de bestaande organisaties geldt: richt je op de toekomst, maak plannen, stel je voor hoe kinderen, klein- en achterkleinkinderen straks over de Tweede Wereldoorlog denken, onderzoek wat de jeugd aanspreekt (R.S. van den Berg)

I. Hermsen-Gooijer (Vereniging Kinderen van verzetsdeelnemers, KvV) is het met hem eens en spreekt uit dat de KvV nog lang wil doorgaan met haar werkzaamheden. G.A.M. Beekelaar (Stichting 4 en 5 mei comité Nijmegen) stelt dat als organisaties 'de boodschap' enthousiast overbrengen, er voldoende schoolkinderen bereid zijn om zelfs in vakanties een bijdrage te leveren, bijvoorbeeld bij een herdenking. P. Dekker vertelt dat Stichting Oktober 44 een boekje schenkt aan schoolkinderen

en rondleidingen organiseert en dat er een uitwisseling is met scholieren uit Ladelund, waar Puttenaren begraven liggen. Zijn organisatie probeert om zoveel mogelijk bezittingen van omgekomen Puttenaren en andere Nederlanders, uit het archief van Bad Arolson, bij nabestaanden terecht te laten komen.

M.P. Weerd-de Wit en G.H. Akkerman-Nieuwstraten vertellen dat hun organisatie de jaarlijkse Herdenking Geuzenverzet organiseert, maar ook de Geuzenpenning uitreikt aan een persoon of instelling die voldoet aan de doelstelling van Stichting Geuzenverzet. Een duidelijk voorbeeld van verankering van het verleden. Voorlichting op school, die door de eerste generatie werd gegeven, is intussen overgenomen door leerkrachten en vrijwilligers. In vervolg daarop stelt G. Groot Koerkamp (Kamp Westerbork) dat docenten geïnformeerd zouden moeten worden over het fenomeen gastsprekers (ook tweede en derde generatie), waarbij de vorm zou moeten worden 'in gesprek raken met jongeren'. J. Koningh (Comité Herdenking Februaristaking '41) stelt dat naast aandacht voor de Tweede Wereldoorlog ook met kinderen uit de laatste klassen van het basisonderwijs gesproken moet worden over hoe om te gaan met agressie en discriminatie in je eigen omgeving. Leg een link naar de huidige maatschappij, gebruik middelen van deze tijd, websites, maar ook games, bepleit W.E. Kaszø (KvV). E.A. Veenis-Kaak (4 en 5 mei comité Zaanstad) zou willen zien dat de jeugd een beeld krijgt waarom en hoe iets kon gebeuren (WOII) en wat er nu gebeurt in de samenleving. Leer ze signalen herkennen, zodat herhaling in de toekomst mogelijk kan worden voorkomen. Ook haar organisatie is bezig met het ontwikkelen van een website. Maar ook hebben zij de Dag van de Dialoog (4/11) georganiseerd in Zaanstad, een interactieve bijeenkomst met allochtonen. J. Grishaver is voorstander van een jaarlijks centraal thema in het kader van de Dag van de Dialoog, waarbij ontmoetingen plaatsvinden met jongeren en volwassenen, autochtoon en allochtoon.

W.E. Kaszø meldt dat KvV bestaansrecht heeft en dat niet alleen kinderen van verzetsdeelnemers, maar ook mensen met een andere achtergrond, welkom zijn. Een wijziging van de statuten moet ervoor zorgen dat ook de derde generatie lid kan worden van het bestuur. De organisatie is ook bezig met de ontwikkeling van

hun website. Verankering van het verleden is van groot belang, aldus A.M. Werner-Vos. De eerste generatie neigt naar omkijken en volgende generaties willen meer vooruitkijken. Verschil in visie over de wijze van overdracht van kennis speelt een rol. De jongere generatie heeft een bij haar passende visie op bestuurswerk. Verandering hoort bij ontwikkeling. Wil je het verleden verankeren, zoek dan aansluiting bij jongere generaties. J. Grishaver heeft goede ervaring met kennisoverdracht via stripboeken (bij een bepaalde leeftijd). E.A. Veenis-Kaak vertelt dat zij juist zijn overgestapt van boekjes, werkmappen en stripbladen naar een website, die zij meer willen gaan gebruiken en verder uitbreiden. M. van As (Oorlogs- en verzetsmuseum Rotterdam) meldt dat haar organisatie elk jaar een stripboek uitgeeft met een ander onderwerp. Boeken slaan bij een deel van de jeugd wel aan, bij anderen niet. J. Weisz wijst op het prachtige boek 'Opgejaagd' dat Lidia Rood schreef en dat gaat over de lotgevallen van een Sinti-familie tijdens de Tweede Wereldoorlog, dus over zijn geschiedenis. H.Th. Bussemaker (Indisch Platform) heeft de indruk dat het stripverhaal over Nederlands-Indië dat in een behoorlijke oplage is uitgegeven en waarschijnlijk bij scholen ligt, nauwelijks wordt gelezen. Duidelijk is wel dat in algemene zin de website meer toekomst heeft dan het stripverhaal. Websites hebben het voordeel dat er naar allerlei sites gelinkt kan worden en internet kan bovendien interactief worden gebruikt. C. Heus (Cogis) gelooft in verankering van het verleden door kennisoverdracht naar de tweede, derde en zelfs vierde generatie. Daarbij vraagt zij zich af of er en zo ja, hoeveel ervaring er is met de huidige nieuwe media, met name interactieve websites. E.M. Philips (Buchenwald Comité) is van mening dat voor het verankeren van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog de vraag gesteld moet worden: hoe kon zo'n geschiedenis plaatsvinden, hoe kon de oorlog ontstaan? Denk daaraan en probeer een parallel te trekken naar het heden. Zie tegelijkertijd wat er nu gebeurt bijvoorbeeld in Frankrijk met de Sinti en Roma.

K.A. Veninga (Buchenwald Comité) begrijpt dat iedereen zijn eigen verhaal heeft. Hij stelt voor om elk jaar een conferentie te organiseren. Hij ziet dat als een goede mogelijkheid om als organisaties van oorlogsgetroffenen met elkaar in contact te blijven. 's Ochtends met elkaar in gesprek gaan en 's middags de bijeenkomst 'voor heel Nederland' openstellen, dat wil zeggen voor iedereen die wil komen. Treed met zijn allen naar buiten!

HERDENKING 4 MEI

H.P. Biemond (4 en 5 mei comité Badhoevendorp) vraagt aandacht voor de 4 mei-herdenking, die naar zijn mening 's avonds 'even gedaan wordt'. Hij pleit voor centrale aandacht zoals er in Frankrijk (14 juli) en Zwitserland (1 augustus) is. Er zou gekeken kunnen worden hoe 4 en 5 mei op een andere wijze neergezet kunnen worden, bijvoorbeeld door een nationale dag te creëren met 's ochtends een centrale herdenking en 's middags vrij. Dik de Boef (COVVS) merkt op dat er al sprake is van een verbreding en professionalisering van de 4 mei-herdenking. Hij zou willen zien dat 5 mei jaarlijks een betaalde vrije dag wordt.

TOEKOMST VAN DE ORGANISATIES, AFZONDERLIJK EN IN SAMENWERKINGSVERBAND

De centrale vraag in deze gespreksgroep is ruimschoots aan de orde geweest, waardoor er onvoldoende tijd was voor een uitgebreide discussie over bijvoorbeeld de vraag: hoe zien de verschillende organisaties hun eigen toekomst en is er toekomst voor het COVVS? En: hoe bewaren we de spulletjes van particulieren,

die nog op zolders liggen? Bestaande organisaties zouden als intermediair kunnen optreden in het verzamelen en bewaren van dit archiefmateriaal, eventueel in overleg met het NIOD. Over het bestaansrecht van het COVVS is niet iedereen het eens. Bestaansrecht ja, maar misschien in een andere (organisatie) vorm. Maar er zijn ook geluiden van opheffen en het opzetten van een nieuw samenwerkingsverband. Maar we hadden hier vandaag niet gezeten als er geen COVVS was, aldus J. Roodveldt.

EINDCONCLUSIE

- Voer een krachtig pleidooi voor het organiseren van reizen voor scholieren en studenten, het adopteren van een opleiding door organisaties van oorlogsgetroffenen en ontwikkel initiatieven die leiden tot meer nationale en politieke aandacht voor de verankering van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Maak het bij de regering aannemelijk dat er een verplicht geschiedkundig uur over de Tweede Wereldoorlog op het lesprogramma komt. Ontplooï een gezamenlijk initiatief richting onderwijs: laat scholieren uit het lager onderwijs een kamp in Nederland bezoeken, leerlingen uit het voortgezet onderwijs een kamp in het buitenland en laat Pabo- studenten in gesprek gaan met gastsprekers. Met andere woorden: biedt een totaal aanvullend pakket aan.
- Houd eigen organisaties zo lang mogelijk in stand, maar zorg voor borging in een samenwerkingsverband.
- Laat tweede, en volgende generaties zich kennis over de Tweede Wereldoorlog eigen maken, zodat zij het stokje kunnen overnemen van de eerste generatie.
- Gebruik middelen van deze tijd voor kennisoverdracht, zoals websites, games en dergelijke.
- 4 en 5 mei breder verankeren, meer nationale aandacht.
- Organiseer eenmaal per jaar een congres, stel je open naar de maatschappij.

Gespreksgroep 2:

Bestuurlijke vernieuwing: verjonging van de besturen

Gesprek-leider: Lies Schneiders

Verslag: Monnique Haak

CENTRALE DISCUSSIEVRAAG

Zijn er mogelijkheden om bestuurlijke verjonging (tweede en derde generatie) binnen de verenigingen en comités van oorlogsgetroffenen door te voeren? En zo ja, wat betekent dat concreet in de praktijk? En, moeten er aan deze bestuurlijke verjonging voorwaarden worden verbonden en welke dan?

Bij verjonging van de besturen kan gedacht worden aan:

- Jongere generaties uit de kringen van oorlogsgetroffenen en verzetsdeelnemers, de 2^e en 3^e generatie.
- Jongere generaties in het algemeen, hierbij gaat het om belangstellenden. Voorbeeld hiervan is het deelnemen van niet-joodse leden in het bestuur van een joodse organisatie.
- Jongere generaties buiten de eigen autochtone kring, de zogeheten allochtone medeburgers. Voorbeeld hiervan is het deelnemen van Marokkaanse leden in het bestuur van een organisatie.

HIERONDER EEN WEERGAVE VAN DE DISCUSSIE.

Verjonging doorgevoerd in de organisatie? En zo ja, op welke manier?

J.A.J. Claessen (Stichting Herdenking Brabants Gesneuvelden) vertelt dat de leden van zijn stichting steeds ouder worden. De Stichting wil graag verjonging van het bestuur, neemt hierin ook initiatief en benadert gericht mensen voor deelname aan het bestuur. Op de jaarlijkse herdenking komen ze vaak in contact met jongere geïnteresseerden.

Van Eert (Stichting Herdenking Brabants Gesneuvelden) beaamt dat de stichting verjonging van het bestuur nastreeft. Daarvoor wordt onder meer gedacht aan het gericht benaderen van mensen uit de onderwijssector. Zo worden geschiedenisdocenten

uitgenodigd voor hun jaarlijkse herdenking. Op deze manier komen de docenten in aanraking met het werk van de Stichting.

E.M. Philips (Herdenkingscomité Buchenwald) meldt dat het Herdenkingscomité is opgericht na de opheffing van de vereniging van Oud-Buchenwalders en bestaat uit vier personen. Slechts een van hen behoort nog tot de 1e generatie. Verder bestaat het Comité uit vertegenwoordigers van de 2e en de 3e generatie.

A.M.R. Hagenbeek (Stichting Herdenking Japanse Jongens Kampen). Dit bestuur is inmiddels verjongt, maar dat heeft wel drie jaar geduurd. Vooral mensen van de 2e generatie zitten in het bestuur, maar ook de 3e generatie is vertegenwoordigd.

J.F. Manheim (Stichting Sobibor) vertelt dat de Stichting Sobibor vanaf januari uit acht bestuursleden bestaat. De helft daarvan behoort tot de 2e generatie. De andere helft zijn jongeren, waaronder ook niet-joden.

J. Koningh (Comité Herdenking Februaristaking 1941). Dit bestuur bestaat uit vertegenwoordigers van de 2e en 3e generatie. Ook worden mensen van buitenaf benaderd, bijvoorbeeld docenten van scholen. Het Comité wil op die manier onderdeel zijn van de huidige samenleving. Een voorbeeld van een maatschappelijk thema waar men zich mee bezighoudt is de strijd tegen discriminatie.

W. Knoppers (Stichting Oktober 44 Putten). Het bestuur bestaat onder andere uit mensen van de 2e generatie, maar de 3e generatie is daarin niet vertegenwoordigd. Een belangrijke taak van de Stichting is om jongeren van informatie over Putten te voorzien. Verder is de Stichting actief in het onderwijs. Zo zijn er uitwisselingsprogramma's met dorpsscholen in Noord-Duitsland.

P. Dekker (Stichting Oktober 44 Putten) vult aan dat het bestuur nog uit drie leden van de 1^e generatie bestaat. De oudste is 83 jaar. Momenteel hebben bijna alle bestuursleden een directe betrokkenheid bij de Tweede Wereldoorlog via een familieband. De Stichting Oktober 44 Putten heeft ook het liefst bestuursleden die affiniteit hebben met de razzia in Putten.

A.M. Werner - Vos (Stichting Herdenking Gevallen en Slachtoffers Nederlands - Indië). Deze stichting heeft nog mensen van de 1^e generatie in het bestuur, die ook lesgeven op middelbare scholen. Verder kent het bestuur ook vertegenwoordigers van de 2e generatie en probeert men er ook de 3e generatie bij te betrekken. De Stichting onder de aandacht brengen van scholen is soms lastig. Dit komt onder meer vanwege de Indië - herdenking op 15 augustus. De scholen hebben dan nog vakantie.

J. van Dijk - Bording (Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück). Dit comité heeft lange tijd de 1e generatie in haar bestuur gekend, die het aanvankelijk moeilijk vond het stokje

door te geven. Niettemin hebben de overlevenden toch zelf de bestuurlijke vernieuwing in gang gezet. De 1e generatie heeft daarbij wel aangegeven welke zaken zij belangrijk vindt met oog op de toekomst. Dat zijn: voorlichting, educatie en de herdenking op het Museumplein. De 2^e generatie kan daarmee verder. Het bestuur is inmiddels redelijk vernieuwd en bestaat uit mensen van de 2^e en 3^e generatie.

J. Nannings (Stichting Dodenherdenking 4 mei in Zwaag). Bij deze stichting is de verjonging al in gang gezet. De vraag is wel wat de Stichting de jongere mensen van de 3e generatie kan bieden. Ook is in het bestuur de vraag aan de orde of er voorwaarden verbonden moeten worden om in een commissie te kunnen participeren.

J.J. Steding (Stedelijk 4 mei Comité Zaanstad). Deze stichting heeft een nieuw dagelijks bestuur. Mensen worden zich bewust van hun gevorderde leeftijd en trekken zich daarom noodgedwongen terug.

E.A. Veenis - Kaak (Stedelijk 4 & 5 Mei Comité Zaanstad). Dit comité heeft lange tijd de 1e generatie in haar bestuur gehad. Inmiddels heeft zich een verjonging voltrokken. Verder komen er bij de herdenking ook kinderen mee. Graag wil het Comité vernieuwen en zou het toejuichen als bijvoorbeeld ook mensen met een Marokkaanse achtergrond tot het Comité zouden toetreden.

Van Eldik (Vereniging Japans Indische Nakomelingen, JIN) zocht naar haar roots bij de JIN. De Vereniging organiseert onder meer reizen naar Japan en elk jaar melden zich nog nieuwe leden aan, waaronder ook die van de tweede generatie. Van Eldik zit nu zelf in het bestuur.

T. Ter Heide - Noll (Vereniging JIN) vult aan: de vereniging JIN wil graag verjonging van het bestuur. De Indische mensen hebben zich te lang verscholen. Het bestuur is op zoek naar vernieuwing. Voor de website zijn we bijvoorbeeld op zoek naar hulp van jongeren.

M.I. van Hoogevest (Vriendenkring van Oud - Dachauers) behoort zelf tot de 3e generatie. Zijn grootmoeder heeft in het kamp gezeten.

W.G. Griffioen (4 mei Comité Sleeuwijk). Het Comité verjongt zich vanzelf. Via de school, via de gemeente en via de oud-strijders zijn er genoeg mensen beschikbaar voor het bestuur van het Comité. Daar hoeft niet actief naar te worden gezocht. Er is voldoende belangstelling, ook buiten de direct-betrokkenen.

A. Schoonbeek (Stichting Vriendenkring Neuengamme). De Stichting is een hele actieve organisatie die nog wekelijks groeit. Er zitten acht man in het bestuur, vijf van de 2e generatie en drie van de 3e generatie. Het is voor de Stichting geen probleem om mensen te vinden. Ze doen dat door potentiële kandidaten gericht te benaderen. De Stichting kweekt belangstelling, ze organiseren reizen en publiceren boeken.

R. Blokland (Comité 4 en 5 mei Rotterdam) is zelf van de 3e generatie. Hij is daarnaast geïnteresseerde. De vertaling naar de huidige maatschappij is erg belangrijk voor het Comité. Een van de doelstellingen is om te proberen jongeren bij de herdenking te betrekken.

E.G. de Bruin - Sprado (Comité 4 en 5 mei Rotterdam). De verjonging en vernieuwing van het Comité is ingezet door de heer Blokland. Het Comité is nu veel actiever dan een paar jaar geleden. Belangstellenden van buiten zijn altijd welkom. Maar ook de mensen die via familiebanden een nauwe relatie met de Tweede Wereldoorlog hebben, zijn in het comité 4 en 5 mei Rotterdam actief.

R. Kats (Stichting Sobibor). De Stichting Sobibor heeft ook een paar jonge bestuursleden. Sommigen hebben een Joodse achtergrond, maar niet allemaal. Betrokkenen van buitenaf hebben vaak wel een studie gedaan die aan het onderwerp is gerelateerd en hebben op die manier affiniteit met Sobibor.

J.C. Baart - van Bodegraven (Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers 1940 - 1945). De vereniging telt 250 leden, met een bestuur van vijf personen. Daarvan behoren er drie tot de 1^e generatie en twee tot de 2^e generatie. Tot nu toe heeft de vereniging altijd nog bestuursleden kunnen vinden. De statuten zijn inmiddels aangepast, zodat ook mensen van de 3^e generatie bestuurslid kunnen worden.

J.H. van Ekelenburg (Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers 1940 - 1945) geeft aan dat hij weet dat mensen van andere verzetsorganisaties hun bestuur op een gegeven moment niet meer rond konden krijgen.

J. Landtman (Vereniging Landelijke Kontakt Groep Verzetsgepensioneerden 1940 - 1945) beaamt dat zijn vereniging van verzetsgepensioneerden problemen heeft met de vernieuwing van het bestuur. De 1^e generatie is een uitstervend ras en daarom is het van belang op zoek te gaan naar andere mensen. Misschien moet de vereniging wel samengaan met andere groepen.

L. Landtman (Vereniging Landelijke Kontakt Groep Verzetsgepensioneerden 1940 - 1945) vult aan: de Stichting 1940 - 1945 verzorgt nu veel taken voor de vereniging.

I.F.E.M. Holtz (Nederlands Dachau Comité). Dit bestuur bestaat ook uit mensen van de 2e generatie. In dit geval zijn dat kinderen van oud - Dachauers. Het Comité is een actieve

vereniging. Er zijn altijd mensen bereid om in het bestuur plaats te nemen. Het Comité benadert mensen gericht. Bijvoorbeeld mensen die actief meedoen met de reizen die het Comité organiseert. Momenteel zijn dat vrijwel nog allemaal mensen van binnen de familiekring. Het zou ook daarbuiten kunnen, maar dat is gewoon nog niet gebeurd. Het Comité bezint zich nu op meer samenwerking met andere organisaties. Daar worden nu stappen voor ondernomen.

Verjonging, lastig voor de ouderen?

J. Koningh (Comité Herdenking Februaristaking 1941) vindt het belangrijk dat ouderen een functie blijven houden. Wat zich wel wrekt is bijvoorbeeld dat de vergaderingen soms wat lang zijn en voor de jongeren ook te traag gaan. De ouderen moeten de jongeren daarin ook tegemoet komen.

J.F. Manheim (Stichting Sobibor). Bij de Stichting Sobibor doet iedereen de projecten waar ze goed in zijn. De ouderen en jongeren kunnen zo in hun waarde gelaten worden.

A.M. Werner - Vos (Stichting Herdenking Gevallen en Slachtoffers Nederlands - Indië). Het werd aanvankelijk wel als vijandig gezien, dat de jongeren de belangrijke functies overnamen. De functies worden bij de 1e generatie dichtbij hun borst gehouden.

E.M. Philips (Herdenkingscomité Buchenwald). In dit comité wordt duidelijk gecommuniceerd naar de 1e generatie toe: we nemen jullie wel werk uit handen, maar we nemen niet jullie posities in.

A.M.R. Hagenbeek (Stichting Herdenking Japanse Jongens Kampen) vindt het wel belangrijk om respect te hebben voor de ouderen van de 1e generatie. Het gaat om herdenken. Binnen de 2^e generatie is het ontzettend moeilijk om mensen te vinden voor de Stichting, maar de 3^e generatie is er wel klaar voor.

A.M. Werner - Vos (Stichting Herdenking Gevallen en Slachtoffers Nederlands - Indië). De Stichting heeft op anciënniteit een afvloeiingsrooster gemaakt wie er als eerste zou moeten uitgaan en wie daarna. Dat heeft in totaal vijf jaar geduurd.

J.J. Steding (Stedelijk 4 mei Comité Zaanstad). Mensen zitten over het algemeen te lang in een bestuur, ook bij ons. Er valt daarom ook een gat als ze weggaan. Dat geldt al helemaal voor de mensen met een lange staat van dienst. Maar uiteindelijk gaan bij ons de meesten toch na een jaar of vijf zelf weg.

Verjonging, alleen familieleden of ook belangstellenden / allochtone burgers?

J. van Dijk – Bording (Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück) merkt op dat er tegenwoordig in het algemeen veel interesse is in de Tweede Wereldoorlog. Op de universiteiten wordt bijvoorbeeld veel onderzoek gedaan naar de oorlogsjaren.

J.F. Manheim (Stichting Sobibor). De jongeren die zich inzetten voor de Stichting Sobibor hebben niet altijd een Joodse achtergrond. De betrokkenheid bij de Stichting is wel belangrijk. Het je kunnen verplaatsen in de overlevenden staat daarbij voorop. De ervaring leert, dat mensen met belangstelling altijd dat inlevingsvermogen hebben. Wat de Stichting onder andere doet, is het organiseren van herdenkings- en studiereizen naar Sobibor. De jongeren die daaraan deelnemen, melden zich uit zichzelf.

E. Lubbersen (Stichting Oktober 44 Putten). De Stichting Oktober 44 Putten heeft het er nooit over gehad om mensen van buitenaf in het bestuur toe te laten.

A. Schoonbeek (Stichting Vriendenkring Neuengamme) vindt het wel belangrijk om op te merken dat een flink aantal organisaties zijn die bijna geen bemand bestuur meer hebben. Deze organisaties zijn vandaag niet aanwezig.

J. Nannings (Stichting Dodenherdenking 4 mei in Zwaag) vertelt dat ze wel hebben geprobeerd om allochtone burgers bij de Stichting te krijgen, maar dat is niet gelukt.

J. Koningh (Comité Herdenking Februaristaking 1941). Het comité laat kinderen meelopen met de stille tocht. Kinderen met een Turks/Marokkaanse achtergrond doen ook mee met de herdenking, maar zitten nog niet in het bestuur.

J.H. van Ekelenburg (Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers 1940 - 1945). PR is belangrijk. Je kunt jezelf presenteren als vereniging, om op deze manier een zo breed mogelijk publiek op de hoogte te stellen. Daarnaast is onderwijs belangrijk, educatie. Niet alleen de leerlingen, maar juist ook de leerkrachten moeten worden benaderd. De leerkrachten kunnen ook weer als adviseur het bestuur helpen.

T. Ter Heijde – Nol (Vereniging Japans Indische Nakomelingen). Japanners die zelf met Nederlanders zijn getrouwd zouden ook betrokken kunnen worden. Zij zouden misschien voor de Indië-herdenking kunnen worden uitgenodigd. Overigens wordt er in de geschiedenisboeken in Japan niet over de Japanse bezetting gesproken. Dat ligt heel gevoelig.

A.M. Werner – Vos (Stichting Herdenking Gevallen en Slachtoffers Nederlands – Indië). De Stichting heeft internationale scholen in de buurt wel uitgenodigd voor de Indië-herdenking op 15 augustus, maar die willen daar niet aan meewerken.

Mw. Kats (Stichting Sobibor). De doelstelling van de Stichting is 'herdenken door informatie en educatie'. Belangstelling voor deze doelstelling staat voorop.

T. van den Klinkenberg (dagvoorzitter). De doelstelling van oorlogsgetroffenenorganisaties is heel belangrijk. Dat vormt het uitgangspunt van je bestaan. Misschien is die doelstelling op een gegeven moment wel volbracht. In dat geval kun je eigenlijk de organisatie opheffen.

R. Blokland (Comité 4 en 5 mei Rotterdam). Veel organisaties zijn gebonden aan een groep, kamp of plaats. Daarnaast is de doelstelling natuurlijk een goed uitgangspunt, zoals de Stichting Sobibor dat heeft. Bij de herdenking op de 4e mei hebben verschillende mensen een gedicht voor kunnen dragen. Daarbij dragen ze hun vrijheidsgevoel uit. Vorig jaar las een mevrouw met een hoofddoek het gedicht voor. Verder zou er vanuit het landelijke 4 en 5 mei comité misschien meer aandacht kunnen zijn voor de lokale comités.

Gespreksgroep 3:

Educatieve reizen en gastlessen op scholen

Gespreksleider: Dirk Mulder.

Verslag: Sandra de Loor

AAN DE GESPREKSGROEP WERDEN TWEE VRAGEN VOORGELEGD OM OVER NA TE DENKEN:

- Is het zinvol de educatieve reizen naar voormalige concentratiekampen voort te zetten? En zo ja, in welke vorm? Moeten deze reizen door de overheid financieel ondersteund worden?
- Is het zinvol om gastlessen op scholen over de Tweede Wereldoorlog, die nu nog door ooggetuigen worden gegeven, voort te laten zetten door de tweede en derde generatie? Of wellicht door anderen?

In dit verslag worden de vragen afzonderlijk besproken.

CENTRALE DISCUSSIEVRAAG: EDUCATIEVE REIZEN

1. Is het zinvol de educatieve reizen naar voormalige concentratiekampen voort te zetten? En zo ja, in welke vorm? Moeten deze reizen door de overheid financieel ondersteund worden?

De gespreksleider schetst ter introductie een beeld van de bestaande reizen die georganiseerd worden naar de verschillende concentratiekampen buiten Nederland.

Daarbij moet opgemerkt worden dat het hier vooral om herdenkingsreizen gaat. Dat is iets anders dan educatieve reizen. Zo worden er eenmaal per jaar herdenkingsreizen naar Auschwitz, Natzweiler, Neuengamme, Mauthausen, Sobibor en Ravensbrück georganiseerd. Naar Buchenwald vinden regelmatig herdenkingsreizen plaats en naar Dachau tweemaal in de vijf jaar. Het Nederlands Auschwitz Comité organiseert daarnaast tevens doelgerichte reizen rondom Sinti en Roma.

Impressies van educatieve reizen (Europa) vanuit de gespreksgroep

De stichting Sobibor organiseert educatieve reizen voor jongeren, ouderen en studenten geschiedenis met Duitse en

Poolse partners. R. Kats en J.F. Manheim geven een schets van een zeer gemêleerd gezelschap waar studenten kennis opdoen op de plek zelf en kunnen meevoelen door te luisteren naar ervaringsverhalen van overlevenden. Na afloop moeten zij de reis verslaan.

Het Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück begeleidt al vijftien jaar middelbare scholieren uit Heerhugowaard. G. Roodveldt-van Kampen vertelt dat dit onderdeel uitmaakt van een meerdaagse reis naar Berlijn, waarvan een dag gereserveerd is voor Ravensbrück en waar ze samen met middelbare scholieren uit Berlijn heengaan. De leerlingen moeten motiveren waarom ze mee willen en ze maken er een werkstuk over.

Daarnaast vertelt zij over de driedaagse studiereizen met Pabo-studenten, onze toekomstige geschiedenisleraren. Deze reis wordt voorbereid in workshops en ook zij maken na afloop een werkstuk. G. Flieringa van de Oorlogsgravenstichting vult de lijst aan met de reizen die driemaal per jaar georganiseerd worden naar de erevelden.

Het blijkt dat er naast deze reizen, georganiseerd vanuit de verschillende comité's, talloze andere reizen zijn vanuit lokale initiatieven. Zoals bijvoorbeeld in Putten, waar W. Knoppers van Stichting Oktober 44 vertelt over een jaarlijkse reis met de jeugd in samenwerking met de gemeente Ladelund (gelijknamige kamp vlakbij Neuengamme).

Nederlands-Indië

H. van der Hoeven van Stichting Pelita vraagt aandacht voor het Aziatische en Indonesische deel van de Tweede Wereldoorlog. Hier ligt het organiseren van verwerkings- en/of educatieve reizen ingewikkelder vanwege de afstand. Deze zijn niet kostendekkend te realiseren, dus daarvoor zou financiële steun van de overheid welkom zijn.

Doordat er niet ter plekke verwerkt, gerouwd en geleerd kan worden - terwijl er wel behoefte aan is - ontstaat er een lacune in de overdracht van het Indisch leed en in het behoud

van het Indisch erfgoed. Ook initiatieven vanuit Bronbeek en het Indische Herinneringscentrum kunnen deze afstand niet overbruggen, vindt Van der Hoeven.

Wel worden er verwerkingsreizen georganiseerd naar Japan, deze worden voor een groot deel gefinancierd door Japan.

A.H. Stephan van de Stichting Jongenskampen Bangkong-Gedungjati wijst op het initiatief dialoog Nederland-Japan, in het kader waarvan verzoeningsreizen worden georganiseerd.

In Nederland

Om kostenbesparend te zijn, oppert R.W. Hemmes van Stichting Samenwerkend Verzet dat er in Nederland genoeg plekken zijn waar je ook educatieve reizen naartoe kunt maken, zoals bijvoorbeeld naar de Grebbeberg, Vught, Amersfoort of iets verder weg Normandië.

A.J. Gringold van de Hollandse Schouwburg wijst op de plek van de Hollandse Schouwburg, waar het allemaal begon. Van daaruit werd er geselecteerd en werd men op transport gezet. Dus de educatie moet in eerste instantie beginnen in Nederland.

Reflectie op de vraagstelling

Er moet onderscheid gemaakt worden tussen plekken waar oorlogshandelingen plaatsgevonden hebben en de concentratiekampen waar de onmenselijkheid van het nazi-regime het meest tot uitdrukking kwam. Voor het eerste hebben we de reguliere dodenherdenkingen. Maar met name de onmenselijkheid van het nazi-regime moet overgebracht op de naoorlogse generaties, vooral in het kader van 'dit mag nooit meer gebeuren'. Dat kan alleen door naar de kampen zelf te gaan. Dat is ook de toegevoegde waarde van de reizen naar de concentratiekampen. Dát is de plek waar het gebeurde en alleen daar kun je dat voelbaar maken. Dit geeft een impact die nergens anders te ervaren is.

De vragen hoe dit er op de langere termijn uit moet zien, vraagt om een visie. Voor welke doelgroep (bijvoorbeeld ook de Marokkaanse en de 'nieuwe Nederlanders') organiseer je welke reis, welke invulling geven we eraan, wat willen we ermee bereiken, hoe stemmen we het een en ander op elkaar af en hoe moet het worden gefinancierd? Vooral M. Eysink-Smeets van het Nationaal Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg vindt dit belangrijke vragen.

Conclusie

Men is het er over eens dat de educatieve reizen naar de concentratiekampen moeten blijven bestaan. Met name de impact van de plek waar het gebeurde, voegt iets toe aan de gevoelswaarde. Daardoor heeft deze vorm van educatie meer impact dan een gewone geschiedenisles en beseft men beter wat er is gebeurd. Daarnaast is er ook de historische context. De kampen zijn hét symbool van de vervolging en het verzet.

Belangrijk hierbij is dat deze reizen ingebed worden in het onderwijs en met name binnen de geschiedenislessen. Deze lessen moeten leerlingen voorbereiden op de reizen. De informatie, en niet te vergeten de indrukken die leerlingen/studenten tijdens de reis hebben opgedaan, moeten naderhand worden verwerkt onder begeleiding van de docenten. Met name de middelbare scholen en de Pabo's moeten dit als vanzelfsprekend opnemen in hun onderwijspakket. De studenten van de Pabo's zijn immers diegenen die deze geschiedenis moeten doorgeven.

Door uitwisseling met buitenlandse scholen kan er voor financiële ondersteuning aangeklopt worden bij de Europese Commissie

(Comité Ravensbrück heeft hier al ervaring mee met een middelebare school in Hoorn).

Als de voorbereiding en begeleiding van deze educatieve reizen een vaste(re) plek binnen het onderwijs krijgen, kan de overheid om financiële steun gevraagd worden. Scholen moeten dit zelf doen.

CENTRALE DISCUSSIEVRAAG: GASTLESSEN OP SCHOOL

2. Is het zinvol om gastlessen op scholen over de Tweede Wereldoorlog, die nu nog door ooggetuigen worden gegeven, voort te laten zetten door de tweede en derde generatie? Of wellicht door anderen?

Om de educatieve lessen inhoudelijk gestalte te geven, is het nuttig om gastsprekers die de oorlog zelf hebben meegemaakt, in te zetten. Dit kan zowel op scholen alsook op locatie. De verhalen van deze ervaringsdeskundigen moeten gezien worden als aanvulling op het lesmateriaal. Het belang van deze persoonlijke inbreng wordt vanuit de werkgroep beaamd. Ook hier geldt weer: persoonlijke verhalen hebben meer gevoelswaarde en dus een grotere impact en beklijven daardoor beter. De geloofwaardigheid is groter als het verhaal wordt verteld door iemand die de oorlog heeft meegemaakt. Door de gevoelswaarde is de betrouwbaarheid van het verhaal dan van ondergeschikt belang.

In kamp Amersfoort is daarom een interviewproject opgezet om de verhalen van de eerste generatie vast te leggen. Ook in de Hollandse Schouwburg zijn inmiddels tweeduizend ooggetuigenverslagen digitaal ontsloten. Door digitalisering blijven de ooggetuigen aan het woord, ook als deze generatie er niet meer is.

Toch is men het er over eens dat de jongere generaties de fakkel over moeten nemen. Tot en met de derde generatie is dat belangrijk. Hierbij geldt dat de naoorlogse generaties niet námens de oorlogsgetroffenen hoeven te spreken, maar hun eigen verhaal vertellen. Dat wil zeggen dat ze in kunnen gaan op de impact die de oorlog van hun (groot)ouders op hun eigen leven heeft gehad. Gespreksleider Dirk Mulder, schetst kort het ontstaan van het Landelijk Steunpunt Gastdocenten dat ondergebracht is bij Kamp Westerbork, dat is ontstaan uit de Commissie Jeugdvoorlichting. Het Steunpunt beschikt over gecertificeerde gastdocenten (ook van vredesmissies), die zijn opgeleid door Cogis (voormalig

ICODO). Deze scholing wordt door de gespreksgroep als nuttig en belangrijk gezien. Inmiddels is er ook de Stichting Gastdocenten Zuidoost Azië.

Conclusie

De gespreksgroep vindt het belangrijk dat de gastlessen worden voortgezet door de volgende twee generaties. Ook mensen die de oorlog niet hebben meegemaakt, maar wel gemotiveerd zijn gastlessen hierover te verzorgen, kunnen worden ingezet. Belangrijk is dat gastsprekers worden opgeleid, zodat ze zo goed mogelijk zijn toegerust om een gastles te verzorgen binnen het onderwijs.

De vraag wat het doel is van de gastlessen moet ook hier voortdurend worden gesteld, dat geldt zeker als er financiële middelen worden verlangd. Daarbij is het belangrijk dat deze vorm van onderwijs breed gesteund wordt.

Voor de eerste generatie geldt in ieder geval de mogelijkheid de persoonlijke ervaringen digitaal vast te leggen en te ontsluiten, zodat hun verhaal en daarmee de gevoelswaarde bewaard kan blijven.

Gespreksgroep 4:

Nederland en de beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog: oorlogslessen

Gespreksleider: Dienne Hondius

Verslag: Marianne Tamminga

CENTRALE DISCUSSIEVRAAG

In deze gespreksgroep stond de vraag centraal, wat de belangrijkste boodschap is voor toekomstige generaties, als het gaat om het levend houden van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog. Hoe kijken de deelnemende organisaties daar tegen aan? En wat kunnen de organisaties van oorlogsgetroffenen daar nog in betekenen?

EENSLUIDEND 'NOOIT MEER'?

De deelnemers aan de twee gespreksrondes die gewijd zijn aan bovenstaande vraag lijken opvallend weinig woorden nodig te hebben voor de beantwoording ervan. Het eerste gedeelte van de vraag roept althans weinig discussie op. Meerdere deelnemers beschrijven het motto 'Nooit Meer' als een centraal principe in hun werk. Dit geldt bijvoorbeeld voor A.J. Jongejan van de Stichting Oorlogs- en Verzetsmuseum Groningen. Als variant klinkt het 'Nooit meer Auschwitz' bij monde van J. Weisz van het Nederlands Auschwitz Comité. Hiermee sluiten de gespreksdeelnemers zich aan bij Dik de Boef (COVVS), die de formulering 'Nooit meer' eerder op de dag noemde in zijn openingswoord, om het geestelijk fundament van de bij het COVVS aangesloten organisaties te beschrijven.

Meerdere gesprekspartners verwoorden een combinatie van 'herdenken' enerzijds en 'zich bezinnen op de verworven vrijheid' anderzijds als missie van hun organisaties. In diezelfde lijn noemen deelnemers het belang van 'het verbinden van vroeger en nu'.

Wat nu precies de lessen van de oorlog zijn voor het heden wordt door veel deelnemers niet expliciet verwoord. Wel klinken formuleringen als 'tegen barbaar wereldwijd', 'waakzaamheid als het gaat om racisme en fascisme', 'bewustwording bevorderen van het feit dat vrijheid een groot goed is'.

Even passeert de vraag of de over te dragen boodschap politiek gekleurd kan zijn. Afgezien hiervan ontstaat er geen discussie over de inhoud van deze boodschap. Daarbij speelt waarschijnlijk een rol dat de gespreksleidster de deelnemers vooral uitnodigt om te vertellen over de concrete bezigheden van hun organisaties. Het gesprek spitst zich dus toe op een scala aan activiteiten. Activiteiten die, zo lijkt duidelijk te worden, weerspiegelen wat men beschouwt als de boodschap die overgedragen moet worden.

ACTIVITEITEN: HERDENKEN VAN VERLEDEN, BEZINNEN OP HET HEDEN

Zoals gezegd verwoorden meerdere gespreksdeelnemers als missie van hun organisaties: het verbinden van heden en verleden, van herinneren en stilstaan bij de actualiteit. T.E.J. Joosten, van het Nationaal Monument Kamp Amersfoort, beschrijft het zo: "Enerzijds gaat het om herdenken, het levend houden van de herinnering; anderzijds om bezinnen, leren". Vanuit het voormalige kamp Amersfoort wordt hieraan vorm gegeven door scholieren en geüniformeerden (politie, leger, marechaussee) de vraag voor te leggen: welke beslissingen neem je, en waarom? Ook worden in samenwerking met Rotaryclubs lezingen gehouden over onderwerpen als respect en moraliteit. Het herinneringscentrum, dat elk jaar vele bezoekers ontvangt, wijdt zich op deze wijze aan herinneren én aan bewustwording, gericht op het heden. Vergelijkbare verhalen worden verteld door andere deelnemers. Zo is er bijvoorbeeld M.P. Weerd-de Wilt van de Stichting Geuzenverzet 1940-1945. Zij vertelt hoe haar organisatie jaarlijks de Geuzenpenning uitreikt aan iemand die in de actualiteit de principes belichaamt van de oud-verzetsdeelnemers. G.H. Akkerman-Nieuwstraten beschrijft hoe bij de uitreiking van deze Geuzenpenning scholen betrokken worden: "De kinderen kunnen niet meer met de eerste generatie praten, maar wel met degene die de prijs gewonnen heeft".

Het belang van de actualiteit wordt op een andere manier belicht door M.C. Willems-de Koster, van Buurtbeheer Uithoorn.

Zij beschrijft hoe haar gemeente er tegenaan liep dat de 4 mei-bijeenkomst werd verstoord. Er werden racistische leuzen geroepen. Men is zich ervan bewust dat in de gemeente bewoners van heel verschillende herkomst wonen, en dat de herinnering aan de oorlog niet voor iedereen dezelfde betekenis heeft. "Juist daarom", zo beschrijft M.C. Willems-de Koster, "is het van belang te zoeken naar verbinding. De gemeente wilde vooral door repressie de orde bewaren. Maar we willen méér: zoeken naar gezamenlijkheid, het verbinden van vroeger en nu." In dit verband is de bijdrage van R. Stoffel (ministerie van V.W.S.) vermeldenswaard: "Het is van belang dat de nadruk komt te liggen op bewustwording van onderop in de samenleving. Het gaat er niet om dat we een mening opleggen over wat goed of fout is. Als je over concrete, actuele situaties gaat praten is de werkelijkheid vaak heel complex en genuanceerd. Het gesprek daarover aangaan met de jongere generatie is belangrijk. Dat moet niet top-down vanuit Den Haag, maar vanuit de samenleving zelf. Daarom is het goed dat het Nationaal Comité veel taken over gaat nemen van het ministerie. Zij staan immers dichterbij de maatschappij."

Bij al deze aandacht voor de actualiteit zou je bijna vergeten dat sommige organisaties zich vooral bezighouden met een groep ouderen die onherroepelijk kleiner wordt. A.C. Freesen-Kanters bijvoorbeeld, van de Contact Commissie Noord-Holland Zuid, vertelt hoe haar organisatie activiteiten verzorgt voor de eerste generatie: oud-verzetsdeelnemers en joodse mensen. Er wordt gekaart, er zijn bustochten, gezellige middagen in het Tolhuis in Amsterdam, enzovoorts. De doelgroep wordt steeds kleiner, zo bevestigt zij. Of dit betekent dat de commissie zich te zijner tijd zal opheffen komt niet ter sprake.

KENNISOVERDRACHT EN ONDERWIJS

De meeste organisaties lijken echter uit te gaan van de gedachte 'wie de jeugd heeft, heeft de toekomst'. Opmerkelijk veel gespreksdeelnemers beschrijven hoe zij scholieren betrekken bij hun werk. Slechts een paar voorbeelden daarvan kunnen hier genoemd worden. Zo vertelt J. Roodveldt hoe het Comité Vrouwen van Ravensbrück, naast tal van andere activiteiten, bezoeken aan Duitsland organiseert voor schoolkinderen en

Pabo-studenten, waarbij ook Duitse scholieren betrokken worden. Bekend zijn natuurlijk ook de ontmoetingen tussen Puttense jongeren en jongeren uit Ladelund, beschreven door de heer Lubbersen van de Stichting Oktober 44 Putten. Het Nederlands Dachau Comité, vertegenwoordigd door S. Holtz-Arendse, kent een 'adoptieschool', en heeft met het ROC Leeuwarden een toneelstuk over homoseksualiteit vormgegeven. Dit stuk is opgevoerd voor de Internationale Jeugdbeweging die bijeenkwam in Dachau. Ook worden er voorbeelden genoemd van 4/5 mei comité's en historische verenigingen, die samenwerken met scholen. Verder zijn er natuurlijk de verschillende musea en herinneringscentra, die een grote bijdrage leveren aan de kennisoverdracht voor de jeugd. Het Oorlogs- en verzetsmuseum in Groningen, vertegenwoordigd door A.J. Jongejan, richt zich bijvoorbeeld op verhalen uit de buurt, van waaruit men de verbinding maakt met de actualiteit en het thema grondrechten. In Rotterdam koppelt het Oorlogs- en Verzetsmuseum persoonlijke verhalen aan voorwerpen, om de geschiedenis tastbaar te maken voor jongeren, zo beschrijft mevrouw van As. Herinneringscentrum

Kamp Westerbork, vertegenwoordigd door C. Tijen, ontvangt vele scholieren, en zoekt scholen in den lande ook op voor projecten, vaak ook aan de hand van de plaatselijke geschiedenis. Daarnaast biedt Westerbork ondersteuning en toerusting aan gastsprekers op scholen. Persoonlijke getuigenissen worden op deze manier versterkt door didactische kennis.

Het belang van deze gastsprekers op scholen komt overigens meermalen ter sprake. Verschillende gespreksdeelnemers hebben zelf ervaring met de rol van gastdocent. Zo is bijvoorbeeld M.Th. Bruinvels-Bakker aanwezig namens de Stichting Gastdocenten W.O. II Zuid-Oost Azië.

Met betrekking tot het onderwijs wordt duidelijk dat de verschillende organisaties zich niet alleen op kinderen richten. Ook voor PABO-studenten en andere zogenaamde 'multipliers' (doorgevers van kennis) vindt men onderwijs van belang. In dit verband wordt door meerdere deelnemers genoemd dat goede kennisoverdracht over de Tweede Wereldoorlog met name voor PABO-studenten van allochtone afkomst een belangrijk aandachtspunt is. Zij hebben verhalen over de Tweede Wereldoorlog immers vaak niet van huis uit meegekregen.

Instemmend wordt gereageerd op het voorstel dat in het ochtendprogramma klonk: eigenlijk zou iedere scholier in Nederland tenminste éénmaal naar een herinneringscentrum of -plek moeten gaan.

EERSTE VERSUS LATERE GENERATIES

De verjonging in de diverse organisaties is duidelijk een thema. Meermalen wordt opgemerkt dat de 'tweede generatie nog niet met pensioen is, en daarom weinig tijd heeft voor besturen'. Toch zijn er meerdere gespreksdeelnemers die behoren tot de tweede of derde generatie, en die zo op het oog nog niet de pensioenge-rechtigde leeftijd hebben bereikt.

R.J.G.L. Duijkers van Stichting Vriendenkring Neuengamme meldt niet zonder trots dat er zelfs 15-, 16 jarigen zijn die regelmatig deelnemen aan de bijeenkomsten van de Vriendenkring: "wij zijn de snelst groeiende club!" Verjonging en voortgang van de activiteiten heeft voor R.J.G.L. Duijkers een hoge prioriteit. De meeste gespreksdeelnemers lijken dit met hem te delen. Er wordt althans door niemand gepleit voor opheffing van de organisaties.

G. Olivier-Vonk, van het Verenigd Verzet dat zich wél heeft opgeheven, merkt op: "Maar wij geven nog gastlessen; daar gaan wij mee door, ook zonder organisatie!"

Vertegenwoordigers van de Vereniging Landelijke Kontakt-Groep Verzetsgespensioneerden 1940 - 1945 (LKG) beschrijven dat volgens de statuten alleen mensen met een buitengewoon pensioen in hun bestuur zitting mogen hebben. Dat vormt formeel een belemmering voor participatie van de jongere generatie, terwijl nog maar drie personen uit het bestuur voldoen aan de voorwaarde. In de praktijk wordt hiervoor een oplossing gevonden, zo blijkt uit de bijdrage van M. van Urk, immers zelf secretaris van het bestuur van de LKG en kind van een verzetsstrijder.

M. Ohringer, van de Vriendenkring Mauthausen, wijst er op dat in haar organisatie überhaupt nauwelijks sprake is van een tweede of derde generatie. Dit is, zo beschrijft zij, een bitter gevolg van het feit dat in Mauthausen velen zijn vergast nog voordat zij kinderen hadden gekregen, waardoor er weinig nabestaanden zijn.

De secretaris van de vriendenkring van Oud-Dachauers, Th.A. Tullenaar, behoort tot de tweede generatie. Hij verwoordt onomwonden dat de jongere generatie nooit op dezelfde manier over de oorlog kan spreken als de eerste generatie. "Maar moderne media kunnen de gruwelen visueel in beeld brengen, en dat sluit aan bij jongeren."

De heer Bakels, van de Stichting oud-Natzweilers, zegt in dit verband: "Als de laatste overlevende dood is, wordt het appél des te groter om het verhaal objectief te brengen. Want kleuring geven, dat kunnen alleen de overlevenden zelf. De tweede generatie moet zich de geschiedenis niet te veel toeëigenen, moet niet teveel interpreteren. We zien een behoefte bij kinderen van de eerste generatie om zelf invulling aan de verhalen te geven." M.W. Jaeger van het Nederlands Dachau Comité, in reactie hierop: "Je kunt als tweede generatie niet getuigen van de oorlog, maar wel van wat je dichtbij gezien hebt over de effecten van de oorlog. Je hebt de pijn op je netvlies, die veroorzaakt is bij de eerste generatie. Dat verhaal moet je juist niet al te klinisch maken. Het maakt niet zoveel uit wat je vertelt, als je maar een vonk overbrengt!" De heer Bakels: "Op dat punt zijn we het eens. Het gaat mij er om, dat je niet moet doen alsof je er zelf bij bent geweest...". De indruk van M.W. Jaeger is nu juist dat de derde generatie,

waartoe hijzelf behoort, als vanzelf minder vanuit emotie spreekt, en meer vanuit ratio, effectiviteit. Juist omdat men niet zelf niet de pijn van oorlog heeft gekend, maar er de gevolgen van heeft gezien.

SAMENWERKING

In beide discussierondes ontstaat een levendig gesprek over het belang van samenwerking en uitwisseling tussen de vandaag aanwezige organisaties. Veel deelnemers spreken uit dat zij de dag als inspirerend ervaren, en dat die wat hen betreft voor herhaling vatbaar is.

T.E.J. Joosten, van het Nationaal Monument Kamp Amersfoort, zegt: "Een dag als vandaag werkt als een soort markt waar kennis, vraag en aanbod worden samengebracht. Dat is van belang, want niet elk centrum kan alles alleen. Herinneringscentrum Kamp Westerbork is al langer bezig met professionalisering. Daarvan kunnen organisaties met veel vrijwilligers gebruik maken. Het is belangrijk dat professionele organisaties samenwerken met vrijwilligersorganisaties. "

Discussie ontstaat even over de vraag of onderlinge samenwerking formeel georganiseerd moet worden, dan wel spontaan moet ontstaan. R.J.G.L. Duijkers (Stichting Vriendenkring Neuengamme): "Je kunt geen samenwerking opdringen, en koepelorganisaties: dat werkt niet. Samenwerking ontstaat al doende, in de praktijk. Zo is onze band met Kamp Amersfoort ook ontstaan."

Toch pleiten meerdere deelnemers voor het centraal faciliteren van samenwerking: door jaarlijkse ontmoetingsdagen, portals op Internet, een nieuwsbrief (al dan niet digitaal), enzovoort. M.Th. Bruinvels-Bakker, van de Stichting Gastdocenten W.O. II ZO-Azië, wijst erop dat de Indische groep al een koepel heeft: het Indisch platform, compleet met portal en nieuwsbrief. Ook wordt gewezen op het feit dat het Nationaal Comité al een website en nieuwsbrief heeft.

Verschillende deelnemers geven aan dat uitwisseling hen welkom zou zijn, bijvoorbeeld om tips aangereikt te krijgen over het vormgeven van lokale projecten. Of voor het vinden van een juiste spreker bij een herdenkingsgelegenheid.

Ter sprake komt dat de herinneringscentra feitelijk al meer en meer samenwerken.

En hoe zit het met samenwerking op internationaal niveau? Die vraag wordt opgeworpen door onder andere M.Th. Bruinvels-Bakker. Zij noemt contacten in Israël voor mensen met een Indische achtergrond, en wijst ook op contacten met Britten die als militair actief waren in voormalig Nederlands-Indië. Daarnaast zijn er de internationale verbanden van organisaties zoals het Internationaal Dachau Comité, gelieerd aan een specifiek kamp. Ook de PUR heeft veel internationale contacten, zo wordt vermeld. J.A.M. Rood (Stichting dodenherdenking 4 mei in Zwaag) merkt op dat de internationale lijnen er natuurlijk moeten zijn, maar gaat het niet ook om de gewone mensen in dorp en stad? Juist als je aandacht wilt vragen voor vrijheid in heel concrete zin is het lokale niveau toch belangrijk? Hierop wordt instemmend gereageerd.

Samenwerking vraagt dus, zo lijkt de conclusie, om een bundeling van perspectieven: die van vrijwilligers en professionals; van internationale en lokale lijnen; van centraal gestuurde maar ook informele en kleinschalige verbanden. M.A. van Limbeek (Nationale Hannie Schaft Herdenking) noemt in dit verband nog twee andere polen: die van diepgang enerzijds en concrete tips anderzijds. Wat haar betreft zou er in de toekomst op dagen als vandaag uitgewisseld kunnen worden in kleine groepjes. Daarin kan de diepgang gezocht worden rond vragen over de boodschap die men wil doorgeven, maar er kan ook ruimte zijn voor het delen van praktische tips en plannen.

Tenslotte nog een opmerking van M.W. Jaeger (Nederlands Dachau Comité). Hij stelt dat het gesprek over de 'boodschap' bij uitstek verbindend kan zijn voor de samenwerking tussen de verschillende organisaties. "De belangrijkste vraag is: hoe zorg je dat je het versplinterde veld weer samenbrengt rond de vraag 'wat dragen we over aan toekomstige generaties?' Je zou duidelijk moeten maken dat er verschrikkingen waren en wat de gevolgen daarvan zijn. Dat dit alles optrad in een escalerende samenleving. En vervolgens de vraag stellen: welke rol speel je daarin als individu?"

Gespreksgroep 5:

Nederlands-Indië: beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog

Gespreksleider: Esther Captain;

Verslag: René van Dijk

CENTRALE DISCUSSIEVRAAG

Wat kunnen organisaties van oorlogsgetroffenen concreet bijdragen om de aandacht voor de oorlog in Nederlands-Indië te vergroten en te nuanceren, en hoe kan er (actuele) inhoud gegeven worden aan de herdenking van deze oorlog voor jongere generaties?

WELKE ZAKEN VINDEN INDISCHE OORLOGSORGANISATIES BELANGRIJK OM DOOR TE GEVEN AAN DE VOLGENDE GENERATIES?

H.Th. Bussemaker (Indisch Platform) opent de discussie. Hij vindt dat de belangstelling voor de Indische geschiedenis gering is en stelt dat Nederlanders hier heel weinig van weten. Het Indisch Herinneringscentrum Bronbeek (IHCB) is vooral ontworpen voor niet-Indische Nederlanders, de 'aardappeleters'. Volgens de heer Bussemaker slaagt het IHCB er niet in zich naar de derde generatie te profileren. J. van Bodegom (Stichting Herdenking 15 augustus 1945) wijst op het stripboek over Nederlands-Indië ('De Terugkeer') als belangrijk medium om kennis over de oorlog door te geven. Er is hiervoor interesse van nationale maar ook internationale zijde. Het bij de Anne Frank Stichting in 2001 uitgegeven stripboek over de oorlog (Holocaust), dat in zeventien talen is vertaald, bevat slechts zes bladzijden over Nederlands-Indië. Ook zou er naast een archief en depot een aparte expositieruimte in het IHCB moeten komen. Er moeten veel meer mogelijkheden komen voor het IHCB, zoals ook de heer Bussemaker stelt. Het IHCB is tenslotte anders dan Museum Bronbeek.

A.H. Stephan (Stichting Jongenskampen Bangkong-Gedungjati) heeft als gastdocent met zijn achtergrond grote moeite om scholen te benaderen. Er is grote onbekendheid met betrekking tot Nederlands-Indië, terwijl de leerlingen ondanks de aanwezigheid van een stripboek aan zijn lippen hangen als hij zijn verhaal

houdt. Er moet door de overheid (ministerie van VWS, Comité 4 en 5 mei, Teleac) veel meer gedaan worden om de toegang tot scholen voor gastdocenten te stimuleren.

P. Horsman (Stichting Vervolgingslachtoffers Jappenkamp) zou graag zien dat er meer tv-uitzendingen aan Nederlands-Indië worden gewijd, in plaats van de herhalings van nu. Er zou een verplichte subsidie voor tv-programma's over Indië kunnen worden verstrekt. Iemand als Jan Slagter van omroep Max, die wel interesse heeft, zou als ingang kunnen worden gebruikt. Pedagogische instellingen hebben volgens hem weinig interesse voor Indië. F. Cochius (BEGO), zelf ook gastpreker op scholen, hoort zelfs van leraren dat men niets weet van Nederlands-Indië. Zij moeten beter geïnstrueerd worden en verwijst naar de overzichtstentoonstelling op Bronbeek. Ook A.A. Lutter (CENSIO), die zelf tot de derde generatie behoort, onderschrijft de conclusie van mevrouw Cochius. Het begint bij de pedagogische academies, waar de geschiedenis van Nederlands-Indië verplicht moet worden onderwezen, zodat mensen die later voor de klas staan weten waar ze het over hebben. Wel moeten we ons de vraag stellen wát we aan toekomstige generaties willen overdragen.

C.R. Snelleman-Kalfsvel (Comité Veteranendag Apeldoorn) merkt als jong lid, in gesprekken met oud-Nieuw-Guinea-gangers, dat juist de oudere generatie koppig kan zijn als het gaat kennisoverdracht. Verjongen is belangrijk, tradities moeten worden losgelaten en de overdracht van kennis door de jongere generatie moet worden geaccepteerd. De heer J. van Bodegom tekent hierbij aan dat je ook onderscheid moet maken tussen veteranen die na de oorlog in Nederlands-Indië hebben gediend en degenen die de oorlog zelf hebben meegemaakt.

J. de Jong (Stichting Vervolgingslachtoffers Jappenkamp) vindt dat er studie moet worden gedaan naar de overdracht van kennis

van de oudere op de jongere generatie. Je moet de jonge generatie benaderen via dvd's, games en dergelijke. Papier is niet meer het medium. J.W.F. Eggink (COGIS) maakt duidelijk dat jongeren steeds minder tv kijken, zodat je nieuwe media moet gebruiken. Zij wijst erop dat gastsprekers meer contact met de vereniging van geschiedenisleraren moeten hebben om meer te kunnen bereiken. H.Th. Bussemaker geeft aan dat de interesse van geschiedenisleraren voor Nederlands-Indië nihil is. Vanuit het Indisch Platform is men bezig te kijken of er door het ministerie van VWS subsidie kan worden gegeven aan geschiedenisleraren om ze bij te scholen over de oorlog in Nederlands-Indië. Er moet actief aan die bijscholing worden gewerkt. Er is zo weinig bekend over Japan, terwijl de geschiedenis van Weimar wel wordt behandeld als verklaring voor de opkomst van Hitler. Hoe kon bijvoorbeeld Japan vervallen tot de imperialistische natie van 1941-45? F. Cochijs merkt op scholen dat de leerlingen aan haar lippen hangen als zij haar verhaal houdt, hoewel zij soms door leraren van tevoren wordt gewaarschuwd dat het een rumoerige klas betreft. Zij vraagt zich wel af of Indische organisaties ook een game moeten ontwikkelen?

HOE MOET DE OVERDRACHT VAN KENNIS VAN OUDEREN OP JONGEREN PLAATSVINDEN?

E.M. Harwig (BEGO) stelt aan de orde of er geen onwil in onze maatschappij is om het koloniale verleden te accepteren? Volgens J. van Bodegom moet gekeken worden naar wat kan ik doen in plaats van zij om kennis over te dragen. Het verspreiden van het stripboek is daarbij belangrijk. De interesse hiervoor is zeer groot. A.A. Lutter is het hier deels mee eens. De overdracht door personen is belangrijk, maar wat betreft het gebruik van games vindt hij dat de oorlog geen spelletje is. Ook kan het geschiedenisonderwijs van Nederland niet alleen door vrijwilligers worden gegeven. De overheid moet die rol overnemen en daar een bepaalde lijn in hebben. A.M. de Pijper (Stichting Japanse Vrouwenkampen) beveelt het stripboek zeer aan. Op basis van haar jarenlange vrijwilligerswerk heeft zij gemerkt dat het voor de jongere generatie van belang is goed geïnformeerd te worden over de oorlog in Nederlands-Indië. De kennisoverdracht door ouderen wordt steeds lastiger. Loslaten is moeilijk, maar de jongere generatie moet een kans krijgen.

Zelf draagt zij de kennis aan jongeren onder andere over via de website van haar organisatie.

W.E. Kaszó (Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers 1940-1945) vindt, dat het geschiedenisonderwijs slecht is geworden omdat op de lagere scholen het taal- en rekenonderwijs zoveel tijd neemt waardoor het geschiedenisonderwijs raakt ondergesneeuwd. Het onderwijs gaat echt achteruit, ook door overheidsbezuinigingen. Als gastonderwijzeres, ook op scholen met veel hoofddoekjes, bereikt zij de kinderen wel met haar verhalen. Het stripboek over Indië daarentegen wordt naar haar mening niet gelezen. J. de Jong oppert een plakplaatjesboek over Indië uit te geven. Volgens H.Th. Bussemaker is het stripboek moeilijk te verkrijgen. J. van Bodegom wijst erop dat er liefst 200.000 exemplaren zijn uitgedeeld c.q. verspreid over de scholen. Ze kosten € 3,- per stuk bij Biblion. Er is ook een docentenboek met vragen.

F. Cochius vertelt hoe men bij de BEGO bezig is met het aantrekken van jongere leden. Er wordt een familiedag georganiseerd om de jongeren erbij te betrekken. Jongeren vinden het leuk om met ouderen te praten. H.Th. Bussemaker pleit voor meer Indische monumenten in den lande, niet alleen omdat sommige ouderen moeite hebben met het (lange) reizen, maar ook met oog op de kennisoverdracht. Volgens dhr. A.A. Lutter wordt in andere landen, zoals in Engeland, weken van tevoren begonnen met het herdenken. Wij doen daar zo weinig aan. Herdenken zit tussen je oren. P. Horsman zou minder militaristisch gedoe bij Indië-herdenkingen willen zien, maar A.A. Lutter is het hier niet mee eens omdat de mensen die paraderen niet voor niets decoraties hebben. C.R. Snelleman-Kalfsveld merkt op dat juist de verenigingen van Nieuw-Guinea-gangers om militairen met decoraties vragen en zij vindt het jammer dat de heer Horsman hier zo over denkt.

M.Th. Bruinvels-Bakker (Stichting Gastdocenten WO II ZO-Azië) merkt op eraan te hechten dat het belang van het respect hebben voor elkaar aan jongeren wordt overgebracht. We komen uit een interetnisch en intercultureel land en moeten deze aspecten doorgeven. Zelf heeft zij in een Joods kamp in Indië gezeten en contacten gelegd met voormalige kampgenoten in Israël, Engeland en de Verenigde Staten. Th. ter Heide-Noll (Vereniging JIN) vindt

het belangrijk dat er aan jongeren wordt doorgegeven dat er Japans-Indische nakomelingen bestaan en hoopt erkenning te krijgen van de Japanse regering. G. Groot Koerkamp (Herinneringscentrum Kamp Westerbork) hoopt zoveel mogelijk kinderen te bereiken via de vele verhalen van het Landelijk Steunpunt Gast sprekers WO II-Heden. D.M. Oudesluijs (Kamp Amersfoort) vindt het belangrijk dat de mensen weten dat er ook Molukkers in Kamp Amersfoort hebben gezeten.

F. Hoshino (Dialogo Nederland-Japan) schaamt zich als Japanner voor de ontkenning van het verleden. Japan heeft ook weinig gedaan om spijt te betuigen. Hij vindt het belangrijk dat de jongere generatie daar denkt als mens en niet als Japanner. Mensen in Japan moeten bewust worden gemaakt van het verleden. A.M.R. Hagenbeek (Stichting Herdenking Japanse Jongenskampen) stelt dat de jeugd duidelijk moet worden gemaakt wat er in Indië is gebeurd. Je moet erkennen dat we allemaal slachtoffer zijn, zowel de Japanners als de Nederlanders, en daarbij geen onderscheid maken. Het gaat om wederzijds respect en erkenning.

HOE KUNNEN WE DEZE DOELEN CONCREET BEREIKEN?

Th. ter Heide-Noll, die onlangs een boek heeft uitgegeven over de eerste generatie over hoe die zich voelde na aankomst in Nederland, zegt dat de publicatie van een boek een manier is om een groter publiek te bereiken. G. Groot Koerkamp probeert op scholen namens Herinneringscentrum Kamp Westerbork onder de aandacht te brengen dat er een landelijk steunpunt is, ook met betrekking tot Indië. M.Th. Bruinvels-Bakker is bezig met een Indisch archief van brieven die toentertijd naar Nederlands-Indië werden gestuurd en pleit ervoor dat gemeenten de mensen aanschrijven met de vraag of ze nog materiaal hebben liggen en erop aan te dringen dit niet weg te gooien. Bronnen mogen niet verloren gaan. G. Groot Koerkamp wijst op de mogelijkheid deze naar Moesson te sturen. Th. ter Heide-Noll geeft het NIOD als mogelijkheid aan, maar volgens M.Th. Bruinvels-Bakker publiceert het NIOD dit materiaal niet.

Volgens Esther Captain geeft het NIOD Nederlands-Indië geen hoge prioriteit, zoals bleek uit de tv-serie De Oorlog (met Rob Trip) waarin Indië nauwelijks aan bod kwam. Naar de mening van

A.M.R. Hagenbeek wordt er weinig archiefmateriaal naar het NIOD gestuurd vanuit de gedachte dat er daar weinig aandacht voor is, hoewel die geschiedenis toch ook tot ons erfgoed behoort. Hij betreurt dat zeer. Je moet met de nieuwe generatie naar een breder platform zoeken en voor één generatie spreken. G. Groot Koerkamp krijgt bij het steunpunt van Herinneringscentrum Kamp Westerbork wel vragen over bijvoorbeeld een Joods iemand met een kampverleden, maar geen vragen die specifiek Indisch zijn. Het steunpunt werkt met vraag en aanbod. Vanuit het IHCB zou er aan die vraag gewerkt moeten worden.

Volgens F. Hoshino moeten we, met oog op de toekomst, de vraag stellen: hoe staat het op dit moment met de beeldvorming met betrekking tot Nederlands-Indië? Hij begrijpt nooit waarom deze zo anders is dan die over de Nederlandse oorlogsgeschiedenis. Zal dit te maken hebben met de dekolonisatie en de schaamte daarover? M.Th. Bruinvels-Bakker stelt dat mensen uit Indië als oud-kolonialen werden gezien en daardoor een kille ontvangst kregen. Vervolgens heeft men er het zwijgen toe gedaan. Ook in programma's van Teleblik van Teleac wordt dit koloniale beeld van Indonesië niet bijgesteld. Dik de Boef (COVVS) is van mening dat de politionele acties nooit tot een kritisch debat hebben geleid en nog steeds een slijtzwam vormen in het debat. Er is hierover een diffuus beeld blijven hangen, net zoals over de rol van het koninklijk huis in de Tweede Wereldoorlog.

ALS WE IN GESPREK WILLEN RAKEN MET DE JONGERE GENERATIE, WELKE DINGEN ZIJN ER DAN TE VERBETEREN, LIGGEN ER KANSEN?

Volgens A.M.R. Hagenbeek zijn er altijd kansen. We moeten meer op de scholen (aan de jeugd) vertellen wat er is gebeurd. Politiek moet erkend worden dat er na de oorlog fouten zijn gemaakt, zoals met de politionele acties en de overkomst van de Molukkers. Dan kan je pas verder. Het gaat niet om financiën, maar om erkenning. Dik de Boef stelt dat hiermee een begin is gemaakt in 1999 met Het Gebaar. Dit door de overheid gesubsidieerde initiatief heeft bijgedragen aan het zichtbaar maken van de oorlogsgeschiedenis van Nederlands-Indië, onder meer door een groot aantal gesubsidieerde projecten die anders niet mogelijk waren geweest. A.M.R. Hagenbeek vindt ook dat er

weinig onderzoek wordt gedaan, bijvoorbeeld naar het verzet of de Bersiap. Esther Captain maakt duidelijk dat er vrij veel bekend is over het verzet bij een kleine groep wetenschappers. Je moet op een andere manier met de beschikbare media gaan werken om jongeren (ook Indische) te bereiken.

M.Th. Bruinvels-Bakker vindt de publicatie van het stripboek 'De Terugkeer' een mooi initiatief. Dit moet op scholen worden besproken. Zij heeft respect voor de heer Hoshino en diens opstelling, maar heeft soms wel moeite als zij oudere Japanners ziet. F. Hoshino vindt het schandalig dat Japan nog steeds het bestaan van troostmeisjes ontkent en dat er verder niets wordt gedaan. Japan moet de feiten van de Japanse bezetting erkennen. Dit moet op scholen worden besproken.

G. Groot Koerkamp wijst erop dat het steunpunt ook duo-gastdocentlessen ontwikkeld heeft, waarbij twee docenten (bijvoorbeeld een Joods onderduikkind en een kind van foute ouders) een school bezoeken. Dit kan heel confronterend zijn, maar ook aanvullend. De duo-combinatie van de ene gastdocent die vertelt over de oorlog in Nederland en de ander over Nederlands-Indië ligt voor de hand. Je kunt laten zien dat het bij oorlog om mensen gaat en welke impact dit heeft op een mensenleven. Dat is een goede manier om kennis door te geven aan de jongere generatie.

VOORLOPIGE CONCLUSIES:

- Er moet niet alleen kennis worden doorgeven aan de Indische derde generatie, maar ook aan de niet- Indische derde generatie.
- Het Indisch Herinneringscentrum Bronbeek (IHCB) moet beter voor zijn taak worden toegerust.
- Er moet geprobeerd worden de media meer te betrekken bij het geven van aandacht aan de oorlog in Nederlands-Indië en alles wat daarmee samenhangt.
- De dialoog tussen ouderen en jongeren moet worden gestimuleerd.
- Papier is niet meer het enige medium, ook dvd's en games kunnen worden gebruikt om kennis over te dragen aan volgende generaties.
- Er moet meer onderzoek komen naar de overdracht van kennis tussen de verschillende generaties.

Gespreksgroep 6:

Samenwerking tussen Nederlandse organisaties van oorlogsgetroffenen; een nieuw platform?

Gespreksleider: Nine Nooter

Verslag: Dorothee Kaiser en Nienke Majoer

CENTRALE DISCUSSIEVRAAG:

Is het zinvol dat de organisaties van oorlogsgetroffenen in Nederland hun krachten bundelen in een nieuw centraal platform?

En zo ja:

a Welke vorm moet die samenwerking krijgen?

b Welke organisaties kunnen toetreden?

c Hoe zit het met de financiering?

d Zijn er voldoende capabele mensen die ook fysiek instaat zijn zich hiervoor in te zetten?

e Wie neemt hiertoe het initiatief?

ONDERZOEK

Het Nationaal Comité 4 en 5 mei heeft afgelopen maand een onderzoek laten uitvoeren naar de actuele stand van zaken bij de organisaties van oorlogsgetroffenen met betrekking tot hun voortbestaan, belangrijke voorgenomen activiteiten en behoefte aan ondersteuning. Een dergelijk onderzoek is eerder, in 2005, in samenwerking met Cogis uitgevoerd. Gespreksleider Nine Nooter geeft een korte samenvatting van deze onderzoeken aan de hand van een hand-out.

DISCUSSIE

De discussie start met de vraag waaruit de samenwerking tussen de Nederlandse organisaties van oorlogsgetroffenen in de toekomst zou moeten bestaan. De functie van het COVVS als koepelorganisatie voldoet in dat verband op dit moment niet meer. De aangesloten organisaties heffen zich over het algemeen niet op, maar dragen hun activiteiten over aan de tweede en derde generatie die op dat punt andere verwachtingen hebben dan de eerste generatie. De Stichting Samenwerkend Verzet 1940 - 1945 (SSV) voert als koepelorganisatie in dit verband een hele eigen koers. Zij willen zo lang

Voortbestaan organisaties

- Een aanzienlijk aantal organisaties is inmiddels opgeheven.
- In 2005 gaven 33 organisaties aan zich binnen tien jaar op te heffen.
- Een aantal organisaties dat in 2005 had verwacht zich op te heffen heeft dat nog niet gedaan. Voorbeelden zijn:
 - COVVS;
 - St. Jongenskampen;
 - St. Vervolgingslachtoffers.
- In 2005 was het vinden van bestuursleden een probleem.

Belangrijkste activiteiten

- In volgorde van belangrijkheid:
 - Reünie;
 - Herdenking;
 - Nieuwsbrief;
 - Gastlessen individueel (23%), via Westerbork (17%);
 - Herdenkings- en studiereizen.
- Tussen 2005 en 2010 is weinig veranderd in de aard en omvang activiteiten:
 - Toename reizen.
 - Herdenkingen
 - Vooral voor eigen kring;
 - Weinig 'buitenstaanders';
 - Wel veel andere organisaties van 'oorlogsgetroffenen'. Dit geldt ook voor de reünies.
 - Belangstelling
 - Volgens 35% van de ondervraagden is de belangstelling in 2010 gelijk aan 2005;
 - 35% vindt dat de belangstelling toeneemt;
 - Volgens 30% neemt de belangstelling af.

Behoefte aan samenwerking

- In 2005 heeft 25% van de ondervraagden behoefte aan samenwerking (vooral met de eigen koepelorganisatie).
- In 2010 is 90% van de organisaties aangesloten bij een koepelorganisatie.
- In 2010 geeft 75% aan, behalve met de eigen koepel, ook mogelijkheden tot samenwerking te zien met organisaties die daar niet bij aangesloten zijn.

Behoefte aan ondersteuning

- 33% van de ondervraagden heeft geen behoefte aan ondersteuning bij de organisatie van herdenking of reünie. Overige ondervraagden hebben daar wel behoefte aan of krijgen al ondersteuning.
- 10% verwacht de komende 5 jaar financiële ondersteuning nodig te hebben voor een 'bijzondere' activiteit.
- 40% verwacht de komende 5 jaar financiële ondersteuning nodig te hebben voor reguliere activiteiten.

mogelijk blijven bestaan om, ondanks de opheffing van aangesloten organisaties, zorg te blijven dragen voor leden van de eerste generatie. Doel van het SSV is het stimuleren van onderling contact, niet het organiseren van activiteiten.

De huidige activiteiten van de diverse organisaties van oorlogsgeïmponeerden zijn heel verschillend. Toch bestaat er de wens om meer informatie uit te wisselen, ook met organisaties die nu niet zijn aangesloten bij een koepel. De organisaties zouden gestimuleerd moeten worden om de samenwerking onderling aan te gaan, is de algemene opinie. Een nieuw platform zou in dat kader welkom zijn. De vraag is wel: wat is de meerwaarde van een dergelijke samenwerking? En waaruit zou die samenwerking moeten bestaan?

TOEKOMST

Een aantal organisaties geeft aan dat het bundelen van krachten een prima initiatief is, maar dat er onderling nog te veel onduidelijkheid heerst over wat de organisaties voor elkaar kunnen betekenen. Er wordt aangegeven dat er prioriteit gegeven moet worden aan het gezond maken van de eigen organisatie door bijvoorbeeld verjonging van het bestuur. Dat wil zeggen, er moet gekeken worden naar het overdragen van bestuurstaken aan de tweede en derde generatie. Mocht een organisatie toch noodzaak zijn zich op te heffen, dan is er behoefte aan een vangnet voor de individuele leden. De opheffing moet dan niet de reden zijn dat leden niet meer op de hoogte worden gebracht van alle ontwikkelingen die hen als oorlogsgeïmponeerden aangaan.

AFSTEMMING

De vertegenwoordiger van het V-Fonds merkt op dat er op het terrein van herdenkingen en educatie een mogelijke samenwerking zou kunnen ontstaan door herdenkingsreizen op elkaar af te stemmen en de organisatie te coördineren. Juist de educatieve reizen vormen een sterk punt van de organisaties van oorlogsgeïmponeerden en de belangstelling daarvoor is onverminderd groot. Op het gebied van PR, communicatie en doelgroepen kunnen activiteiten beter op elkaar worden afgestemd. Daarnaast zijn veel organisaties actief op het gebied van gastsprekerschap. Ook hier kan informatieuitwisseling leiden tot een betere samenwerking.

Discussievragen

- Is het zinvol als de organisaties van oorlogsgetroffenen in Nederland krachten bundelen in een nieuw centraal platform? En zo ja:
 - Op welke terreinen?
 - Welke vorm moet die samenwerking krijgen?
 - Welke organisaties kunnen toetreden?
 - Hoe zit het met de financiering?
 - Zijn er voldoende capabele mensen die ook fysiek in staat zijn zich hiervoor in te zetten?
 - Wie neemt hiertoe het initiatief?

TOEKOMST

Om zicht te krijgen op welke terreinen samenwerking tussen de organisaties mogelijk is, zou een inventarisatie gemaakt moeten worden van alle activiteiten van de betrokken organisaties. Beschreven zou moeten worden wat de kracht, en ook de nood, is van de verschillende organisaties en waar de primaire behoeften liggen. Er zou een plek moeten zijn waar zoveel mogelijk informatie van alle organisaties van oorlogsgetroffenen beschikbaar en toegankelijk is. Daarbij moet bijvoorbeeld gedacht worden aan adresgegevens, archieven van sprekers en dichters, een activiteitenoverzicht, etcetera.

Iedereen wil graag op de hoogte worden gehouden van elkaars activiteiten en initiatieven. Er kan een infrastructuur gerealiseerd worden voor onderlinge informatieuitwisseling en ook een platform om met elkaar in gesprek te gaan en gedachten uit te wisselen. Door deze informatieuitwisseling en ontmoeting ontstaat vanzelf een nauwere samenwerking. Samenwerking zoals die in het verleden heeft vorm gekregen onder de vleugels van het

COVVS was zeker belangrijk, maar voldoet niet meer aan de wensen en behoeften van de aangesloten organisaties. Er moet gezocht worden naar een nieuwe manier van samenwerking die voor iedereen toegankelijk is en onder leiding staat van een organisatie die de capaciteit en de middelen heeft om te blijven verbinden. Er wordt in de gespreksgroepen benadrukt dat de zorg en aandacht voor de leden van de eerste generatie onverminderd groot moet blijven, ondanks de herstructurering van de eigen organisaties.

CONCLUSIE

Het COVVS heeft in de huidige vorm en opzet haar doel bereikt. Nu de tweede en derde generatie de bestuurstaken binnen organisaties van oorlogsgetroffenen steeds meer overnemen, worden er nieuwe doelen gesteld en worden er ook aan de onderlinge samenwerking andere eisen gesteld. Dit betekent dat het vaste keurslijf verlaten moet worden en er gezocht dient te worden naar nieuwe vormen van samenwerking en informatieuitwisseling. De zorg en aandacht voor de eerste generatie, dient onverminderd groot te blijven, zolang zij nog onder ons zijn.

Vanuit de organisaties is er de behoefte om op de hoogte te zijn van elkaars activiteiten en ontwikkelingen: welke organisatie doet wat, welke ervaring heeft men waarmee opgedaan en waar liggen de onderlinge expertises? Daarnaast bestaat de wens om niet alleen samen te werken met de organisaties die bij dezelfde koepel zijn aangesloten, maar met organisaties uit het gehele werkveld.

De conferentie, zoals die voor het eerst in deze vorm door het COVVS is georganiseerd, is door iedereen als zeer positief ontvangen. Er is aangegeven dat men ook in de toekomst elkaar graag op deze manier wil blijven ontmoeten.

Gespreksgroep 7:

Internationale samenwerking van organisaties van oorlogsgetroffenen

Gespreksleider: Marcel Floor

Verslag: Trix Jonge Poerink – Dijkstra.

CENTRALE DISCUSSIEVRAAG

Kan internationale samenwerking tussen organisaties van oorlogsgetroffenen worden gecontinueerd en is dit zinvol? Kunnen vertegenwoordigers van de jongere generaties (bestuurs) taken overnemen, of moet besloten worden tot het beëindigen van internationale samenwerkingsverbanden?

Toelichting

Nederland is internationaal betrokken bij diverse activiteiten inzake de Tweede Wereldoorlog, zoals: 1. Subsidieverstrekking op internationaal terrein om een infrastructuur te creëren in het kader van de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog elders in Europa; 2. Deelname aan de Taskforce for International Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research; 3. Subsidieverstrekking door de Nederlandse overheid ten behoeve van het behoud en conservering van waardevolle elementen met betrekking tot de Tweede Wereldoorlog buiten Nederland.

Vrijwilligersorganisaties van oorlogsgetroffenen zijn direct of indirect bij deze activiteiten betrokken. De vraag is hoe deze participatie kan worden gecontinueerd en wat deze organisaties kunnen bijdragen aan het overheidsbeleid? Kan de 2^e en 3^e generatie bestaande internationale werkverbanden tussen vrijwilligersorganisaties in Nederland en in het buitenland overnemen? En wat zijn daarbij de belangrijkste aandachtspunten?

Uitgangspunten van de discussie

De vraag of internationale samenwerkingsverbanden nog kunnen worden gecontinueerd staat centraal. Of deze samenwerking zinvol is, wat de verwachtingen zijn en wat samenwerking oplevert (wat stoppen we erin en wat halen we eruit) zijn vragen die de gespreksleider, mede als leidraad voor het gesprek, poneert. In

beide gespreksgroepen blijkt dat vrijwel alle aanwezige organisaties actieve internationale samenwerkingsrelaties kennen. Hierna begint de gedachtewisseling, waarbij zingeving als eerste en continuering als tweede punt wordt besproken.

ZINGEVING: VERWACHTINGEN EN REALITEIT

Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers 1940-1945 / J.H. van Ekelenburg:

De vereniging bestaat uit kinderen van verzetsdeelnemers uit Europa en Azië die geboren zijn voor, in en na de oorlog. De vereniging is opgericht toen de Nederlandse Vriendenkring Sachsenhausen, die uitsluitend bestaat uit oud-gevangenen van het concentratiekamp Sachsenhausen, zichzelf ophief. Er was behoefte aan een lotgenotengroep voor kinderen van verzetsdeelnemers, met name om meer zicht en grip te krijgen op de eigen familiegeschiedenis en de eigen herinneringen. De vereniging heeft als doel om het voortbestaan van de herdenking voor de Nederlanders in Sachsenhausen te waarborgen. De vereniging werd door het Duitse Internationale Sachsenhausen Comité (I.S.K.) uitgenodigd om bij de herdenking in Sachsenhausen aanwezig te zijn en zo Nederland te vertegenwoordigen. De Duitse organisatie ter plaatse was blij met de voortzetting van de Nederlandse vertegenwoordiging, nu door de 2e en 3e generatie. Deze internationale samenwerking voorziet duidelijk in een behoefte onder kinderen van verzetsdeelnemers. Conclusie van de spreker: de herdenking moet blijven voortbestaan, zolang de 2^e en 3^e generatie er is. Er is ook niets op tegen dat herdenkingen ter plekke door 2^e en 3^e generatie zelf worden georganiseerd.

Kamp Amersfoort / D.M. Oudesluijs:

Ten behoeve van het behoud van gedenkplaatsen, zoals in Sachsenhausen, is de buitenlandse aanwezigheid van organisaties bij herdenkingen van groot belang. Dit om Duitse herinneringscentra te kunnen ondersteunen tegenover de eigen regering, die

het behoud van de gedenkplaatsen alleen kan garanderen als daar voldoende 'lobby' voor bestaat. Bij Sachsenhausen hebben plannen om het naoorlogse kamp gelijk te stellen met het oude kamp. Buitenlandse aanwezigheid van organisaties die hun stem laten horen, kunnen dergelijke plannen beïnvloeden of zelfs tegenhouden. Internationale samenwerking dient Nederlandse én buitenlandse belangen.

Nederlandse Dachau Comité / Mauthausen / I.F.E.M. Holtz : Herdenkingen en gedenkplaatsen zijn dankzij internationale samenwerkingsverbanden verankerd geraakt in de samenleving en hebben daardoor vandaag de dag bestaansrecht. In de jaren zestig en zeventig was hier nog geen sprake van en zou het Dachaukamp met de grond gelijk gemaakt zijn als het aan de bevolking had gelegen. Overigens opereren commissies en comités die een directe relatie hebben met een specifiek concentratiekamp bijna automatisch in een internationale omgeving. Bij veel comités is er sprake van acute geldnood. Om in aanmerking te komen voor Europese projectsubsidies is internationale

samenwerking een noodzaak. Bij een dergelijke aanvraag moeten namelijk verschillende lidstaten bij het project betrokken zijn. Als Nederlands comité is het aanvragen van een Europese projectsubsidie te kostbaar en in principe kansloos.

Nederlands Dachau Comité / Nationaal Dachau Monument / S.Holtz-Arendse:

Internationale samenwerking is van belang vanwege het leermoment op persoonlijk niveau: het persoonlijke contact verschaft inzicht in elkaars ervaringen. De contacten wijzen onder meer uit dat er bijvoorbeeld grote verschillen in organisatiegraad bestaan tussen Oost en West-Europa.

Oorlogsgravenstichting / G.Flieringa:

Internationale samenwerking biedt een aantal voordelen: het is financieel aantrekkelijker en er hoeft niet steeds eenzelfde wiel te worden uitgevonden. Volgend jaar wordt een internationaal symposium georganiseerd vanwege het 65-jarig bestaan. Het doel is onder meer om landen op één lijn te krijgen. Ieder land regelt het nu op zijn eigen manier.

Stichting Vriendenkring van Oud-Natzweilers / M.J. de Loos:

Het belang van internationale samenwerking zit in de lotsverbondenheid. Het is inzichtverrijkend, het heeft een educatief belang en bovendien behoren we allemaal tot Europa. In het kamp Natzweiler (in de Vogezes) zaten veel verschillende nationaliteiten gevangen. Het internationale Natzweiler Comité leidt nu een slapend bestaan. Het Comité wil dit weer nieuw leven inblazen om de gerichtheid op Europa te vergroten, want met Europa moeten we verder.

Stichting Pelita / H. van der Hoeven:

Spreker stelt de vraag waarom de focus zo sterk op Europa is gericht? Hij wil bij internationale samenwerking ook Zuid-Oost Azië betrekken. Hij pleit voor een internationaal netwerk, aangeboden vanuit Nederland, waar ook de Indische oorlogsgeïnterdeneerden vanuit de Verenigde Staten, Canada, Australië en Indonesië op kunnen terugvallen, mede in het kader van de toenemende eenzaamheidsproblematiek onder deze categorie oorlogsgeïnterdeneerden.

Stichting Hart voor Kamp Amersfoort / A.M.T. Littlejohn:

De Stichting heeft gewerkt aan een register van 200.000 oorlogsslachtoffers dat gekoppeld is aan 500 databases. Er blijven vragen komen, bijvoorbeeld: wat is met vader gebeurd. Als organisatie heeft de stichting een betere toegang tot archieven in het buitenland dan particulieren doorgaans hebben. Er is door al het zoekwerk een breed netwerk ontstaan in het buitenland, waardoor samenwerking veel oplevert. Familie- en individuele geschiedenissen zijn dankzij internationale samenwerking te reconstrueren. Ook bij het project 'Oorlogsnalatenschappen' is deze samenwerking nodig. Er zijn 163 stukken, persoonlijke eigendommen - zoals stamkaarten en ringen - die al sinds 1951 in Nederland zijn, maar nog steeds niet terecht zijn. Dat is de reden waarom dit project is opgestart. Duitse instanties zijn zeer behulpzaam, in het algemeen meer dan Nederlandse instanties. In dat verband wijst Hans van der Hoeven (Pelita) op de Japanse overheid, die nog minder hulpvaardig is. Hij pleit voor meer internationale samenwerking gericht op beïnvloeding van Japan. Littlejohn denkt dat je de toegang tot overheden en instanties zelf moet creëren.

Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück / G. Roodveldt-van Kampen:

Dit comité is heel actief. Er zijn comités uit zeventien landen aangesloten. Op enkele comités na (onder andere Luxemburg en Denemarken) is bij alle comités de verjonging van het bestuur gelukt. Het Comité heeft onder meer als taak behoud, bescherming en bevordering van de gedenkplaats en is hiervoor internationaal actief. Het Comité organiseert jaarlijks internationale conferenties waarbij de landelijke comités elkaar op de hoogte houden van hun activiteiten. De comités zijn afhankelijk van donaties, vooral uit het Westen. Land Brandenburg, waar Ravensbrück ligt, heeft een zogenoemde bijraad waarin vertegenwoordigers van met name Sachsenhausen en Ravensbrück zitten. Zo is er toezicht op het in stand houden van de gedenkplaatsen verzekerd. Behalve de 'lobby', wordt ook het belang van educatie benadrukt, dat nu door enkele universiteiten wordt verzorgd, dankzij de medewerking van Brandenburg. Educatie is het middel om de volgende generatie te bereiken en de manier om het verleden naar de toekomst over te brengen.

Herinneringscentrum Kamp Westerbork / M. Roevros:

Het Duitse Kreislehr zocht samenwerking met het Herinneringscentrum Kamp Westerbork in het kader van educatieve trajecten op scholen. Hun bedoeling was om Duitse jongeren in achterstandssituaties, in het kader van opleiding en werk, een actieve bijdrage te laten leveren. Bijvoorbeeld bij de conservering van een barak. Andere internationale samenwerking vindt plaats in het kader van het project I.T.F. en het project 'Moeders van Srebrenica'. Deze samenwerking heeft betrekking op alle oorlogssituaties, ook die van na de Tweede Wereldoorlog. Er worden projecten gekoppeld aan thema's als: hoe ga je om met onderdrukking, machtsmisbruik, verzet en, 'dat nooit meer'.

Nationaal Comité Herdenking Capitulaties 1945 Wageningen / E. Dumrese:

Gelet op de aard van dit comité is het internationaal georiënteerd (Canadese bevrijders), maar ook andere geallieerde landen zijn vertegenwoordigd. De functie van het Comité is tweeledig: 1. Herinneren en herdenken (Wageningen); 2. Educatie aan

jongeren met kennisoverdracht over de Tweede Wereldoorlog als internationaal onderwerp. Spreker is actief bij een nieuwe stichting in Portugal: European Network of Places of Peace. Deze stichting is toekomstgericht en heeft als doel: het leren van oorlogen wereldwijd. Men wil tegenover een cultuur van oorlog, een cultuur van vrede plaatsen. Ook wil men het geleerde nationaal en internationaal uitdragen en zo een slag naar de toekomst maken.

CONTINUERING / BESTUURLIJKE VERJONGING

Het gesprek komt op het punt van continuering van internationale samenwerking. De 1e generatie, maar ook de 2^e generatie, wordt oud. Staat de 3^e generatie klaar om deze taken over te nemen?

Dialogo Nederland-Japan / F. Hoshino:

Internationale samenwerking is nodig, omdat oorlogen per definitie internationaal van aard zijn. In het jaar 2000 is het initiatief gestart om de dialoog tussen Nederland en Japan op gang te brengen door middel van een stuurgroep. In vergelijking met Duitsland loopt Japan achter wat betreft de informatieverstrekking over de Tweede Wereldoorlog in eigen land. Aan het eigen slachtoffer-schap wordt wel de nodige aandacht geschonken in de media, het onderwijs en de literatuur. De spreker wil bij jongere Japanners in Nederland de oorlog onder de aandacht brengen. Dit lukt tot nu toe niet goed. De conferenties die er zijn geweest worden matig bezocht. Hij is hier om van andere organisaties te leren.

Stichting Pelita /J. Sjoerds:

Overlevenden in Nederland van de bom op Hiroshima zijn door Japan uitgenodigd om een beroep te doen op een vergoedingsregeling die eerder alleen open stond voor de eigen inwoners. Hierbij wordt een beroep gedaan op de Stichting Pelita om deze mensen te vinden. De verbazing in Japan was groot, toen enkele overlevenden zich meldden. Het besef drong door dat er ook andere dan Japanse slachtoffers van Hiroshima bestaan. Een groep Japanse rechtenstudenten is daarop in Nederland in gesprek gebracht met oude Nederlandse oorlogsgetroffenen. Voor beide partijen was dit een unieke ervaring. De spreker is van mening dat er op nationaal niveau over continuering van het bestuur is te praten, op internationaal niveau nog niet. Dat wil zeggen zolang in sommige landen de

informatieverstrekking en het bewustzijn over de oorlog zo selectief en matig ontwikkeld zijn.

Nederlands Dachau Comité/ Mauthausen / I.F.E.M. Holtz:

Net als in Azië is in Oost-Europa de organisatiegraad minder dan in West-Europa. Oost-Europa kan veel leren van West Europa wat betreft de positie van de eigen oorlogsgetroffenen. Uit Oost-Europa komt de hulpvraag bij de organisatie in eigen land terecht, waarna een beroep wordt gedaan op internationale comités, die voornamelijk onder leiding staan van West-Europese landen. Bestuurlijke verjonging in de bestaande comités is nu nodig, omdat de ouderen daartoe niet meer in staat zijn.

Kamp Amersfoort / D.M. Oudesluijs:

Kamp Amersfoort wil betrokken raken bij de organisatie van kransleggingen door de 2e en 3e generatie. Het is moeilijk voor afzonderlijke nabestaanden kransleggingen geregeld te krijgen. Vertegenwoordigers van de 2e generatie ervaren, evenals de 1e generatie, erkenning en voldoening bij kransleggingen. De organisatie van de kransleggingen is niet bij de verschillende comités onder te brengen, die nog worden aangestuurd door de 1e generatie. De overheid zou in deze ontwikkeling zeker iets kunnen betekenen. Voorts levert de aanwezigheid van jongeren uit Nederland bij kransleggingen veel goodwill op. Verder wordt het belang genoemd van de 4 mei herdenking voor alle Nederlanders in Berlijn, geregeld door de ambassade. Er wordt gepleit voor meer steun vanuit Nederland voor deze herdenking. Voor archiefonderzoek is samenwerking met het buitenland onontbeerlijk. Hier ligt een taak voor de gedenkplaatsen, niet voor het NIOD. Voor alle comités en organisaties in binnen- en buitenland geldt het belang van de 'Europese richtlijn voor herdenkingen'. En wat de continuering betreft wordt de hoop uitgesproken dat de jongeren die nu betrokken zijn bij de vele huidige educatieve projecten dit werk zullen voortzetten, ook in algemene zin.

Nederlands Dachau / Mauthausen / I.F.E.M. Holtz:

Er bestaat een soort van driemanschap tussen de burgemeesters van Dachau, Amsterdam en Oosterbeek. Dachau is heel actief met de jeugd, maar het is de vraag of dit ook in de toekomst zal worden gecontinueerd? De 3^e generatie stelt vragen aan de

1^e generatie, waarna de 2^e generatie door de 3^e generatie wordt aangespoord hiermee iets te gaan doen. Bij de organisaties als de Vriendenkring van Oud-Dachauers en het Nationaal Dachau Monument is een volledige bestuursvernieuwing gerealiseerd. Het is dus geen aflopende zaak. De jeugd schreeuwt om informatie, maar de wijze waarop deze informatie wordt verstrekt is daarbij van groot belang. Gepleit wordt voor het gebruik van nieuwe multimediatechnieken, dan komt er vanzelf nieuw bloed. Terugtrekking van de 1^e generatie gaat geleidelijk en onder voorzichtige begeleiding van 2^e en 3^e generatie.

Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers 1940-1945 /J.H. van Ekelenburg en J. C. Baart - van Bodegraven:

Verjonging van het bestuur vond plaats door het oprichten van een nieuwe vereniging. De 1^e generatie hield de verjonging tegen, omdat de 2^e generatie de oorlog niet had meegemaakt. Bij de Stichting Neuengamme is wel sprake geweest van interne verjonging en daar steeg het aantal donateurs van 18 naar 300. Daarbij werd vooral de grote betrokkenheid van de kleinkinderen zichtbaar, waarmee je dus de volgende generatie te pakken hebt. De Vereniging van Kinderen van Verzetsdeelnemers gaat de statuten aanpassen, zodat ook de 3^e generatie lid kan worden en tot het bestuur kan toetreden. De Commissie voor Sachsenhausen is apart ingesteld om herdenkingen zo lang mogelijk te kunnen laten voortbestaan. In de eerste plaats ten behoeve van de oud-gevangenen, maar ook voor de 2^e en 3^e generatie. Het instellen van andere commissies voor andere kampen is in de toekomst ook denkbaar.

Laatste opmerkingen over continuering

Verbinding maken naar het heden en de toekomst is belangrijk en kan gerealiseerd worden via het onderwijs, te beginnen bij het basisonderwijs. Deze vorm van educatie komt ook de continuering van internationale samenwerkingsverbanden ten goede. Andere mogelijke initiatieven zijn: vakanties voor de jeugd met als thema oorlog. In dit kader worden er al reizen naar Dachau georganiseerd waarvoor de animo groot is. Ook leerzaam zijn ontmoetingen met jonge veteranen zoals die bijvoorbeeld georganiseerd worden door het Comité Veteranendag Apeldoorn. Een ander initiatief is dat van Comité Vrouwenconcentratiekamp

Ravensbrück in samenwerking met Kamp Westerbork. Zij organiseren studiereizen voor Pabo-studenten naar de kampen, ter intensivering van de lesstof. Ten slotte is ook de overdracht van een aantal taken van het ministerie van VWS naar het Nationaal Comité 4 en 5 mei op het terrein van herdenken en jeugdverlichting een hoopvol initiatief. De lijnen van het Nationaal Comité met allerlei organisaties is kleiner, wat de slagvaardigheid kan vergroten en in veel gevallen ook gewoon praktischer is.

SAMENVATTING

Ten aanzien van zingeving zijn er acht redenen te noemen die pleiten voor internationale samenwerking :

1. Het lotgenotencontact wordt bevorderd.
2. Men leert van elkaar, zowel op persoonlijk als organisatorisch niveau: Oost-Europa en West-Europa kunnen elkaar een spiegel voorhouden.
3. Reconstructie: door archieven voor elkaar open te stellen kan historisch onderzoek worden bevorderd en kunnen algemene, familie- en individuele geschiedenissen inzichtelijk worden gemaakt.
4. Nederlandse aanwezigheid bij herdenkingen, nationaal en internationaal, levert veel goodwill op.
5. Internationale lobby en steun is nodig voor het behoud en voortbestaan van kampen en gedenkplaatsen.
6. Het biedt toegang tot Europese geldstromen en subsidies.
7. Het opent deuren ten aanzien van buitenlandse aanspraken.
8. Het kan de Tweede Wereldoorlog als doel op zich overstijgen, waarmee internationale samenwerking dus een breder doel dient.

Er kan worden gesteld dat er veel vertrouwen is in de toekomst voor wat betreft de continuering van de organisaties. Verjonging van de besturen gaat eigenlijk vanzelf en daarmee is ook de internationale samenwerking gewaarborgd. Onderwijs over de Tweede Wereldoorlog, en breder, is hierbij cruciaal. Het advies is wel om het proces van continuering wel tijd en ruimte te geven en zaken niet te forceren. Bij de Stichting Pelita wordt minder positief naar internationale samenwerking gekeken vanwege de passieve rol van de Japanse overheid tot nu toe.

Samenvatting conclusies gespreksgroepen

Tineke van den Klinkenberg, dagvoorzitter

In veel groepen is waardering uitgesproken voor het initiatief om vandaag met alle organisaties van oorlogsgetroffenen, zowel die met een oriëntatie op de oorlog in Europa als op het voormalig Nederlands-Indië, bijeen te komen om met elkaar te spreken over de verankering van de Tweede Wereldoorlog in de toekomst en ervaringen uit te wisselen. Men is blij met deze dag en er is alle lof voor de organisatoren.

Een conclusie, die in meerdere werkgroepen getrokken werd, is dat er behoefte is aan de een of andere vorm van coördinatie (lichter of zwaarder) en dat deze conferentie voor herhaling vatbaar is. Er is in elk geval behoefte aan informatieuitwisseling. De voorstellen die in de gespreksgroepen zijn gedaan liepen uiteen van een coördinatiepunt, een digitale nieuwsbrief tot een expertisecentrum, waarin informatie (best practices en hulp bij de organisatie van educatieve- en herdenkingsreizen) wordt gecombineerd met trainingen. Over waar zo'n coördinatiepunt moet komen en wie daarin het voortouw moet nemen, werd men nog niet concreet. Ook is de gedachte geopperd om de samenwerking uit het bestaande keurslijf te halen en na te denken over een breder vizier, waarbij de activiteiten van de verschillende organisaties beter aansluiten bij nieuwe generaties en nieuwe bevolkingsgroepen.

GROEP 1

In gespreksgroep 1 was de kernvraag: wat zouden de organisaties van oorlogsgetroffenen kunnen doen om het verleden te verankeren in de toekomst?

Men was het er over eens dat de reizen en ook de gastlessen op scholen moeten worden voortgezet. De musea en de herinneringscentra zouden geadopteerd kunnen worden door de PABO's. De 4e en de 5e mei dienen breder te worden verankerd en verdienen meer nationale aandacht bij politiek en bestuur. Men sprak de behoefte uit om meer in gezamenlijkheid te doen en in

elk geval een dag als deze jaarlijks te organiseren, waarop men elkaar ontmoet, ervaringen uitwisselt en initiatieven bespreekt.

GROEP 2

In gespreksgroep 2 was de bestuurlijke vernieuwing onderwerp van gesprek

Met de bestuurlijke vernieuwing van de in deze werkgroep aanwezige organisaties zat het over het algemeen wel goed. Men vindt dat niet alleen jonge mensen vanuit betrokken families, die een directe relatie hebben met de Tweede Wereldoorlog, bestuurlijke taken op zich moeten nemen, maar dat ook anderen daarbij betrokken zouden moeten worden.

Belangrijk in dit kader is of je een aansprekende doelstelling kunt formuleren, die draagvlak vindt bij nieuwe generaties en nieuwe Nederlanders en of je deze doelstelling kunt verankeren in de lokale bevolking. Dat laatste is vooral van belang voor de lokale 4 en 5 mei comite's.

De herdenking en 'viering vrijheid' zouden ook gedragen moeten worden door de nieuwe Nederlanders. Daarbij kan het helpen een goed pr-beleid op te zetten en het onderwijs erbij te betrekken. Leerkrachten zouden daarbij ook een rol kunnen spelen, maar dan eerder als adviseur dan als bestuurder.

Organisaties van lotgenoten verliezen door de vergrijzing letterlijk mensen, maar ook organiserend vermogen om nog lang door te gaan. Het heeft weinig zin om je daarin te forceren en de organisatie in stand te blijven houden, als je doelstelling in feite is volbracht. De mensen van de eerste generatie, die behoefte hebben aan contact en nog iets willen bijdragen, kunnen dan beter aansluiting zoeken bij andere verbanden die wel nieuwe generaties weten te betrekken en aan te spreken.

GROEP 3

In gespreksgroep 3 ging het over de educatieve reizen en gastlessen op school.

De eerste vraag was: Is het zinvol om de educatieve reizen naar voormalige concentratiekampen voort te zetten en zo ja, in

welke vorm? En met welke financiële ondersteuning?

Men was het erover eens dat deze reizen moeten blijven bestaan, met name vanwege de impact van de plek op de bezoekers.

Op die plek is het allemaal gebeurd en dat voegt iets toe aan de gevoelswaarde. De plekken geven de historische context; de kampen zijn het symbool van vervolging en vernietiging en van het verzet (politieke gevangenen).

Het is van belang dat de educatieve reizen worden ingebed in de geschiedenislessen. De reizen moeten goed worden voorbereid, en begeleid door professionele gidsen en moeten een follow-up krijgen op de scholen - in gesprekken en in de vorm van werkstukken - met name voor het voortgezet onderwijs en de PABO's. Het vinden van financiering daarvoor is belangrijk. Als er bij deze reizen sprake is van uitwisseling waarbij meerdere landen betrokken zijn, kan er een beroep worden gedaan op Europese subsidie. Daarnaast wordt er gewezen op plekken van herinnering dichterbij huis, de kampen in Nederland en plekken waar oorlogshandelingen hebben plaatsgevonden. Ook als het bezoek aan een herinneringsplek deel uitmaakt van een schoolreis naar bijvoorbeeld Berlijn, Tsjechië of Polen, dient dit bezoek goed voorbereid te worden en een follow-up te krijgen.

Ook moet er aandacht komen voor reizen naar de kampen en plekken in Azië en met name naar Indonesië. Die reizen zijn veel duurder en het zou goed zijn als voor deze reizen een aparte pot komt ter financiering. Aandacht voor de Tweede Wereldoorlog (vervolging en verzet) in geschiedenislessen op middelbare scholen is lang niet overal goed en structureel verankerd. Het moet systematisch en gelaagd worden opgebouwd vanaf de lagere school.

De tweede vraag in gespreksgroep 3 luidde: Is het zinvol om gastlessen op scholen over de Tweede Wereldoorlog, die nu nog door ooggetuigen worden gegeven, voort te laten zetten door de 2e en 3e generatie? Of door anderen?

Men vindt het belangrijk om de 1^e generatie de gastlessen te laten voortzetten zolang ze dat nog kunnen, omdat een persoonlijke verhaal de meeste zeggingskracht heeft. De 2e en 3e generatie die dit werk ook doen, moeten ook niet spreken namens de ooggetuigen, maar over de eigen ervaringen en de doorwerking daarvan. Met andere woorden: wat heeft de oorlog met mij gedaan. Het is belangrijk gastdocenten op te leiden. Het landelijk

steunpunt gastsprekers (Kamp Westerbork) werkt met gecertificeerde gastdocenten. Dat betekent dat zij ook didactisch en pedagogische inzichten aangereikt hebben gekregen om hun verhaal nog krachtiger te maken.

GROEP 4

In gespreksgroep 4 stond de beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog in Nederland centraal.

Een van de voorstellen die werden geopperd, was om te komen tot een soort van nieuwsbrief - misschien online, via de website van het Nationaal Comité 4 en 5 mei- om interessante ervaringen met elkaar uit te wisselen.

De trainingen die nu bestaan voor gastdocenten zouden aangevuld kunnen worden met andere trainingen, waarbij voorbeelden werden genoemd met betrekking tot besturen, maar ook ten aanzien van het leren van best practices. Bijvoorbeeld hoe kun je de gemeente betrekken bij lokale geschiedenisprojecten over de Tweede Wereldoorlog? En hoe kun je in dit verband het beste werken met scholen en PABO's?

Er zou bijvoorbeeld een trainingsaanbod gedaan kunnen worden vanuit een expertisecentrum, waar tegelijkertijd best practices worden geïnventariseerd.

Sowieso moet er voor scholen een mogelijkheid komen om zich te oriënteren op en hulp te krijgen bij het organiseren van educatieve reizen. Scholen kunnen een reis aan herinneringsplekken inbedden in een schoolreis of werkweek.

Belangrijk voor de toekomst is : welke visie ontwikkel je als het gaat om het beeld dat je wilt neerzetten van de Tweede Wereldoorlog ? Moet het accent liggen op vrijheid en op de betekenis van vrijheid waar in de Tweede Wereldoorlog voor gestreden is? Of moeten er andere accenten worden gelegd? Bijvoorbeeld hoe we omgaan met de verrechtsing in Europa? Hoe kunnen we leren van andere landen, ook als het gaat om het samenleven van verschillende culturen met elkaar ?

GROEP 5

In gespreksgroep 5 is gesproken over de beeldvorming met betrekking tot de oorlog in Nederlands-Indië.

De belangrijkste conclusies uit het gesprek waren:

1. Het Indische verleden en de herdenking daarvan moeten niet alleen worden doorgegeven aan de Indische 3e-generatie, maar ook aan de Nederlandse 3e-generatie (want zij weten daar nauwelijks iets van).
2. Het Indisch Herinneringscentrum Bronbeek moet een archief, depot en exploitatieruimte krijgen. Het IHCB is niet hetzelfde als het museum Bronbeek, alhoewel ook daar nieuwe ontwikkelingen hebben plaatsgevonden en het zeker niet louter meer om militaire aangelegenheden gaat, wat toch het imago is.
3. In de opleiding van leraren moet aandacht worden besteed aan de oorlog in Nederlands-Indië. Leraren weten daar nu te weinig van. Pas als zij er kennis van hebben kan dat worden overgedragen aan de kinderen.
4. De media zou meer aandacht moeten besteden aan de oorlog in het voormalig Nederlands-Indië in educatieve zin (bijvoorbeeld Omroep Max).
5. Het zou goed zijn als er een onderzoek /studie wordt gedaan naar het proces van overdracht bij de verschillende generaties die door familiebanden betrokken zijn bij de oorlog in Nederlands-Indië.
6. Papier is niet langer het medium om kennis over te dragen. Voorgesteld wordt een game te ontwikkelen over de Tweede Wereldoorlog in Nederlands-Indië, niet louter als spel, maar met educatieve dilemma's.
7. De oude eerste generatie 'moet' loslaten en accepteren dat sommige zaken zullen veranderen. Ze moeten de jongere generatie verwelkomen en een kans geven bij activiteiten in verband met de oorlog in Nederlands-Indië.

GROEP 6

In gespreksgroep 6 was het onderwerp 'De samenwerking tussen de Nederlandse organisaties van oorlogsgetroffenen'.

Men concludeerde dat de samenwerking zoals die in het verleden bestond goed en zinvol is geweest, maar dat deze samenwerking zijn doelen heeft bereikt. Er moeten nieuwe doelen worden geformuleerd en dat impliceert nieuwe opdrachten en nieuwe werkvormen. Er is geen behoefte meer aan een vast keurslijf, maar aan incidentele mogelijkheden tot uitwisseling. Men wil graag op de hoogte blijven van elkaars activiteiten. De wens is

ook dat er geanalyseerd wordt wie en welke organisatie wat doet? Welke ervaringen draagt men bij zich en hoe kunnen we de informatie over dat alles naar elkaar toe ontsluiten?

Kortom, er is behoefte aan een breder vizier, dat beter aansluit bij nieuwe generaties en nieuwe Nederlanders.

GROEP 7

In gespreksgroep 7 stond de zingeving van de internationale samenwerking van (vrijwilligers)organisaties van oorlogsgetroffenen centraal.

Die zingeving wordt gevonden in:

1. reconstructie: het gaat daarbij om familiegeschiedenissen, de fysieke omgeving, de archieven en het lotgenotencontact.
2. herdenking: het is belangrijk dat Nederlandse (vrijwilligers) organisaties vertegenwoordigd zijn bij zowel Nederlandse herdenkingen in het buitenland, alsook bij buitenlandse herdenkingen.
3. Het bieden van steun aan kampen voor het behoud daarvan tegen eventuele plannen van regionale en lokale bestuurders die tegen dat belang ingaan.
4. Het zijn van een vehikel voor de aanvraag van Europese subsidies
5. Het van elkaar leren en elkaar een spiegel voorhouden. Soms loopt Nederland voorop, maar soms kunnen we ook veel leren van andere landen.
6. Het aanspraak maken op buitenlandse regelingen.

Wat betreft de continuering van de werkzaamheden sprak men er zich voor uit om elkaar vooral goed te blijven informeren. Laat daarbij de vorm waarin dat gebeurt een organisch proces zijn, gun het de tijd en regisseer het vooral niet te veel. Met andere woorden: ga het niet forceren.

Programma 20 november 2010:

9.00 - 10.00 uur	Registratie en ontvangst
10.00 - 10.05 uur	Openingswoord door <i>Dik de Boef</i>
10.05 - 10.10 uur	Welkomstwoord door <i>drs. Lucas Bolsius</i> , burgemeester van Amersfoort
10.10 - 10.15 uur	Introductie door de dagvoorzitter <i>drs. Tineke van den Klinkenberg</i>
10.15 - 10.30 uur	Herdenken en jeugdvoorlichting: hoe verder? <i>Drs. Nine Nooter</i>
10.30 - 10.50 uur	De toekomst van de organisaties van oorlogsgetroffenen <i>Drs. Lies Schneiders</i>
10.50 - 11.20 uur	Pauze
11.20 - 11.40 uur	Oorlogslessen: onderwijs over de Tweede Wereldoorlog <i>Dr. Dienne Hondius</i>
11.40 - 12.00 uur	Beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog: Nederlands-Indië <i>Dr. Esther Captain</i>
12.00 - 13.00 uur	Gespreksgroepen: parallelsessies, 1 ^e ronde 1. Verankering herinnering WO II: ideeën bij de organisaties. 2. Bestuurlijke vernieuwing: verjonging van de besturen. 3. Educatieve reizen en gastlessen op scholen. 4. Nederland en de beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog: oorlogslessen 5. Nederlands-Indië: beeldvorming over de Tweede Wereldoorlog. 6. Samenwerking tussen de Nederlandse organisaties van oorlogsgetroffenen: een nieuw platform? 7. Internationale samenwerking van organisaties van oorlogsgetroffenen.
13.00 - 14.15 uur	Lunchpauze
14.15 - 15.30 uur	Gespreksgroepen: parallelsessies, 2 ^e ronde
15.30 - 16.00 uur	Pauze
16.00 - 16.20 uur	Samenvatting conclusies gespreksgroepen door de dagvoorzitter
16.20 - 16.30 uur	Afsluiting door de dagvoorzitter
16.30 - 17.30 uur	Hapje en drankje

Gespreksgroepen: inhoudsbeschrijving

1. VERANKERING HERINNERING WO II: PLANNEN EN IDEEËN BIJ DE ORGANISATIES

O.l.v. Jeroen van den Eijnde; verslaglegging Jeanne Dikkers

Een belangrijke doelstelling van alle organisaties van oorlogsbetrokkenen is het bevorderen van het historisch besef over de Tweede Wereldoorlog en de gevolgen en betekenis daarvan voor de huidige samenleving. Dit komt tot uitdrukking in hun onvoorwaardelijke steun aan het democratische gedachtegoed, de grondrechten en de rechtsstaat. Dit gedachtegoed is een van de pijlers van hun bestaan. Nu de eindigheid van hun bestaan zich langzaam maar zeker aftekent is een belangrijke vraag: welke initiatieven kunnen de organisaties nog ontplooiën om een concrete bijdrage te leveren aan de waarden, zoals hierboven genoemd, waarvoor zij zich al die jaren hebben ingezet. In deze workshop kunnen de plannen en ideeën die er leven bij de verschillen- de organisaties worden uitgesproken en aan elkaar worden getoetst.

2. BESTUURLIJKE VERNIEUWING: VERJONGING VAN DE BESTUREN

O.l.v. Lies Schneiders; verslaglegging Monnique Haak

Al jaren wordt in organisaties van oorlogsbetrokkenen de discussie gevoerd of jongeren bestuurlijke taken van de ouderen kunnen overnemen. Enerzijds is dit een principiële discussie die raakt aan het karakter van de organisaties die sinds jaar en dag geleid worden door mensen die de Tweede Wereldoorlog aan den lijve hebben meegemaakt en anderzijds is het een praktische kwestie omdat er onvoldoende ouderen zijn die de bestuurlijke taken kunnen uitvoeren. De vraag is nu: zijn er mogelijkheden om bestuurlijke verjonging (tweede en derde generatie) binnen de verenigingen en comités van oorlogsgetroffenen door te voeren en zo ja wat zijn daarbij de voorwaarden?

3. EDUCATIEVE REIZEN EN GASTLESSEN OP SCHOLEN

O.l.v. Dirk Mulder; verslaglegging Sandra de Loor

Sinds jaar en dag worden er educatieve reizen georganiseerd naar voormalige concentratiekampen, zoals Ravensbrück, Bergen-Belsen, Auschwitz, Mauthausen en Sachsenhausen. Een belangrijk element daarin is dat overlevenden van die kampen deze reizen maken met jongeren, docenten en andere geïnteresseerden. Door de hoge leeftijd van de overlevenden kunnen deze unieke reizen om praktische redenen binnenkort niet meer gerealiseerd worden. De vraag is: moeten dit soort educatieve reizen desondanks gecontinueerd worden en zo ja in welke vorm? En, wat betekent dat voor de financiële ondersteuning door het ministerie van VWS?

Het aantal ooggetuigen van de Tweede Wereldoorlog wordt allengs minder. Er komen steeds meer gastsprekers op scholen die kind waren in de oorlog. En inmiddels zijn er ook gastsprekers actief die na de oorlog geboren zijn. Het oorspronkelijke doel om getuigen uit de oorlog aan het woord te laten in de klas wordt daarmee losgelaten. Derhalve dringt zich de vraag op of projecten als 'Een ooggetuige in de klas' gecontinueerd moeten worden. En zo ja, in welke vorm en wie zijn de meest aangewezen personen om die lessen te verzorgen?

4. NEDERLAND: BEELDVORMING OVER DE TWEDE WERELDOORLOG

O.l.v. Dienne Hondius; verslaglegging Marjanne Tamminga

Het beeld van de Tweede Wereldoorlog wordt voortdurend bijgesteld. Dat is onder meer het resultaat van wetenschappelijke studies die nieuwe gegevens en gewijzigde inzichten genereren. Maar ook in de persoonlijke sfeer gebeurt er op dat punt het nodige. Sommige gebeurtenissen verbleken, worden bijgekleurd, of worden simpelweg vergeten. Ook bestaat er tussen de mensen onderling vaak grote verschillen van mening, omdat ze geografisch en chronologisch gezien in de meest uiteenlopende situaties geconfronteerd zijn geweest met leed en ellende. Niettemin zijn er een aantal centrale waarden die overlevenden, die zich

verenigd hebben in de organisaties van oorlogsgetroffenen, delen en overeind willen houden. Dat zijn de waarden waarvoor zij zich hebben ingezet tijdens de oorlog, maar ook daarna. Gedoeld wordt op het al eerder genoemde democratische gedachtegoed, de grondrechten en de rechtsstaat en tegen autoritaire systemen zoals het fascisme en nazisme. Wat is er voor nodig om jongere generaties gevoelig te maken voor het belang van deze algemeen gedeelde waarden en wat kunnen de organisaties van oorlogsgetroffenen daar nog in betekenen?

5. NEDERLANDS-INDIË: BEELDVORMING OVER DE TWEDE WERELDOORLOG

O.l.v. Esther Captain; verslaglegging René van Dijk

Voor veel mensen die de oorlog in het voormalig Nederlands-Indië hebben meegemaakt is het jarenlang een grote ergernis geweest dat de Tweede Wereldoorlog gelijk werd gesteld aan de oorlog in Europa. Zo gold 5 mei bijvoorbeeld jarenlang als nationale bevrijdingsdag, ook voor de mensen uit Nederlands-Indië, terwijl het einde van de oorlog voor hen pas op 15 augustus 1945 een feit was.

Als het gaat om beeldvorming over de oorlog in Nederlands-Indië is het voor de betrokkenen nog steeds essentieel dat het lijden van de geïnterneerden en krijgsgeslagenen in de Japanse kampen erkend wordt, met inbegrip van de Bersiap-periode. Ook het beeld van de oorlog in Azië is in de loop van de jaren genuanceerd, maar de aandacht voor de oorlog in Nederlands-Indië blijft nog altijd achter bij die in Europa. Wat kunnen organisaties van oorlogsgetroffenen uit Nederlands-Indië concreet bijdragen om de aandacht voor de oorlog in Nederlands-Indië te vergroten en te nuanceren, deze te herdenken en (actuele) inhoud te geven aan die herdenking voor jongere generaties?

6. SAMENWERKING TUSSEN DE NEDERLANDSE ORGANISATIES VAN OORLOGSGETROFFENEN: EEN NIEUWE PLATFORM?

O.l.v. Nine Nooter; verslaglegging Nienke Majoor en Dorothee Kaiser

In Nederland zijn er tientallen organisaties van oorlogsgetroffenen. De meeste zijn kort na de oorlog opgericht, enkele zelfs al tijdens de oorlog. De gemeenschappelijke noemer is dat de leden

in veel gevallen een vergelijkbare oorlog achtergrond hebben. Dat is wat hen bindt en waarom de banden vaak zo hecht zijn. Een aantal organisaties hebben hun belangen in een groter geheel gebundeld. De COVVS is daar een goed voorbeeld van. Nu er steeds meer verenigingen dreigen weg te vallen is samenwerking tussen de organisaties van wezenlijk belang. Dat wil zeggen: bestuurlijk, financieel en in de sfeer van de belangenbehartiging, jeugdvoorlichting en educatieve reizen. Het zijn allemaal voorbeelden van zaken waarbij de krachten gebundeld zouden kunnen worden. Enkele vragen die daarbij spelen zijn: wie neemt hiertoe het initiatief, welke vorm moet die samenwerking krijgen, hoe zit het met de financiering, zijn er voldoende capabele mensen die ook fysiek in staat zijn zich hiervoor in te zetten?

7. INTERNATIONALE SAMENWERKING VAN ORGANISATIES VAN OORLOGSGETROFFENEN

O.l.v. Marcel Floor; verslaglegging Trix Dijkstra

Uiteraard is er internationaal eenzelfde tendens waar te nemen bij de organisaties van oorlogsgetroffenen als nationaal. Dat wil zeggen: er is sprake van een toenemende vergrijzing van de leden en er zijn allerlei taken die steeds moeilijker te realiseren zijn omdat er hoe langer hoe meer mensen wegvallen. Dat is bijvoorbeeld te merken bij gezamenlijke internationale herdenkingen, die nog maar door een klein aantal sterken kan worden bezocht. Ook in bestuurlijke zin vallen er leemtes waarin niet meer kan worden voorzien. Ook hier dringt zich de vraag op: kunnen internationale samenwerkingsverbanden nog worden gecontinueerd? Kunnen vertegenwoordigers van de jongere generaties (bestuurs)taken overnemen, of moet besloten worden tot het beëindiging van internationale samenwerkingsverbanden?

Personalia

Dik de Boef is voorzitter van het Centraal Orgaan Voormalig Verzet en Slachtoffers (COVVS). Daarnaast is hij tevens: secretaris Verenigd Verzet 1940-1945; bestuurslid Districtsraad Noord Holland Amsterdam van Stichting 1940-1945; bestuurslid Stichting Samen Werkend Verzet 1940-1945; lid Raad van advies Amsterdams 4/5 mei comité; lid Raad van Overleg Stichting 1940-1945 en lid bestuur Stichting 4 mei concert concertgebouw.

Dr. Esther Captain, historica, is als onderzoeker verbonden aan het Nederlands Instituut voor Oorlogsdocumentatie (NIOD) te Amsterdam, was projectleider 'Indisch erfgoed van de oorlog' (VWS), schreef meerdere boeken over de oorlog in Nederlands-Indië. Recentelijk publiceerde zij 'Oorlogserfgoed overzee: de erfenis van de Tweede Wereldoorlog in Aruba, Curacao, Indonesië en Suriname samen met G. Jones.

Drs. Jeroen van den Eijnde, historicus, is directeur van het Nationaal Monument KampVught.

Mr. Marcel Floor, jurist, is hoofd van de afdeling Oorlogsgetroffenen en Herinnering WO II van het ministerie van VWS. Daarvoor werkte hij in diverse functies voor het ministerie van VWS in Den Haag, Brussel en Beijing.

Dr. Dienne Hondius, historica, is universitair docent geschiedenis aan de Vrije Universiteit Amsterdam en medewerker van de Anne Frank Stichting. Zij is auteur van meerdere studies rond de Tweede Wereldoorlog. Recent verscheen van haar hand het boek 'Oorlogslessen: onderwijs over de oorlog sinds 1945.

Drs. Tineke van den Klinkenberg, sociologe, is werkzaam als adviseur integratiebeleid, sociaal beleid en stedelijk vernieuwingsbeleid. Zij was onder meer gemeenteraadslid en wethouder Volksgezondheid in Amsterdam, directeur beleid en lid van de Raad van Bestuur van Forum, instituut voor multiculturele vraagstukken. Vanuit haar privé-situatie heeft ze een grote affiniteit met de Tweede Wereldoorlog.

Drs. Dirk Mulder, historicus, is directeur van het Herinneringscentrum Kamp Westerbork. Hij is auteur van diverse publicaties, veelal over kamp Westerbork en holocausteducatie. Hij is als adviseur en bestuurslid verbonden aan diverse organisaties en lid van de Nederlandse delegatie in de International Task Force for Cooperation on Holocaust Education, Remembrance and Research.

Drs. Nine Nooter, psycholoog, is directeur van het Nationaal Comité 4 en 5 mei (NC). Sinds 1989 is zij werkzaam bij het comité, eerst als secretaris jeugdvoorlichting en sinds 1996 als algemeen directeur. Het comité onderhoudt, onder meer, intensief contact met de koepelorganisaties van oorlogsgetroffenen rond de opzet en invulling van de Nationale Herdenking op 4 mei. In 2011 neemt het NC een aantal taken van het ministerie van VWS over onder andere op het terrein van herdenken, reünies en lotgenotencontacten, educatie en voorlichting, onderzoek en internationale contacten.

Drs. Lies Schneiders, andragoloog, is freelance opleider en hoofdredacteur van Cogiscope. Zij was jarenlang verbonden aan ICODO/Cogis als trainer en opleider en had in haar werk veel te maken met vrijwilligersorganisaties van oorlogsgetroffenen.

HET C.O.V.V.S.

De directe aanleiding voor het ontstaan van het C.O.V.V.S. was de brief d.d. 16 februari 1972 die de toenmalige minister van Justitie Van Agt aan de Tweede Kamer zond. Hij deelde hierin mee dat hij voornemens was de 'Drie van Breda' vrij te laten. Onmiddellijk barstten de protesten los. Tal van organisaties van het verzet en vervolgd en vanuit de naoorlogse generaties lieten felle tegenstand horen. 'Den Haag' besloot een hoorzitting te gaan houden. Aan de vooravond hiervan kwamen organisaties van het verzet en vervolging bijeen om tot een gezamenlijke verklaring te komen. Het was de eerste keer dat er over de barrière van de koude oorlog, die de organisaties verdeeld had werd heen gestapt. Het bleef niet bij een gezamenlijke veroordeling van het plan van de regering. De bij het protest betrokken organisaties besloten eenstemmig tot het oprichten van het Centraal Orgaan Voormalig Verzet en Slachtoffers, het C.O.V.V.S. Later werd op 31 januari 1980 het C.O.V.V.S. bij de Kamer van Koophandel geregistreerd als stichting. Het C.O.V.V.S. is aangesloten bij de Stichting Samenwerkend Verzet.

De gezamenlijke stap van de organisaties, gesteund door protesten uit de samenleving zorgde er mede voor dat Tweede Kamer zich uitsprak tegen het voorstel de oorlogsmisdadigers vrij te laten. Het voorstel werd ingetrokken. De regering erkende het nog jonge C.O.V.V.S. als officieel overlegorgaan namens de organisaties van het voormalige verzet en vervolging. Het samenwerkingsverband laat weten zich ook te gaan inzetten voor de behartiging van de belangen van verzetsgepensioneerde en oorlogsslachtoffers in de breedste zin van het woord. Die positie neemt het C.O.V.V.S. nog steeds in.

Het zich inzetten voor de belangen van oorlogsslachtoffers en verzetsmensen werd al jaren gedaan door verschillende organisaties die betrokken waren bij het oprichten van het C.O.V.V.S. De Landelijk Kontaktgroep Verzetsgepensioneerden (LKG), Verenigd Verzet 1940-1945 en verschillende kampcomités traden op voor de belangen van verzetsmensen en oud-gevangenen. Het Nederlands Auschwitz Comité en het Verbond Belangenbehartiging

Vervolgingslachtoffers deden dit voor de slachtoffers van de holocaust. Deze organisaties waren medeoprichters van het C.O.V.V.S. In die tijd was er niet veel oog voor de belangenbehartiging van regeringszijde. Maar door de samenbundeling in één orgaan kwamen de organisaties sterker te staan en kon er vooruitgang worden geboekt. De herinneringen aan de Tweede Wereldoorlog werden hiermee levend gehouden waarbij het ook erg belangrijk was dat jaarlijks de herdenking van de Februaristaking 1941 plaats had.

Het is nu vijftig jaar na de bevrijding. Het aantal direct betrokkenen loopt snel terug door natuurlijk verloop. Om die reden nam het C.O.V.V.S. het initiatief tot het houden van deze nationale conferentie. De vraag is aan de orde: houden we de herinnering aan de Tweede Wereldoorlog levend en op welke wijze doen we dit?

Aangesloten organisaties zijn:

Zaans Verzet
Verenigd Verzet 1940-1945
Nederlands Auschwitz Comité
Herdenkingscomité Buchenwald
Stichting Vriendenkring Mauthausen
Stichting Vriendenkring Oud-Dachauers
Contact Commissie Noord-Holland Zuid
Comité Herdenking Februaristaking 1941
Stichting Vriendenkring Oud-Natzweilers
Nederlandse Vriendenkring Neuengamme
Comité Vrouwenconcentratiekamp Ravensbrück
Verbond Belangenbehartiging Vervolgingslachtoffers
Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers 1940-1945
Land. Kontaktgroep Verzetsgepensioneerden 1940-1945

Nationale Herdenking

WIE HERDENKEN WE OP 4 MEI?

Sinds het einde van de Tweede Wereldoorlog leven we in Nederland in vrede en vrijheid. Toch is er nog geen dag verstreken zonder dat er ergens in de wereld een oorlog woedde. In al die jaren is Nederland bij meer dan vijftig oorlogssituaties en vredesoperaties betrokken geweest.

Verschillende landen herdenken op een vaste dag in het jaar hun landgenoten die als gevolg van oorlog zijn omgekomen. De traditie van herdenken in Nederland is direct na de Tweede Wereldoorlog ontstaan. Landen die bij de Eerste Wereldoorlog betrokken waren, kennen een langere traditie van herdenken. De Nationale Herdenking vindt plaats op de avond voorafgaand aan 5 mei, de dag waarop in Nederland de bevrijding wordt gevierd. Al diegenen die zich hebben ingezet voor onze vrijheid, voor het herstel van de rechtsstaat en de democratie en voor het opbouwen van een internationale rechtsorde, die vrijheid en mensenrechten respecteert, zijn wij dankbaar voor hun inzet.

Bij sommigen bestaat onduidelijkheid over de vraag wie er tijdens de Nationale Herdenking op 4 mei worden herdacht. De officiële tekst van het memorandum, het gedenkschrift voor de Nederlandse dodenherdenking, stelt:

“Tijdens de Nationale Herdenking op 4 mei herdenken we allen – burgers en militairen – die in het Koninkrijk der Nederlanden of waar ook ter wereld zijn omgekomen of vermoord sinds het uitbreken van de Tweede Wereldoorlog, in oorlogssituaties en bij vredesoperaties.”

Tijdens de Tweede Wereldoorlog, waar vrijwel alle landen in de wereld bij betrokken waren, kwamen naast militairen grote aantallen burgers om. In Nederland herdenken we op 4 mei alle Nederlandse slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog. Velen zijn omgekomen omdat zij in verzet kwamen of stierven door oorlogsgeweld of uitputting. Maar bovenal kwamen tallozen om het leven door doelbewuste en systematische vervolging en moord. Onder hen Joden, Sinti en Roma en andere groepen die de nazi's

als minderwaardig beschouwden. Op 4 mei herdenken we ook de Nederlandse slachtoffers van de oorlogssituaties en vredesoperaties die na de Tweede Wereldoorlog hebben plaatsgevonden.

KRANSLEGGING

Tijdens de Nationale Herdenking worden kransen gelegd voor alle Nederlandse oorlogsslachtoffers. De eerste krans wordt gelegd door het staatshoofd, namens de Nederlandse bevolking. Deze krans wordt gelegd vlak voor 20.00 uur, het begin van de twee minuten stilte in het hele land. Vervolgens worden er vijf algemene kransen gelegd door overlevenden voor de verschillende groepen oorlogsslachtoffers, gevolgd door de kranslegging door Nederlandse autoriteiten. De kranslegging wordt afgesloten met een bloemlegging door kinderen. Het aantal kinderen is elk jaar gelijk aan het aantal jaren dat wij in Nederland in vrijheid leven. Daarna volgt het defilé door alle aanwezigen.

De herdenking heeft een nationaal karakter, er worden geen kransen gelegd door vertegenwoordigers van andere landen. Niet door landen die betrokken waren bij de bevrijding van het Koninkrijk, noch door landen die het Koninkrijk hebben bezet.

VOOR WIE WORDEN ER KRANSEN GELEGD?

Voor alle burgers die tijdens of na de Tweede Wereldoorlog zijn omgekomen in Europa of Azië omdat zij:

- in verzet kwamen;
- het leven verloren door oorlogsgeweld, internering of uitputting;
- werden uitgesloten, vervolgd en vermoord louter om wie zij waren.

Voor alle militairen en al het koopvaardijpersoneel in dienst van het Koninkrijk der Nederlanden die zijn omgekomen tijdens:

- de Tweede Wereldoorlog;
- in oorlogssituaties en bij vredesoperaties na de Tweede Wereldoorlog.

Lijst met deelnemende organisaties

4 en 5 mei comité Baarn
4 en 5 mei comité Sleeuwijk
4 mei comité Badhoevedorp
4 mei comité Diepenveen
4 mei comité Goirle
Airborne Museum Hartenstein
BEGO
Buurtbeheer Uithoorn
CCNHZ
CENSIO
Cogis
Comité 4 en 5 mei IJsselmonde
Comité 4 en 5 mei Rotterdam
Comité Herdenking Februaristaking 1941
Comité Veteranendag Apeldoorn
Comité Vrouwen van Ravensbrück
Contactgroep 2e gen. verzetsdeelnemers 40-45
COVVS
Dialoog NL-JP
Hart voor Kamp Amersfoort
Herdenking Gevallen en Slachtoffers in Nederlands-Indië
Herdenkingscomité Buchenwald
Herinneringscentrum Kamp Westerbork
Hollandsche Schouwburg en Joods Historisch Museum
Indisch Herinneringscentrum Bronbeek
Indisch Platform
Kamp Amersfoort
Karin Kievit Cultuureducatie

L.K.G.
Ministerie van Defensie
Ministerie van VWS, Afd. DMD-OHO
Mosaicfilms
Nationaal Comité 4 en 5 mei
Nationaal Comité Herdenking Capitulatie 1945 Wageningen
Nationaal Fonds voor Vrijheid en Veteranenzorg
Nationaal Monument Kamp Amersfoort
Nationaal Monument Kamp Vught
Nederlands Auschwitz Comité
Nederlands Dachau Comité
Nederlands Dachau Comité / Mauthausen
Nederlands Dachau Comité / Nationaal Dachau Monument
Nederlands Instituut Sinti en Roma
Oorlogsgravenstichting
Oorlogs- en Verzetsmuseum Rotterdam
St. Bernardusschool Joppe
Stedelijk 4 en 5 mei comité Nijmegen
Stedelijk 4 en 5 mei comité Zaanstad
Stg. Herdenking Gevallen en Slachtoffers Nederlands-Indië
Stichting 1940-1945
Stichting 4 en 5 mei Comité Nijmegen
Stichting Airborne comité Eerde
Stichting Belangenbehartiging I.N.O.G.
Stichting Dodenherdenking 4 mei in Zwaag
Stichting Dodenherdenking Leiden
Stichting Gastdocenten WO II ZO-Azië
Stichting Geuzenverzet 1940-1945

Stichting Geuzenverzet 1940-1945 en Stichting Oranjehotel
Stichting Hart voor Kamp Amersfoort
Stichting Herdenking Brabants Gesneuvelden
Stichting Herdenking Japanse Jongenskampen
Stichting Indisch Erfgoed
Stichting Japanse Vrouwenkampen
Stichting Jongenskampen Bangkong-Gedungjati
Stichting Nationale Hannie Schaft Herdenking
Stichting Oktober 44
Stichting Oorlogs- en Verzetscentrum Groningen
Stichting Pelita
Stichting Samenwerkend Verzet 1940-1945
Stichting Sobibor
Stichting Vervolgingslachtoffers Jappenkampen
Stichting Vriendenkring Mauthausen
Stichting Vriendenkring Neuengamme
The Escape
Universiteit Tilburg
Verenigd Verzet 1940-1945
Vereniging JIN
Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers 1940-1945
Vereniging Kinderen van Verzetsdeelnemers
Verzetsmuseum
Verzetsmuseum Amsterdam
V-Fonds
Vriendenkring van Oud-Dachauers
Vrije Universiteit/Anne Frank Stichting

